

ХХІ
стагодзьдзе

біблія

Вінцэсь Мудроў
**альбом
сямейны**

радыё свабода

Лети успамі і паглядзі,
Чым паглядзе ты успамі.

КАМИНКАТ.org
біблія

Вінцэсь Мудроў

альбом
сямейны

Як сучыназ лесвіч пазма,
Як першы раскоўсім грам-

Іхай франкаўская эма
Паноўнік "Семейны альбом".

KAMINIKA.TOGO

Як В.Мудроў разваліў С.Саюз*

Першы водгук на перадачу Вінцэся Мудрова «Летні альбом» прыйшлоў з Вашынгтону. Мне пераслалі скарту пільнага слухача, які абураўся: да чаго скацілася «Свабода», калі такое даюць у этэр! Аўтар патрабаваў ужыць меры й падпісаўся: «Патрыёт Беларусі».

Сярод сотні страшных, съмешных і забытых словаў, якія складаюць гэтую кнігу, слова «патрыёт» няма. Але ці мала чаго там няма — напрыклад, такіх жыцьцёва важных словаў нягрэцкага паходжання, як «данос», «панос» і «засос». А, дарэчы, шкада: як без апошняга апісаць барацьбу за мір паміж таварышам Брэжневым і іншымі таварышамі, якіх спачатку баяліся, зь якіх потым съмяяліся й на якіх цяпер забыліся?

Мы баймся, съмяемся й забываем — чым ня формула жыцьця, калі б жыцьцё само гэтак частва не съмяялася з тых, хто спрабуе зьевесьці яго да формулы. Калі ў чэрвені 2006-га перадача выйшла ў этэр, мы думалі, яна скончыцца ў жніўні. І памыліліся двойчы — апошня, восенњскія старонкі былі перагорнутыя ажно ў лістападзе, а сам альбом з сезоннага стаў сямейным.

Альбом не давалі закрыць слухачы, якія паставіліся да новай перадачы хаця й патрабавальна («Патрабуем працягну!»), але некрытычна (адзін апалягает нават заявіў: «Хоць бы дзень пажыць у гэтым «Альбоме!» Верагодна, ён ня быў патрыётам.).

Вінцэс Мудроў. АЛЬБОМ СЯМЕЙНЫ. (Бібліятэка Свабоды. ХХІ стагодзьдзе). — Радыё Свабодная Эўропа/Радыё Свабода, 2007. — 232 с.: іл.

Рэдактар Алляксандра Макавік
Мастак Генадзь Мацу
Карэктар Галіна Рабянкова
Іншае Алляксандар Лукашук

У афармленыні кнігі выкарыстаныя фатаграфіі Асвальдо Саліса, Альбэрта Мэрыёна, здымкі зь сямейных альбомаў Вінцэса Мудрова, Надзеі Полех і фота з шуфляды Генадзя Мацура.

© Радыё Свабодная Эўропа/Радыё Свабода, 2007

ISBN 978-0-929849-13-3

* Гл. с. 211.

Некалі францускі філёзаф Агюст Рэнан зазначыў, што найлепшы сродак падкрэсліць важнасць якой-небудзь падзеі ці звязы — прыбраць яе й паказаць, чым съвет зрабіўся б безь яе.

Вінцэсъ Мудроў зрабіў адваротнае — ён вярнуў рэчы, безь якіх съвет існуе.

Усясьветная літаратура вяртаньня, якую цьмяна імянующы то рэалізмам, то мадэрнізмам, займаецца адной справай — пошукамі страчанага часу. Марсэль Пруст знаходзіў яго праз смак пірожнага мадлен, Мудроў — праз цукеркі падушачкі, Джэймз Джойс аднаўляў ва «Ўлісе» плынь съядомасці аднаго дня, Мудроў съядома пераслушоўвае плыўкі гук з разблытаных магнітафонных стужак, 10-гадовы Леў Талстой прачынаецца жнівенскім ранкам у ложку «Дзяцінства», 10-гадовы Мудроў — у «Ложку з панцырнай сеткай». Яны абодва ня хочуць уставаць, толькі над першым гайдaeцца аброзок анёла, а другі думае, як скруціць бліскучыя стальныя шарыкі зь нікеляванай съпінкі панцырнага ложка.

Дыстанцыя — неабходная функцыя бачаньня. Пытаньне, аднак, у яе велічыні й ягонай сіле. Некаму не хапае жыцьця, каб пабачыць, што яно прайшло ў люстранным пакой з крытымі съценкамі. Нехта прымае за рэальнасць ружовы туман. А нехта, нават народжаны ў турме, чуе гукі іншай музыкі, вычытвае сваё ў газэтных абрэўках, съмлеецца з таго, чым ганарацца астатнія, і раптам бачыць самога сябе — каб ужо ніколі не забыцца.

І аказваецца не цаглінай у маналітнай съянне, і съянна не вытрымлівае.

*Аляксандар Лукашук,
Радыё Свабода*

P.S. Перадача «Летні альбом» выклікала жывую рэакцыю слухачоў, якія дасылалі пытаньні, прапановы, парады, просьбы й пагрозы. Рэдакцыя адказвала як умела.

любімая картачкі

Кітка ў суседе

Раніцай у маленстве прачнесься, пацягнесься й аваязкова памацаеш пальцамі шарыкі на съпінцы мэталёвага ложка. На кожнай съпінцы было пяць шарыкаў: два збоку й тры пасярэдзіне, на нікелияванай папярочыне. Мне ўвесь час карцела іх адкруціць, і бацька, ведаючы пра такую жарсыць, прыхапіў шарыкі абцугамі.

Ложак з панцырной сеткай

Ложак меў панцырную сетку: некалькі соцень мэталёвых колцаў лучылі сагнутыя з бакоў стаўёвыя пруткі. Сетка добра спружыніла, і калі маці здымала з ложка сяньнік і выносіла на прасушку, я любіў паска-каць на ім, як на батуце.

Удзень маці звычайна засыціала ложак пакрывалам, а падушкі ўзьбівала ды клала адну на адну. У сябра, што жыў у суседній кватэры, маці клала ня дзьве, а чатыры падушкі й накрываля цюлевай накідкай. На съпінках мэталёвага ложка віселі белыя фіранкі, а там, дзе яны прывязваліся да білы, агнём гарэлі чырвоныя банты. Мне такое ўбраньне страшэнна падабалася.

Яшчэ ў суседзкай кватэры стаяла канапа з круглымі валікамі, якая называлася атаманкай. Калі на ёй паскакаць (што мы зь сябрам і рабілі), спружины азываліся жаласьлівым гудам. Я заўсё-

ды пытаўся ў маці, чаму ў нас няма такой атаманкі, і яна адказвала: няма грошай. Была ў сябруковай кватэры яшчэ адна адметная рэч — палічка для ручніка. Пасярэдзіне палічкі было акенца з намаляванай кабетай у купальніку. Мы ўзлазілі на ўслон і, наблізіўшы насы да акенца, за непазбыўнай цікавасцю глядзелі на кабету*.

Што ў нашых кватэрах было аднолькаве, дык гэта вялізныя фікусы ў квадратных кадках (бацька любіў тушыць у іх папяросы, і маці з тae нагоды ўвесь час сварылася).

У сярэдзіне 1960-х усюму гэнаму патрыярхальному абсталюнку прыйшоў канец. Надарылася са-праўдная інтэр'ерная рэвалюцыя. Замест жалезных ложкаў ды атаманак, круглых дубовых ста-лоў, чырвоных абажураў, непад'ёмных казармавых услонаў з выразанай на седале дзіркай у малагабарытных кватэрах зьявіліся драўляныя ложкі з паліраванымі съпінкамі, раскладныя канапы, часопісныя столікі, элегантныя таршэры й лёгкія ўслоны на трох раскіречаных ножках. Наагул, у новым абсталюнку ўсё было раскіречанае, прысадзістае, як бы прыціснутае да падлогі стольлю, якая рабілася ўсё больш ніzkай.

Фікусы, кітайскія ружы, мядзьведжыя лапы ды іншыя хатнія расцяліны вынеслі на съметніцы, а мэталёвые съпінкі ад ложкаў сталі выкарыстоўваць як агароджы на загарадных дзялянках.

Там, сярод хмызоў і чэзлага бульбянішча, скончылі век славутыя ложкі з панцырной сеткай.

* Слухачка Ж.: А ў якія яшчэ акенцы падглядаў аўтар?..
Рэдакцыя: Пра гэта будзе новая кніга. З ілюстрацыямі.

На навагоднім ранішніку (сустракалі 1962 год) Дзед Мароз спытаяўся: «Каго ведаеце з касманаўтаў?» — і адзін хлопец голасна крыкнуў: «Юры Гагарын, Герман Цітоў, Фідэль Кастро!»

Кастро

Фідэль

Лідэр кубінскай рэвалюцыі — магутны барадач у барэце ў з цыгарай у зубах — быў ня менш папулярны за касманаўтаў.

Разгул савецка-кубінскага сяброўства прыпаў на 1963 год. Таго году Мікіта Хрущчоў ганараваў Фідэля зорачкай Героя Савецкага Саюзу, а радыё-етэр скаланула песня «Куба, любовь моя».

*Слышишь чеканный шаг?
Это идут барбудос.
Небо над ними как огненный стяг —
Слышишь чеканный шаг?*

Для тых, хто ня ведае: «барбудас» па-гішпанску «барадачы».

У 1963 годзе савецкія людзі душыліся ў чэргах па хлеб, аднак на далёкіх сяброў не забываліся. Той жа кубінскі пукар Савецкі Саюз набываў у некалькі разоў даражэй, чым астатні съвет. Праўда, савецкая дапамога, як гэта часта бывае пры дыктатурах, на карысць кубінцам не пайшла. На Высьпе Свабоды немагчыма было набыць бутэльку малака для дзіцёнка.

Фідэль Кастро на кароткі час стаў заканадаўцам моды. Страшэнную папулярнасць займелі чор-

ныя барэты. Іх можна было купіць толькі ў Маскве ў Ленінградзе. Прычым, да макаўкі быў прышыты караценкі пампон, які адразу ж, скрывіўшы вусны, адразалі. Сёй-той адпусціці бараду, аднак такія праявы грамадзтва не вітала. У нашым пад'езьдзе завёўся адзін барабуда ў адразу ж атрымаў мянушку Кастро. Сустракаючы яго ля пад'езду, суседзі заўсёды пыталіся: «Іван, калі паголісься?» Урэшце, адна разу Іван заснуў недзе п'яны, сябрукі перапецкалі бараду гудронам, і барабуда давялося пагаліцца.

Пасля таго як зьнялі Хрушчова, будынкыне савецка-кубінскага сяброўства ачэзла. Пра Кубу рэгулярна згадвалі ў друку, але без ранейшага імпэту. Парады ўжо не съпявалі «Куба, любовь моя». На той час існаваў іншы, народны тэкст, які пачынаўся словамі: «Куба, отдані наш хлеб»*.

Што з сябе ўяўляе кастраўскі рэжым, стала вядома з книгі кубінскага паэта ў дысыдэнта Арманда Вальядарэса «З надзеяй у сэрцы...». Паэт дваццаць два гады правёў у камуністычных катоўнях, і яму было што распавесці людзям. Кубінскі варыянт «Архіпэлягу ГУЛАГ» пераканаў, што ўсе таталітарныя рэжымы і ўсе дыктатары аднолькавыя.

Сённяня прозвішча Кастро мала хвалюе беларусаў. Адно што жанкі сярэдняга веку, пачуўшы яго, съвятлеюць з твару. Аднак думаюць яны пра Вэроніку Кастро, выканануцу галоўнай ролі ў сэрыяле «Багатыя таксама плачуть» — а не пра Кастро Фідэля.

* Слухач Д.: Чаму не далі ўсяго тэксту?!.
Рэдакцыя: Цэнзура не пусціла.

Мець фотаапарат было прэстыжна. У 1950—1960-я яго называлі «фоцікам». І ў каго на плячы вісёў запаветны футарал, таго любілі дзяўчатаў й паважалі хлопцы.

Фоцікамі

Фотаапарат на плячы быў элемэнтам моладзевага стылю. Клясычны мачо тае пары: высокі, стрыжаны пад польку шатэн у сьветлым гарнітуры (каўнер камулі абавязкова выцягнуты наверх) — а на баку вісіць славуты «ФЭД-3». На той час ён лічыўся шыкоўным фоцікам.

Гэта ўжо потым, на пачатку 1970-х, зьявіўся «Зэніт-Е» ў экспартным выкананьні, які каштаваў 100 рублёў і лічыўся найлепшым савецкім фотаапаратам. А мае аднагодкі завіхаліся са «Сменами» й «Зоркими», на якіх нават фахоўцы не давалі рады атрымаць якасных здымкаў. Самымі прасунутымі лічыліся фотаапараты з уштукаваным у іх экспаномэтрам.

З фоцікам звычайна ішлі на святы. Ці не таму старыя здымкі, якія захоўваюцца ў сямейных архівах, зробленыя ў асноўным на перштравенскіх ды каstryчніцкіх дэмантрацыях? Пабачыўшы хлопца з фотаапаратам, дзяўчатаў міжволі пачыналі папраўляць прычоскі й гукаць: «Лёша, нас здымі!»

Лёша здымалаў, а потым, пазней, калі дзяўчатаў пыталіся: «Калі дасі фоткі?», адводзіў вочы й бурчэў: «Плёнка засвяцілася». Рабіць усе фоткі, што былі на плёнцы, было дарагавата.

Цяпер маладыя ўладальнікі лічбавых «кодакаў» і ўявіць ня могуць, колькі часу й грошай вымагала фотааматарства. У мяне фоціка не было, аднак ён быў у майго сябра Анатоля Рыбіка, і я добра ведаў, што такое зрабіць якасныя здымкі. Суботнім вечарам Толік залазіў у цёмную шафу, праяўляючы там плёнкі, потым сушиў іх, падвесіваючы да люстры, а ноччу мы зачыняліся ў ванным пакоі і ў крывавым святле чырвонага ліхтара рабілі здымкі. Пры гэтым сябар даручаў мне толькі дзьве апэрацыі: пабоўтаць фоткі ў начовачках з вадою й пакласыці ў фіксаж.

Былі фотааматары, якія рабілі на гэтай справе бізнес: пераздымалі з замежных часопісаў дэвотак і, дадаўшы нязграбны надпіс: «Люби меня как я тебя» (коску ніколі ня ставілі), прадавалі ў цягніках далёкага кіраваньня. Прадавалі ня самі — наймалі глуханямых інвалідаў. Міліцыя калі й затрымлівала нямка, дык неўзабаве, нічога ад таго не дабіўшыся, адпускала.

Прадавалі (праўда, са страшнай аглядкай) і эротыку — здымкі перазьнятых з трафэйных нямецкіх картак голых дзевак*. Гэта была крымінальшчына, за якую ў найгоршым выпадку пагражала вязніца, а ў найлепшым — штраф з канфіскацыяй фоціка.

* Слухач К.: Пасылаю калекцыю дзяўчатаў, якую зьбіраў 50 гадоў.

Рэдакцыя: Гэта вам на тэлебачаньне трэба, на Першы канал.

Калі на беларускіх экранах з'явіўся гэты фільм, ён пабіў усе рэкорды папулярнасці. Гэта быў знакаміты «Человек-амфібія»*, зняты ў жанры фэнтэзі. Зрэшты, кінагледачы ў 1962 годзе ня ведалі такога слова, як ня ведалі й шмат чаго іншага.

«Чалавек-амфібія»

Мала хто ведаў, як жывуць людзі за мяжой, у якіх-небудзь тропіках, якая там прырода й як там здабываюць жэмчуг. Усё гэта пабачылі ў згаданай карціне — так на той час называлі мастацкія фільмы. І не бяда, што на экране фігураваў перафарбаваны ў экзатычны колер ЗіЛ-157, а дзея разгортвалася на вуліцах старога Баку й на тле пазнавальных крымскіх краявідаў.

Але самым адметным доказам нетутэй-часці пабачанага быў галоўны герой — Іхтыяндар. Смуглівы доўгавалосы прыгажун у белых шортах. Дарма што актор, выканайца галоўнай ролі, меў тутэйшае прозвішча Коранеў.

* Слухач I.: А «Фантамас» лепш!!!

Рэдакцыя: Добра-добра, толькі не забягайце наперад і не глядзіце с. 34.

Першыя паказы фільму ў Менску з'біралі вялізныя натоўпы. Усе праглі трапіць на сэанс. У адным з кінатэатраў выламалі дзвіверы, у іншым на ўваходзе прыдышылі дзяўчыну, давялося рабіць штучнае дыханье. У маскоўскім кінатэатры «Расея» падчас прэм'еры разబілі шкло, былі параненыя. У Піцеры экзальтаваныя дэвоткі перакулілі шапкі, дзе прадавалі фатаздымак актора Ўладзімера Коранева. **Маладыя мачі называлі Іхтыяндромі сваіх першынцаў**, а гарадзкія падлеткі падбіралі на гітарах мэлёдью зь фільму (гэтую: «Нам бы нам бы нам бы всем на дно...»).

Адна мая знаёмая тады вучылася ў пэдынстытуце й распавядала, як павесіла ў інтэрнацкім пакойчыку маленъкі, выцяты з «Советскага экрана» фатаздымак Іхтыяндра. Здымак правісёў да вечара. Хтосьці зь сябровак прыбраў яго да рук, і сылённыя просьбы вярнуць сакрамант не далі плёну.

У чым жа сакрэт колішняй папулярнасці фільму? Відаць, ня толькі ў зынешнасці галоўнага героя. «Человек-амфібія», бадай, першы савецкі фільм, стваральнікі якога рашуча адышли ад саветчыны, стварыўшы (хай і дарэшты фантастычны) образ сацыяльна свободнага чалавека.

Дагэтуль, як і Іхтыяндра ў фільме, кінематограф трymалі прывязаным да ідэалягічнай катвігі. Кінагероі Іхтыяндар і Гуціэрэ вырваліся на паверхню й прадэманстравалі съвету рамантычнае каханье — і ўжо не на тле доменных печаў, і не ў працэсе перавыкананьня вытворчых плянаў.

Таму на пытаньне: «Які ваш улюблёны фільм?» — многія беларускі, якім цяпер за пяцьдзясят, не задумваючыся адкажуць: «Чалавек-амфібія».

Слова «стыляга» прыдумалі журналісты «Комсомольской правды». Надарылася гэта на пачатку 1950-х, у прыпар барапцьбы з касмапалітывам. «Не вытыркайся!» — пісалі тады на вагонных вокнах. Гэты заклік стаў нормай паводзінаў савецкіх людзей.

С Т Ы Л Я Г і

Маладыя людзі ў гаматных пінжаках, вузкіх портках (так званых «дудачках») і з устаўбуранай чупрынай першыя адкінулі ту ю норму — і былі бітыя як на яве, так і на старонках друку. Гаматны пінжак і стаўбурысты кок савецкія ідэолагі кваліфікаўлі як антыграмадзкія праявы. Слова «стыляга» было з таго ж шэрагу, што й «дармаед», «распусьнік» ды «здраднік».

*Жилет «какаду»,
и стильная обувь,
и брючки,
и юбочка клином
«держи-упаду»
у свежекрашенной
сучки.*

Гэта з выкryвальніцкай паэзіі таго часу. Але зьяўленыне стылягаў было заканамернае: па съмерці Сталіна грамадзкая атмасфера пацяплемла, і адразу зьявіўся брадзільны элемэнт.

Я ўпершыню ўбачыў стылягаў у 1963 годзе, у Піцеры. Яны стаялі ля рэстарану «Садко», і на іх былі вузкія нагавіцы, стракатыя кашулі навыпуск і цёмныя акуляры.

Мая цётка Вольга, якая жыла ў Піцеры й прывяла нас з маці паглядзець на стылягаў, паведаміла, што гэта скрэзь дзеци прафэсараў ды іншых уплытовых людзей. Каб пазыбегнуць скандалаў, са стылягамі разъбіralіся не работнікі міліцыі, а адмыслова створаныя камсамольскія дружыны. У 1950-я гады гэта былі брыгадмільцы — брыгады судзейння міліцыі, а ў 1960-я — камсамольскія апэратыўныя атрады.

Асабліва лютавалі брыгадмільцы. Яны мелі шырокія паўнамоцтвы й, затрымаўшы якога стылягу, часцяком давалі таму хухталя ды распорвалі скальпэлем вузкую калашыну. Аднаму майму знаёмаму брыгадмільцы разъздзерлі штаны да каленяў. Нагавіцы мелі шырыню 17 сантымэтраў — каб іх надзець, даводзілася намыльваць пятку*. Самым праблемным элемэнтам стыляжнага прыкіду былі чырвоныя шкарпэцкі. Купіць іх можна было толькі ў замежнікаў.

На барацьбу з вэстфільскай заразай мабілізавалі ня толькі паэтаў («Таму і глядзім так сувора на хліпкіх стыляг і пралаз» — гэта ўжо наш Пімен Панчанка), але й майстроў ды чаляднікаў выяўленчага мастацтва.

У сярэдзіне 1960-х слова «стыляга» састарэла, і вэстэрнізаваных маладзёнаў спачатку ахрысьцілі піжонамі, а потым — валасацікамі. Гэта былі ня проста страката апранутыя маладыя людзі, а стыхійныя нонканфармісты. Дый прыкід у іх быў іншы, і чырвоныя шкарпэцкі былі апошнім элемэнтам, які лучыў іх са стылягамі.

* Слухачка С.: Наш унук, наслушаўшыся вашай перадачы, ужо трох дні съпіць у штанох, бо зыняць немагчыма! Рэдакцыя: Зьвяртайцесь ў ААН. Ці АМАП.

Цяпер шасьцігодкі й слова такога ня ведаюць — фільмаскоп. А іхныя дзяды ды бабулі, пачуўшы яго, міжволі пасьміхнуцца, згадаўшы цёмны пакой, падзёртую прасьціну на съянне, пах мокрай вопраткі — глядзелі фільмаскоп, прыйшоўшы з вуліцы, — ды стоены голас маці: «Посадил дед репку. Выросла репка больша-ая-пребольшая...»

У мяне зь фільмаскопам звязаныя яшчэ й перажываньні інтымнага характару.

Фільмаскоп разам з алюмінавай пушачкай, на якой было напісана «Дыяфільм «Рэпка», мне падаравала на дзень нараджэнняня (стукнула тады шэсцьць) родная цётка. І хаця маці выставіла пачастунак — торт зь дэзвумом пляшкамі ліманаду, — ніхто з запрошаных на дзень нараджэнняня за стол ня сеў. Упрасілі дарослыя закрыць вокны коўдрамі, павесілі на съценку прасьціну, уклучылі фільмаскоп, і маці, памружыўшыся на экран, прачытала пра дзеда, які пасадзіў у гародзе рэпку.

Фільмаскоп быў чорны, шурпаты навобмацак, з даўгім аб'ектывам і лямпачкай усярэдзіне. У яго ўстаўлялася стужка, і дзяціва, разявіўшы раты,

глядзела на дзеда-мічурынца, на паветраны шар зь Нязнайкам у кашы ды на іншых пэрсанажаў. **Маім улюблёным дыяфільмам была дэзвух-плёначная эпапэя пра Васька Трубачова.** Асабліва падабаўся кадар, дзе піянэры білі шворнам па галаве німецка-фашистыскага акупанта. З наступных кадраў выяўлялася, што гэта быў пераапрануты ў эсэсаўскую форму партызан — іхны школьны настаўнік.

Перад паказам дыяфільму заўсёды спрачаліся, каму круціць плёнкуну. Звычайна, на правах гаспадара, круціў я. А чытаць тытры ніхто не жадаў, і прасілі пачытаць маю маці. Праглядалі толькі дэзве плёнкі. Калі ж мы прасілі крутнуць яшчэ адну, маці казала, што фільмаскоп нагрэўся й можа перагарэць. Ён і сапраўды быў гарачы. **Уключаць фільмаскоп без дарослых нам рапушча забаранялася.**

Глядзелі дыяфільмы хлапечай кампаніяй. Дзяўчаткі зьбіраліся асобна. Аднойчы, калі я ўжо вучыўся ў другой клясе, мне перадалі цыдулку, у якой шчыгульным почыркам было напісана: **«Вітя приходи смотреть фильмоскоб в 7 часов».** Напісала цыдулку дзяўчынка з суседняга пад'езду, а перадала яе малодшая сястра. Мяне, прызнаюся, апанавала нэрвовая дрыготка. Пайсьці да дзяўчынкі, сядзець зь ёю поруч у цёмным пакоі... А раптам палезе цалавацца?!*

Я тады нікуды не пайшоў, пра што цяпер шкадую, і міжволі ўздыхаю, згадаўшы забытае сёньня слова «фільмаскоп».

* Слухачка Ў.: А я так чакала цябе, Вінцэсь!

Рэдакцыя: Малы быў, дурны...

У кожнага з маіх адна-
леткаў была ў дзяцінстве мара — «Орлёнок». Так
называўся падлеткавы ровар коштам 38 рублёў.
Мы яго менавалі велікам.

Велік

Бацькі купілі мне велік, калі я вучыўся ў пятай
клясе. Ганяў на ім цалюткі дзень, аж да ночы.
Была фішка: езьдзіць бяз рук, не трymаючыся за
руль. Езьдзілі гэтак ня толькі ляснымі съеж-
камі, але й гарадзкімі вуліцамі. Хадзілі
чуткі, што міліцыя за такую язду
выдзірае з колаў ніпэлі. Калі ж і трyma-
ліся за руль, дык не за ручкі, а за нікељванае
біла. Такую моду перахапілі ў спартоўцаў-рава-
рыстаў. У гоначных ровараў ручкі месціліся
вельмі нізка, таму спартоўцы, каб ня гнуць
сьпіну, часцяком трymаліся за верх руля.

Гойсалі на веліках гуртом. Пры гэтым адны мелі
«Орлёнкі», а другія — «Школьники». Мы ўвесь
час спрачаліся, які ровар лепшы. «Орлёнкі»
выраблялі на Шаўляйскай фабрыцы, і
на раме быў надпіс па-летувіску:
«Ereliukas». Наяўнасць лацінскіх

літараў аўтаматычна выводзіла яго на
першае месца. Дый канструкцыйна
«Ereliukas» быў дасканалейшы, і многія дэталі ў
ім былі пазычаныя ў дарослага ровара.

Былі яшчэ й дэяўочны «Орлёнкі». Рама
у іх была не папярочная, а ішла на
скос. Езьдзіць на іх хлопцам не вы-
падала. Праехацца на «бабскім» рова-
ры — зъняславіць сябе на ўвесь двор*.

Самы круты наварот быў — паставіць на велік
ліхтар. Сілкаваўся ён ад «дynamы» й даваў вельмі
квolae съятло. У нашым двары ліхтар быў
толькі на адным ровары. Увечары, калі сутонь-
валася, мы перакульвалі яго коламі ўгору й
круцілі понажы рукамі — спаборнічалі, хто за-
паліць ярчайшае съятло.

Нашыя вясковыя аднагодкі езьдзілі на бацька-
вых роварах. Дзіцёнку сем гадоў, а ён ужо гой-
саў на дарослым веліку, разганяючы сваіх ды
суседзкіх курэй. Да руля бэйбус ледзь дацяг-
ваўся. Але мала того што сам ехаў, дык яшчэ вёз
на рулі ў багажніку тузін боханаў чорнага хлеба:
хлеб бралі ў крамах у неверагодных колькасцях.

Не адставалі ад малечы й старыя кабеты. Бабці
пад восемдзесят, а яна круціць пона-
жы, съвецячы голымі лыткамі.

Праўда, на роварах восьмідзесяцігадовыя жанкі
езьдзілі толькі ў Заходній Беларусі. На ўсходзе
старыя кабеты ўважалі за лепшыя хадзіць пеха-
той і заўсёды абураўліся, калі нехта з малечы,
бзынкнуўшы званком, абганяў іх на веліку.

* Слухачка Ў.: А я езьдзіла на раме!

Рэдакцыя: А ён пад рамай. Разьмінулася...

Тысячы твараў прамільгнулі перад вачыма, мільёны словаў скаланулі вушныя мэмбранны, памяць атачыў імглісты туман, але **тэнарыста-звонкі голас футбольнага камэнтатара Альфрэда Мітрафанава** буду памятаць да скону.

Чэмпіянат 1963 году

На дварэ была восень 1963-га. Тае пары футбалісты менскага «Дынама» змагаліся за мэдалі, і ў нашай кватэры зьбіраліся бацькавы сябры, каб паслухаць рэпартаж аб футбольным матчы. **Завадатарам радыёвячорак быў сусед з восьмай кватэры***. У маладосьці ён сам гуляў у футбол, потым, у рангу рэфэры рэспубліканскай катэгорыі, судзіў матчы заводzkіх каманд, потым (пра тое казалі суседзі) прапіў нейкі спартовы рыштунак і быў адхілены ад судзьдзёства. Аднак захапляцца футболам ня кінуў.

Сусед ведаў процыму розных каляспектовых плётак. З усіх гэных гісторыяў мне запомніліся дзвіве: як бразылец Гарынча забіў мячыкам гарылу, якую паставілі ў футбольную браму, і як Эдзік Стральцоў «уставіў» дачцэ польскага вайсковага аташэ, паслья чаго трапіў у вязніцу. Я, дзе-

сяцігадовы бэйбус, цьмяна ўяўляў, куды й што там устаўлялі, але гісторыя гэтая мяне ўражвала, і я слухаў яе, разявіўшы рота.

Падчас футбольнага рэпартажу сусед звычайна хадзіў з кута ў кут, у момант дынамаўской атакі на імгненыне спыняўся, гукаў, перакрыкваючы Мітрафанава, каму аддаць пас. А калі менчукі забівалі гол, падбягаў да прымача й захоплена выдыхаў: «Пр-рыгожа!»

З тae пары мяне таксама апанаваў футбол. Апанаўшы дарэшты, да съвербу ў пятках. Я стаў весьці футбольны дзённік і павесіў каля ложка выцяты з газэты «Фізкультурник Белоруссии» партрэт свайго куміра — лідэра дынамаўской атакі Эдуарда Малафеева. Напісаў таксама ліста ў Менск з просьбай паведаміць, якім чынам ажыццяўляецца набор у группу падрыхтоўкі менскага «Дынама». І, эканомічы на школьніх абедах, набываў за 10 капеек патрыманыя нумары тыднёвіка «Футбол». Насамрэч ён каштаваў 5 капеек, але набыць яго ў шапіку альбо выпісаць было немагчыма.

У 1963 годзе менскае «Дынама» заваявала бронзавыя мэдалі. Запомнілася гумарыстычная перадача, што прагучала тады на Беларускім радыё. Апавядалася, як бацька карміў маннай кашай двухгадовага дзіцё. «Як, ты ня хочаш глынущы кашы за Ігара Роміна? Гэта ж не абаронца, гэта бэтонны мур! А цяпер лыжку за фэтыш каманды — Леанарда Адамава. Яшчэ лыжачку — за Юру Пагальнікава. Гэта ж не гулец, гэта спружына!»

Гулькоў тых ужо няма, але я згадаў іх, калі надоечы карміў кашай двухгадовага ўнука. У памяці беларускіх заўзятараў яны заўсёды жывыя — героі чэмпіянату 1963 году.

* Слухач Г.: Падводзіць цябе памяць, сусед, — я жыў у дзяявіцай!

Рэдакцыя: У восьмай. Непрыгожа выйшла: абыцаў, калі пяты гол заб'юць, скрыню піва — і што?..

Прыглядацца да дзяўчынскіх прычосак я пачаў у першай клясе. Тады ў старшаклясьніц у модзе былі важкія, з руку таўшчынёй косы. Іх перакідвалі праз левае плячо й насілі наперадзе. Такі варыянт называўся «спакахай мяне, фэзвушнік».

Прычоскі жаночыя

Самыя адчайныя асъмельваліся насіць прычоскі «конскі хвост». Цяпер гэта звычайная зьява. А на пачатку 1960-х, калі яшчэ ня выпетрыўся дух сталінізму, такая прычоска паддлягала грамадзкаму ганьбаванню. У часопісе «Вожык» малявалі карыкатуры на дэвотак з «конскімі хвастамі», называючы такія прычоскі «я ў мамы дурніца» альбо «спацалуй мяне з разъбегу».

Потым пачалося страшнае: школьніцы сталі фарбаваць валасы й рабіць завіўкі. Завіваліся ў хатніх умовах. Тады ніякіх лякаў ды пенак не існавала, таму валасы пры завіўцы змочвалі півам альбо моцна насалоджанай вадой*. Пасьля таго валасы пару гадзін трымалі форму.

Настаўнікі й школьнай адміністрацыі нястомна змагаліся з новымі фрызурамі. Я сам чуў, як адна

настаўніца, пабачыўшы, што вучаніца абрэзала касу, у прысутнасці хлопцаў заяўвіла: «Такія прычоскі носяць прастыуткі».

У 1966 годзе многія дзяўчатацы зрабілі дакладна такую прычоску, як у Натальлі Варлей у фільме «Кавказская пленница», а неўзабаве сталі насіць на галаве вялізныя куксы. Называлася такая фрызура «тульпан». Першай такую прычоску прадэманстравала Элізабэт Тэйлар. Валасы галівудзкай дзівібы былі сабраныя на патыліцы й адмыслова скрученыя. Такую фрызуру магла сабе дазволіць толькі кабета з густымі й даўгімі валасамі. Каб надаць валасам аб'ём, у сярэдзіну куксы падкладалі падзёртую капронавую панчуку ці нешта мяккае ды элястычнае.

А вясковыя дзеўкі выкарыстоўвалі дзеля гэтай мэты конскі волас, і коні тае пары хадзілі з куртатымі хвастамі й парадзелымі грывамі. Папярэдне конскі волас выпарвалі ды фарбавалі пад колер валасоў.

Хадзіла показка, што ў Віцебску нейкая кабеціна падклала ў фрызуру паўлітровы слоік і праз тое загінула. Ехала нібыта таксоўкай, машыну падкінула на калдобіне, і небарарака стукнулася галаўой аб столь.

Бліжэй да 1970-х у моду ўвайшлі даўгія распушчаныя валасы. Іх рагучча пазбаўлялі колеру, панурваючы ў перакіс вадароду. Мода на распушчаныя, пэргідролем трученыя валасы датрываала да нашых дзён, хаця на кароткі час і перарывалася.

У 1971 годзе была модная прычоска гаўрош, а ў 1977-м многія падстрыгліся пад Мірэй Мат'ё. Паж — так называлася гэная арыгінальная жаночая прычоска.

* Слухачка Ц.: Ці праўда, што на Захадзе завіўку рабілі на шампанскім?

Рэдакцыя: Пропаганда.

Адзін зь яркіх успамінаў юнацтва — чэмпіянат съвету па футболе 1966 году ў Англіі. Калі ішлі трансъляцыі матчаў, наша кватэра нагадвала вясковы клуб.

Футбольны Альбіён 1966 году

Паглядзець футбол прыходзіла процьма народу. Хварэлі за савецкую дружыну. А яшчэ больш — за менскага форварда, сябра зборнай Эдуарда Малафеева. Першая гульня была з камандай Паўночнай Карэі. На пятнаццатай хвіліне кумір беларускіх заўзятараў уварваўся ў штрафную пляцоўку карэйцаў, прабіў па браме, але мячык паляцеў ня толькі вышэй папяроўкі, але й сігануў праз трывуны. І ўсё ж першы гол у той гульні забіў Малафеев. Радасці не было межаў. «Эдзік! Хто ж яшчэ можа забіваць?!» — гукаў сусед з восьмай кватэры* на ўесь пад'езд, і за съценкай змучана ўздыхала ды варочалася ў ложку мая маці. Ёй балела галава, яна не цярпела галасу. У самым канцы матчу Малафеев забіў яшчэ адзін гол, і сусед пабег абмываць перамогу.

Менскі дынамавец вызначыўся потым у гульні з партугальцамі: дабіў мячык пасъля ўдару Славы Мэтрэвэлі.

Тэлетрансъляцыі ішлі зь перашкодамі. Раз-праз карцінка зьнікала, і з маскоўскай студыі паведамлялі, што перашкоды ўзынікаюць па-за межамі краіны. Тэлесыгнал ішоў праз Захаднюю Нямеччыну, і ўсе былі перакананыя, што гэта немцы не даюць паглядзець футбол. Іх тады іначай як фашыстамі не называлі.

Футбольны лёс склаўся так, што СССР і Захадняя Нямеччына сустрэліся ў паўфінале. Калі абвясцілі склады каманд і прозвішчы рэфэры (а судзі ю матч італіец Лё Бэля), сусед з восьмай кватэры, які сядзеў поруч са мной на падлозе, аўтарытэтна заяўіў: «Усё, можна не глядзець. Засудзіць».

Матч для саветаў склаўся няўдала: спачатку атрымаў траўму паўабаронца Ёжэф Саба, а потым «падкавалі» (было такое папулярнае слова) і форварда Ігара Чысьленку. У апошняга здалі нэрвы, ён даў немцу пад зад і быў выдалены з поля. Матч савецкая дружына прайграла, і няўдачу съпісалі на недысцыплінаванасць Чысьленкі. Гулец гэты неўзабаве павесіў буцы на цвік і скончыў жыцьцё ў галечы.

Несамавіты быў лёс і некаторых іншых удзельнікаў чэмпіянату. Валеры Варонін, якога ўважалі за найлепшага паўабаронцу Эўропы, загінуў пад коламі машыны, калі перапаўзаў, упіты, праспэкт Андропава ў Маскве, а адзін зь лепшых абаронцаў краіны Ўладзімер Панамароў з'вёў рапорункі з жыцьцём, кінуўшыся ў лесьвічны пралёт.

За ўсю гісторыю выступаў на чэмпіянатах съвету зборная СССР толькі аднойчы заваявала мэдалі. Здарылася гэта (атрымала яна тады бронзу) на палях футбольнага Альбіёну 1966 году.

* Слухач Г.: Зь дзяявітай кватэры! А півам пазаўчора папікалі дарма — той гол быў яўны афсайд.

Рэдакцыя: Мы верым Мудрову — ён сядзеў зльева ад тэлевізара.

Xто з нас ня прагнуў у дзяцінстве халоднай слодычы — марозіва? І сέньня, пакаштаваўшы ў летній кавярні плямбіру з сочывам, здаецца, што за часамі дзяцінства марозіва было смачнейшае.

Марозіва

У Полацку марозіва было трох гатункаў: малочнае за 9 капеек, зь вяршкоў — за 13, і ёскімо, якое каштавала II капеек. Ёскімо нам найбольш смакавала. Прадавалі звычайна нейкі адзін гатунак. Яшчэ да адкрыцця шапіка, дзе прадавалі марозіва, зьбіраўся гурт дзятвы, і мы гучна маракавалі — якое сέньня прывязуць, а таксама спрачаліся, колькі можна зьесці за раз. Хаця больш за адну порцыю ніхто з нас ня еў. Лічылася, калі зъясі дзъве, адразу захварэеш на ангіну.

Дарэчы, падыходзячы да шапіка, дарослыя прасілі даць ім менавіта «порцыю» марозіва. Пры канцы 1960-х слова «порцыя» ўжо ніхто ня згадваў.

Марозіва прывозілі ў вялікіх зялёных скрынках. Унутры ляжаў сухі лёд, і калі скрыню адкрывалі, зъ яе ішла белая пара. Кожная порцыя была загорнутая ў паперу, якую належала аблізаць і павесіць на куст. Вечер потым ганяў паперкі па вуліцах.

І калі гарадзкая дзяцьва спрачалася, колькі хто порцыяў можа агораць, нашыя раўналеткі зь вёсак і мястэчак, дзе марозіва не прадавалі, хваліліся адно перад адным, колькі разоў за жыццё яны каштавалі марозіва. Калі вясковага мальца бацькі бралі ў горад набыць абновы да новага навучальнага году, ён ужо дарогай пачынаў енчыць: «Мамка, купі-і марожана». А потым, шчаслівы, сядзеў з маці на лаве й лізаў ёскімо, пэнкаючы кроплямі талай смакаты новыя чаравікі. (Марозіва мы заўсёды лізалі. Но, паводле бацькоўскай вэрсіі, будзеш хапаць ротам — ізноў-такі захварэеш*.)

Іншым разам, змучаная сълённымі просьбамі маці якога падшыванца, едучы ў горад, прыхоплівала двухлітровы бітон і прывозіла ў ім — ужо дарэшты расталае — марозіва. Яго вылівалі ў талерку, і малы сёrbаў таяніну, папярэдне вылавіўши лыжкай вафэльныя ашмёткі.

У некаторых райцэнтрах, дзе працавалі малочныя заводы, марозіва прадавалі раз на тыдзень. Прадавалі непасрэдна ля заводской прахадной, з адчыненага акенца, і звычайна там выстроівалася вялізная чарга. Рухалася яна паволі, бо смакоцце накладалі ў папяровыя альбо вафэльныя кубачкі і ўзважвалі. Сто грамаў каштавалі 10 капеек. Хапала ня ўсім, і акенца ля прахадной урэшце зачынялася пад здушаныя ўсхліпы дзяцей, якім не давялося пакаштаваць халоднай слодычы — марозіва.

* Слухачка Ф.: Кусаць ці лізаць — вечнае гамлетаўскае пытанье для мастака і ўлады, літаратуры й холдынгу, кантралёра й зайца...

Рэдакцыя: Галоўнае — не падавіцца.

У дзясятай клясе я ўгледзеў у польскім часопісе фатаздымак Джордана Гарысаны ў квяцістай кашулі. З выгляду яна нагадвала касаваротку, і мы — Валер Шлыкаў, Анатоль Рыбікаў ды Вінцэсъ Мудроў — вырашылі пашыць такія ж.

Кашулі

Фірмовыя

Першы ў атэлье выправіўся Валер Шлыкаў. Касаваротку там шыць адмовіліся — сказалі, няма адпаведных лякалаў, таму пашылі звычайную кашулю з каўняром. Сябрук заявіўся ў ёй на заняткі, і яго выставілі са школы. **Настаўнікі заявілі: «Мы не допустим, чтобы ученики приходили в школу в таких кричащих рубашках!»** Калі ішлі дахаты, Валер, з пранонсам вясковай щёткі, пачаў гукаць: «Сыціхні... Я табе сказала — сыціхні!» Мы ўважліва паглядзелі на сябра, і той раствумачыў, што сунімае сваю «кричащую» кашулю.

Займець такую абнову мне не давялося: маці не дала грошай на пашыў. Сумаваў я нядоўга. Неўзабаве патэлефанаваў Анатоль Рыбікаў і загадаў тэрмінова, прыхапіўши белую сарочку, бегчы да яго. Калі я прыбег, у яго сядзеў Валер Шлыкаў і круціў палкай у медніцы, што поўніла-

ся цёмнай вадкасцю. «Анілінавы фарбавальнік дасталі. Завязвай кашулю вузламі ды кідай, пакуль вада не астыла». Кашулі фарбавалі цэлую гадзіну, потым выцягнулі зь медніцы, развязвалі вузлы. Атрымалася тое, што трэба*. **Расфарбоўка** была такая, што, калі мы ўзвары выйшлі на брод, мінакі кідаліся ўбакі. У такой кашулі я хадзіў больш за год і згубіў недзе ў студэнцкім будатрадзе.

Студэнцкая пара запатрабавала не саматужна фарбаваных сарочак, а польскіх кашуляў у палоску і з плянкай. Кашулі трэба было ўшываць, каб яны былі ўвабліпку да цела. Ушывалі з двух бакоў, крыху бліжэй да съпіны. Пасля такай аперацыі кашуля абцягвала, ды так, што паміж гузікамі ўтвараліся прарэхі.

Улетку 1974 году на кароткі час у моду ўвайшла кашуля, як бы пашытая з газеты: набіванка была ў выглядзе газэтных палосаў. А потым прыйшла пара крымплену. Цела ня дыхала, затое матэрыял быў мяккі і не камечыўся. Адно што мэталёвыя бранзалеты на гадзінніках давялося замяніць на звычайнія, цыратавыя. Край манжэціны цёрся аб мэтал і хутка зашморгваўся.

На зьмену крымплену прыйшла сапраўдная «фірма» — кашулі з тонкай джынсападобнай тканіны й з мэталёвымі кнопкімі. І шчаслівец, які меў джынсы, мусіў для камплекту ѹшчэ большай паўнаты шчасльца набываць фіrmовую кашулю.

* Слухачка III.: На вараныя джынсы трэба 150 грамаў хлёркі на 10 літраў вады.

Рэдакцыя: А потым пэмзай, пэмзай!

Газваду (так у 1960-я называлі газіроўку) прадавалі з адмысловых вазкоў. Усярэдзіне вазка быў сатуратар, тут жа стаяў балён з вуглякістым газам, і дзяўчына-прадавачка поўніла шклянкі салодкай шыпучкай.

Газвада з сыропам

Шклянка вады без сыропу каштавала адну, а з сыропам — трох капеек. Сыроп звычайна быў двух гатункаў — малінавы й грушавы. Ён быў наліты ў прадаўгаватыя мэнзуркі й меў вельмі прыемны колер. Да таго ж, адрозна ад навачасных сынтэтычных прадуктаў, сыроп быў натуральны й пахнуў сапраўднай малінай і сапраўднымі грушамі. Прадавалі яшчэ газваду з пладова-ягадным экстрактам. Я пару разоў яе пакаштаваў, і яна мне не спадабалася: з сыропам была саладзеяшшая.

Бацька заўсёды браў мне газіроўку з двайным сыропам. Яна каштавала 6 капеек. Сам жа піў чистую газваду, сцьвярджаючы, што яна лепш наталяе смагу.

Працу прадавачкі газвады ўскладнялі восы, якія роем віліся вакол мэнзурак. Адагнаць іх было немагчыма, і ў бедных жанчын былі пакусаныя руکі. Перападала ў тым, хто наталяў смагу. Аднаго майго сябра, калі той піў газіроўку з двайным сыропам, аса куснула ў вуха. Аднак восы — яшчэ ня самае страшнае. У жніўні паласавацца

сыропам прыляталі шэршні. Іхны ўкус дужа баључы, і калі шэршань кусаў чалавека ў галаву, магло скончыцца шпіталізацыяй*.

У сярэдзіне 1960-х у буйных гарадах пачалі ставіць аўтаматы для продажу газаванай вады — чырвоныя металёвыя буды. Тады іх часцяком паказвалі ў савецкіх кінафільмах — яны ўласаблялі тэхнічны поступ. Вось жа ў знакаміты Шурык з «Операции «Ы» паліваў пасъля іспытаў патыліцу газіроўкай з аўтамата.

Каб напоўніць шклянку, трэба было ўкінуць у шчыліну 3 капеекі. Аднак дэфіцыт грошай і агульнай культуры меў вынікам ма-савае пашкоджанье аўтаматаў. Спачатку, каб напіцца бяз грошай, па іх білі кулаком. Здаралася, што пасъля хвацкага ўдару шклянка поўнілася. Потым сталі кідаць у шчыліну адмысловыя вытачаныя металёвыя шайбы з трохкалеечную манету. Нарэшце дадумаліся выкарыстоўваць адну ў ту ю шайбу. Прывязвалі яе да лёскі, кідалі ў шчыліну, а потым выцягвалі назад. Да таго ж з аўтаматаў кралі шклянкі, і каб папіць газіроўкі, даводзілася прыхопліваць з дому свой посуд.

Улетку 1970 году ў Астрахані была ўспышка халеры. Каб пазъбегнуць распаўсюду хваробы, забаранілі рэалізацыю піва, квасу й газіроўкі з шклянкі і кухляў. Аўтаматы цэлы год не працаўвалі, потым наагул зьніклі з вуліц, пакінуўшы па сабе добрую памяць у тых, хто налаўчыўся піць задарма газваду з сыропам.

* Слухач Ю.: Цікава ведаць: Vespa crabro — шэршань — адносіцца да атраду Hymenoptera — перапончатакрылых, сямейства Vespidae — восаў папяровых.
Рэдакцыя: Можа быць.

Ці не найадметнейшая праява палітычнай адлігі — зъяўленыне на экранах француска-італійскага фільму «Фантамас»*.

Фантамас

Зьняты па матывах бульварных раманаў фільм ашаламіў як падлеткавую, так і дарослую аўдиторыю. У 1967 годзе, пасьля першых паказаў, падлеткі толькі пра Фантамаса й гаманілі, а ў партфэлі аднаклясьніц падкідвалі цыдулкі: «Цябе ўкрадзе Фантамас». Яшчэ была фішка: прайсьціся па школе, разгарнуўшы плечы, махаючы рукамі й здушана, па-фантамасцкую выдыхаючы: «Ха-ха-ха».

Сьпісвалі на зеленатварага злодзея й рознае шкодніцтва. Абррасуць яблыні ў садзе, а на плоце напішуць: «Фантамас». А то яшчэ абрэжуць слухаўку ў тэлефоне-аўтамаце — і выдрапаюць на съценцы лацінскую літару F. Пужалі жанчын у цёмных пад'ездах, нацягнуўшы на твары зялёныя панчохі.

Асабліва ўсіх уразіў у фільме палёт галоўнага героя на рэактыўным аўтамабілі, а таксама тое,

што ролю Фантамаса й журналіста Фандора выконваў адзін і той жа актор. Я чуў палкую дыскусію, якая разгарэлася паміж мужчынамі сярэдняга веку. Яны высьвятлялі: ёсьць на Захадзе такія аўтамабілі ці гэта прыдумка стваральнікаў фільму?

«Фантамас» ратаваў фінансавыя пляны раённых кантор кінапракату. І не было выпадку, каб на паказе фільму былі вольныя месцы.

У 1970-м, праз тры гады пасьля першых паказаў, я глядзеў «Фантамаса» ў вясковым клубе Гародзкага раёну. Народу ў залю набілася — як заўязаць. Каму не хапіла месцаў, стаялі ля съцен, малеча ляжала на сцэне, мала не ўваткнуўшы насы ў экран. Такой заежджанай кінакопіі я да-гэтуль ня бачыў. На экране мітусіліся рухавыя пісяті, гук раз-пораз рабіўся невыразны, а стужка рвалася праз дзесяць мэтраў. Пасьля кожнага парыву гледачы сьвісталі, тупалі нагамі, кідалі ў праектарныя адтуліны яблычныя агрызкі, і кінамеханік з абурэннем гукаў у адтуліну: «Чаго ўсхадзіліся! Фільм трэцій катэгорыі!»

«Фантамас» апанаваў савецкага гледача ня толькі бзікамі ды хохмамі Люі дэ Флюнэса. Людзі, якія жылі ад зарплаты да зарплаты й елі смажаную бульбу з гарачай патэльні, убачылі іншае жыцьцё. Убачылі рымскія й парыскія краявіды, гатэлі, утульныя кавярні, сучасныя мышныя тэлефоны з даўжэзнай антэнай.

І нездарма на пачатку 1970-х фільм знялі з пракату, а ў друку зъявіліся артыкулы, аўтары якіх наракалі на тое, што замест высокайдэйных твораў мастацтва гледачу прапануюць кінападробкі кішталту «Фантамаса».

* Слухачка I.: А «Чалавек-амфібія» лепшы!!!

Рэдакцыя: Чаму вы кнігу не з пачатку чытаеце? Гл. с. 14.

Тэлік, нават у Менску, быў вялікай раскошай на пачатку 1960-х. Старыя шёткі, разгаварыўшыся ў чарзе з аднагодкамі, звычайна пытаўся: «А целеўізэр у вас ёсьць?»

Тэлік

Я яшчэ засыпеў тэлевізары маркі «КВН» з вадзянай лінзай перад экранам. Потым зьявіліся так званыя камбайні, у склад якіх уваходзілі, апроч тэліка, прымач з прайгравальнікам. Урэшце ніводзін зь іх нармальна не працаваў.

Самым распаўсюджаным камбайнам быў «Беларусь-5» Менскага радыёзаводу. Масава набываўся тэлевізары пачалі толькі ў сярэдзіне 1960-х. Найбольш папулярны быў айчынны «Нёман» коштам 288 рублёў. Таньней каштаваў толькі «Рекорд», але ў яго быў зусім малы экран. Папулярныя былі таксама тэлевізары «Маяк-2» і «Старт-3». А самымі шыкоўнымі тэлікамі лічыліся «Тэмп-7» ды «Сигнал» коштам 348 рублёў. Яны былі на раскіречаных ножках, што ўважалася за апошні крык моды.

Набыць тэлевізар (скрыню, як тады казалі) многім было не па кішэні, таму куплялі ў растэрміноўку.

Мае бацькі купілі тэлік у 1965 годзе. У нашым пад'ездзе тэлевізараў на той час было толькі два, і вечарамі, калі транслявалі футбол ці хакей, да нас прыйдзілі суседзі. Маці потым ужо й шкадавала, што набыла тэлік, бо пазбавілася спакою.

Тэлевізары былі лямпавыя і ўвесь час псоваліся. Тэлемайстры тады раскашавалі. «Ta-ак... 6П14П палящела, — казаў тэлемайстар, выцягнуўшы з тэленутра перагарэлую лямпу, — а іх цяпер і няма-а». Паслья таго як на стале зьяўлялася пляшка гарэлкі, патрэбная лямпа дзіўным чынам знаходзілася*.

Каб лямпы не перагаралі, набывалі стабілізаторы напружання. Яны былі цяжкія і злавесна гулі на нізкіх частотах. Потым, пераканаўшыся, што напруга ў сетцы практычна не вагаецца, ад стабілізатораў адмовіліся. Была яшчэ завядзёнка накрываць тэлевізары адмысловай сурвэткай. Гэта дзеля таго, казалі, каб не выгараў экран.

Дзесьці на пачатку 1967-га чорна-белыя тэлікі сталі перарабляць на каліяровыя, прымацоўваючы да экрана паліхромную рэнтгенаўскую плёнку. Зьверху была блакітная, пасярэдзіне чырвоная, на доле зялёная. Тэледыкторы паўставалі перад тэлеаўдыторыяй з блакітнымі валасамі, чырвонымі носамі і зялёнымі падбародзьдзем.

У сярэдзіне 1960-х усе трывнілі каліяровым тэлебачаннем. А яшчэ казалі, што тэлікі свойчас будуть такія вузкія, што можна павесіць на съценку. І глядзець можна будзе ня толькі Менск ды Маскву, але й Парыж зь Нью-Ёркам.

А пакуль той Нью-Ёрк, глядзелі на менскую дыктарку Тамару Бастун, якая апавядала, колькі трактароў сталі на лінейку гатоўнасці й колькі выпусцілі звыш пляну чорна-белых тэлікаў.

* Слухач М.: Гэта ня факты, а факткі.
Рэдакцыя: Ня факт.

Дафантамасаўскай палой юначая аўдыторыя найбольш любіла фільмы пра шпіёнаў. Асабліва ўражваў там абсталюнак варожых рэзыдэнтураў — бамбукавыя жалюзі на вокнах, нізенькі столік, на які галоўны рэзыдэнт усыпіраў ногі, круцёлка-вэнтылятар пад стольлю.

Фільмы пра шпіёнаў

Звычайна ўофісах знаходзіліся два рэзыдэнты: стары й малады. Стары сядзеў, раскінуўшыся ў фателі, а малады хадзіў з кута ў кут і паліў цыгарэты «Кэмэл» альбо нэрвова жаваў гумку. Уофіс абавязкова заходзіла маладзіца ўстрашэнна кароткай спадніцы: прыносіла віскі з содавай. Малады казеліў на яе вокам, а стары, заўважыўшы гэта, сіпла прамаўляў што-небудзь накшталт «Шэф вамі не задаволены».

Неўзабаве з прыцемнага ў задушнага, атручанага гукамі джазу пакою дзея пераносілася ў разьлеглы кабінэт. «Дазвольце ўвайсьці, таварыш палкоўнік», — пытаяўся ад дзывярэй каржакаваты, падобны да браняванага сэйфа вайсковец, і заля азывалася стрыманым шэптам: «Нашы!» Пры гэтым не было розніцы, хто сядзеў у кабінэце. Гусходнія немцы, і паўночныя карэйцы — для нас усе яны былі «нашыя».

Не пасыпвалі заходнія агенты разгарнуць дзеянасць, як іх ужо здымалі на камэрку. Нашы палкоўнікі потым уважліва праглядалі знятыя кінаматэрыял. Шпіёнскую агентуру часцяком выяўлялі ў абясшкоджалі простыя савецкія піянэры. У фільме «Акваланги на дне»

варожы агент спрабаваў утым самым аквалянгу ўзвы фінкай за поясам прыхавацца ў нэўтральнай вадзе. Не атрымалася! За ім нырцануў піянэр, дагнаў, зьдзёр з дарослага бугая, выпускніка шпіёнскай школы, аквалянг і надаваў пад вадой кухталёў. І паджымыя цёткі, якія таксама забрыдалі ў кіно, радаваліся разам з намі ў захоплены выыхалі: «А ці будзеш?»

Самай захапляльнай карцінай гэтага жанру была «Операция «Кобра». Сталінабадзкай кінастудыі. Кінадзея адбывалася дзесьці на мяжы з Аўгустанам, і там заходні агент паўстаў у асобе Карлсана (таго самага, што жыў на даху). Ён спрабаваў пераляцець дзяржаўную мяжу з дапамогаю прыматацаванага да галавы прапэлера, які круціўся цішэй ад вэнтылятара ўофісе галоўнага рэзыдэнта. Патрапіць незаўважаным на савецкую тэрыторыю зладзюгу не давялося: ён быў зъбіты чаргой з АКМа. Нягоднік загарэўся ѹ палящеў долу, тузаючыся ў паветры.

Атым часам на нашай тэрыторыі завіхаўся падвыглядам школынага вартаўніка яшчэ адзін агент. Ён нацкоўваў на простых савецкіх людзей кобраў. У апошніх кадрах яго прывялі на допыт і кінулі на стол фатаздымак, дзе гэты нібыта вартаўнік быў у форме эсэсаўскага афіцэра*.

І калі гурма падшыванцаў навыперадкі, ня слухаючы адно аднаго, на ўсю вуліцу апавядала, як нейкі злодзеі дастаў пісталет, а наш сабачка скапіў яго за руку, гэта азначала, што ў кінатэатры круцілі фільм пра шпіёнаў.

* Слухач Б.: Прывкая недакладнасць: гэта была не эсэсаўская форма, а гестапа!

Рэдакцыя: Не, эсэсаўская.

Масавая матарызацыя насельніцтва пачалася ў сярэдзіне 1960-х. Тады шмат хто завёў мапэды. Былі яны дзвіюх марак: «Riga» й «Верховина». Падшыванцы ўздымалі ўзровень адрэналіну ў крыві, гойсаючы на бацькаўскіх мапэдах па тратуарах ды вясковых праселіцах. Шмат было тады прыдушана свойскіх гусяў ды качак.

Байкеры 1970-х

Неўзабаве сталі набываць і матацыклы. На іх ездзілі на працу, на рыбалку й нават на адпачынак у Крым. Купіць добры матацыкл маглі далёка ня ўсе, бо каштаваў ён 600—700 рублёў. Таму асаблівым попытам карысталіся аднацыліндравыя, малой магутнасці й адносна недарагія: «Ковровцы», ИЖ-«Планеты», менскія М-104*, вугорскія «Паноніі». «Паноніі» хутка псоваліся ў пасля году эксплюатацыі ляжалі разабраныя ў дварах.

* Слухач Ч.: Бачыў рэкламу, што на матацыкле «Мінск» можна заехаць на Эйфэлеву вежу.

Рэдакцыя: Лепш на Пізанскую. Калі даедзеце да Пізы, вядома.

Моладзь захапілася матацыкламі на пачатку 1970-х. Гарадзкія байкеры гойсалі на ческіх «Явах» ды «Чэзэтах», а ў вёсцы папулярныя былі ИЖ-«Юпітэры». Прэстыжна было мець «Урал-З», на ім можна было ездзіць па любой дарозе.

Шмат маладзёнаў калечыліся альбо наагул разбіваліся. А ўсё праз зухаватасць. Пад'яжджаючы да клубу, трэба было жартам наехаць на гурт дзяўчат. А спыніўшыся, крутнуць ручку газу, ды так, каб клюбныя вокны здрягнуліся. Кранаючыся зь месца, трэба было газануць, каб пярэднія кола адарвалася ад зямлі. А спыніцца так, каб задніяе кола праехалася бокам. Дый ездзілі часцяком нападпітку. Матацыклы вырываліся з рук, а то й валіліся ды прыцікалі няўдалага байкера. І пераломы былі, і галёнкі аб гарачы цыліндар прыпякалі.

У сярэдзіне 1960-х зьявіліся першыя матацыклетныя шлемы — белыя кацялкі са скуранным нізам. Такі шлем быў у Маргунова ў фільме «Кавказская пленница». Потым зьявіліся шлемы з вушамі, якія ў народзе называлі «гончымі». Іх упрыгожвалі — выціналі з ізастужкі якое-небудзь ангельскае слова й ляпілі на баку. Яшчэ адна фішка — даўгія самаробныя брылі, якія прымакаўвалі да шлема. Іх рабілі ўсё больш даўгімі, аж пакуль не пачаліся аварыі: на вялікай хуткасці матацыклісту ад ветру задзірала голаў, і ён залятаў у кювет.

Сённяшнія хлопцы ў скуранным прыкідзе, якія гойсаюць на «хондах» ды «гарлі-дэвідсанах», павінны ведаць, што ў іх былі папярэднікі — байкеры 1970-х.

За часам майго юнацтва, прыкладна раз на год, у вёсках зьяўляўся нетутэйшага выгляду чалавек з пацёхканым партфэлем у руках. Ён хадзіў па хатах і пытаўся: «Фатаздымкі павялічыць не жадаеце?»

Фотагалерэя хатняя

Гэта быў работнік раённага прамкамбінату, які зьбіраў замовы на выраб фотапартрэтаў. Звычайна ён зъвяртаўся з такім пытаньнем да старых бабуляў. Павагаўшыся, якая старая бабця запрашала госьця ў хату й даставала з шуфляды пажоўклыя здымкі: мужоў, што былі высланыя за калектывізацыяй у сібірскую невараць; сыноў, што загінулі на франтах Айчыннай вайны; дачок, што зъехалі ў горад і ленаваліся напісаць маці кароткага ліста. З гэтых несамавітых здымкаў і рабіліся партрэты.

Фотамайстры актыўна выкарыстоўвалі рэтуші, на просьбу замоўцы, падмалёўвалі замест касаваротак шыкоўныя гальштукі, а зрэбныя жаночыя апранахі аздаблялі белымі валянамі.

Партрэтамі родных і блізкіх упрыгожвалі сьвятліцу — вешалі іх не ўсутьч да съцяны, а пад не-вялікім вуглом. Твары на партрэтах былі цёмныя, і выяўна праглядаліся толькі картузы на галавах ды падмаляваныя гальштукі на шыях.

На ганаровым месцы вісеў партрэт гаспадароў. Зроблены ён быў зь вясель-

нага здымку, і на ім маладыя тулілі адно да аднаго галовы. У нашай кватэры таксама вісеў такі партрэт — бацька там выглядаў пятнаццацігадовым малойчыкам, а маці — кабетай-саракоўкай. «Маці з сынам», — любіў казаць бацька. У хатах сяброў мне даводзілася бачыць вясельныя партрэты, на якіх маладая выглядала дзесяцігадовой дзяўчынкай, а жаніх — пяцідзесяцігадовым мужланам*.

На пачатку 1960-х партрэты сталі размалёўваць, выкарыстоўваючы атрутныя блакітную, ружовую й чырвоную фарбы. Расфарбоўвалі, у асноўным, бабуліных дачок. І хаця майстры, фарбуючы бант, часам перапецкавалі валашкавым блакітам палову галавы, бабулі пускалі съязіну. **Дачка глядзелася як жывая!**

Бабці любілі вешаць на съцены й гэткія антагонічныя зборкі — сабраныя да кучы фота родных і блізкіх. Той жа бабульчын сын пайставаў там у некалькіх гіпастасях: гадавалым дзіцёнкам, воінам Савецкай Арміі, трактарыстам на асваеніні цалінной ды абложнай зямлі, высокім шатэнам у драпавым палітоне — з папяросінай у зубах і ў абдымачку зь нізенькай кірпаносай жанчынкай (праўдападобна, першай жонкай).

Там жа былі здымкі вясельля, уквечаныя папяровымі кветкамі труны зь нябожчыкамі, а ў левым верхнім куце, непасрэдна пад рамку, быў усунуты здымак **Ю́ра Гагарына**.

Першы касманаўт, які ні дзіўна, гарманічна ўпісваўся ў хатнюю фотагалерэю.

* Слухачка З.: Такі выпадак быў у адным раёне.
Рэдакцыя: Не намякайце.

здымкі
з раённой
газеты

Давай друзей!

I3 каstryчніка 1970

году съвет абляцела вестка: у ЗША, па абвіанавчаныні ў супрацоўніцтве з тэрарыстычнай арганізацыяй, арыштаваная выкладчыца філязофіі Каліфарнійскага юніверсітэту Анджэла Дэвіс.

Дэвіс Анджэла

Анджэле было 26 гадоў. Яна была сябрам камуністычнай партыі й актывісткай мурыйскага руху.

У Савецкім Саюзе набіраў моцы дысыдэнцкі рух, некаторых актыўных дысыдэнтаў пасадзілі. На Захадзе пачаліся пратэсты, і савецкім кіраўнікам спатрэбілася стрэчная кампанія пад слоганам «А ў іх мурываў б’юць!». Арышт выкладчыцы філязофіі прыдаўся дарэчы. Фактура была іdealная: у вязыніцу кінулі камуністку, мурынку, палымянную барацьбітку супраць расавай сэгрэгациі — нарэшце, проста прыгажуню, з кучмой кучара-дрымучых валасоў*.

Анджэлу Дэвіс пасадзілі па «мокрай» справе, і суд павінен быў вызначыць, ці вінаватая яна ў злачынстве. Савец-

кая прапаганда адразу ж абвясціла Анджэлу ахвярай паліцэйскага рэжыму, і па Беларусі працацілася хваля мітынгаў пратэсту.

Прайшоў такі мітынг і ў нашай школе. Пэўнага дня нас сшытавалі на школьнім калідоры, і арганізатар пазакляснай працы (з-за доўгай шыі ён атрымаў мянушку Гусак) стаў зычна апавядыць пра злачынства вашынгтонскай адміністрацыі.

У выкryвальніцкім запале Гусак называў ахвяру расавай сэгрэгациі ня Дэвіс, а Дэвас. Мяне з той прычыны разьбіраў нястрымны съмех. Ды яшчэ сябар, які стаяў за съпінай, тыцкаў пальцамі пад драбы. Калі прамоўца, прыўезьняўшыся на дыбачкі, выгукнуў: «Свабоду Анджэле Дэвас!» — я, ратуючыся ад козыту, зарагатаў, і мяне выгналі зь мітынгу. Некалькі аднаклясьнікаў сышлі за кампанію. Сыледам, падумаўшы, што мітынг скончыўся, пайшлі й астатнія, але іх спыніў Гусакоў вокліч: «Стойце, куды вы?!»

Пасля акцыі салідарнасці мяне выклікаў дырэктар школы й спытаўся: «Ты што, сапраўды падтрымліваеш амэрыканскіх цемрашалаў і таму сарваў важнае палітычнае мера прыемства?» Мяне і ў дырэктарскім кабінэце разьбіраў съмех. А тым часам у савецкай краіне ў турмах і лягерох сядзелі сотні такіх анджэлаў, і іхны лёс нікога не цікавіў.

Палымянную змагарку выпусцілі зь вязыніцы ў лютым 1972 году пад заклад. А яшчэ праз тры месяцы апраўдалі. На яе адразу ж забыліся, і толькі калі якая кабета рабіла завіўку ў дробныя кудзеркі й валасы стаўбурыліся на галаве, сяброўкі — хто з зайдзрасцю, а хто з іроніяй — пра маўлялі: «Ну, ты сёньня як Анджэла Дэвіс».

* Слухачка Ц.: Што азначае «кучара-дрымучая кучма»?

Рэдакцыя: Тоё, што ў глокая куздра.

Першае, што прыходзіць да галавы, калі чую слова «палітбюро», — не вярхоўны камуністычны орган, які кіраваў СССР і мог распачаць ці закончыць вайну, насымяшыць ці нагнаць страху на ўвесь сьвет, а нехлямажы чырвоны стэнд з фатаздымкамі.

Палітбюро

Пры канцы 1970-х стэнды такія павесілі на кожным прадпрыемстве і ў кожнай установе. Як і асобы на стэндах «Іх шукае міліцыя», людзі з партрэтаў ніколі не ўсьміхаліся й глядзе лі гэтак, што, здавалася, як ні зірні, яны за табой сочачь.

Здымкі членаў і кандыдатаў у члены палітбюро наводзілі на думку пра Дарыяна Грэя: амаль усім пэрсанажам было пад семдзесят, а то і пад восемдзесят, але дзякуючы прафэсійнай рэтушы выглядалі яны гадоў на сорак маладзейшымі. Стваралася ўражаньне, што яны неўміручыя, як вечна жывое ленінскае вучэнье, і таму съмерць восьмідзесяцігадовага палітбюроўца Міхаила Андрэевіча Суслава, якая надарылася ўзімку 1982 году, стала для савецкіх працоўных праўдзівым шокам.

Неўзабаве калегі Міхаила Андрэевіча пачалі паміраць адзін за адным, зьяўляліся новыя, і гэта дало працы сакратарам нізавых парткамаў: стэнды трэба было паставіць на абнаўляць.

Малявалі ў гонар членаў палітбюро й буйнагабарытныя партрэты. У 1972 годзе мы зь сябрам Анатолем Рыбікам, спазніўшыся на пару дзён, прыехалі ў будатрад у Лепель. Жылі будатрадаўцы ў школе, і мы, пакуль усе былі на працы, залезылі ў школьны падвал ды выцягнулі адтуль вялікія, на палатне малеваныя партрэты членаў палітбюро — прычым як дзеяных, так і тых, каго адтуль выгналі: розных там палянскіх, шалепінных ды шэлестаў.

Пашкадаваўшы, што галоўныя партыйныя кадры валяюцца ў падвале, развесілі іх — каля дваццаці штук — на надворнай школьнай прыбіральні ды выправіліся знаёміца зь Лепелем*.

Пабачыўшы на сарціры павешаны дагары нагамі партрэт Леаніда Ільліча Брэжнева, камандзір будатраду спалатнеў, але рэпрэсіяў не ўчыняў. Уздымаць шум было не ў ягоных інтарэсах, таму абмежаваўся выхаваўчай гутаркай. Адвёў нас убок і доўга тлумачыў, чым могуць скончыцца жарты свабодных людзей у несвабоднай краіне. Мы, вядома, апраўдваліся, казалі, што пажартавалі, урэшце рушылі ў краму па «чарніла», каб канчаткова ўлагодзіць з камандзірам гэтую справу.

Наступным днём партрэты, разам зь іншым падвальным хломаздам, некуды зьевезьлі. Спалілі, відаць. Ня ведаю, ці патрэбная была для такога аўтадафэ санкцыя партыйных органаў — бо паліць давялося ня леташнюю лістоту, а партрэты членаў палітбюро!

* Слухач Н.: Жыве Мірон!
Рэдакцыя: Сапраўды жыве!

У маленстве я страшэн-на любіё слухаць радыёкропку. Прычым слухаў усё без разбору. Асабліва імпанавала перадача, у якой надыктоўваліся тэксты перадавіц для раённых газэт.

Секунцы з Цэнтральнага камітэту

Ад трэцяй да чацвертай гадзіны на рэспубліканскім радыё быў перапынак, гэтым часам з радыёкропкі й гучала: «Савецкі народ пад мудрым кіраўніцтвам Камуністычнай партыі дасягнуў вялікіх посьпехаў у асваеніі касъмічнай прасторы (кропка-а)».

Дыктарка чытала паволі, зь вялікімі паўзамі, і мяне апанаўвала сонная замарач. Салодкі голас аддаляўся, глухнуў, і я засынаў, кульнуўшыся ўпоперак ложка.

Работнікам жа раённых газэт было не да сна. Яны ад рукі перапісалі тэкст і назаўтра давалі яго на першай паласе. Калі ў Маскве ладзіліся партыйныя зьезды, тэксты інфармацыйных паведамленіньняў даводзілася перапісваць з телефона, ноччу, і ў рэдакцыях арганізоўвалі чуваныні. Наваполацкі журналіст Юрась Касцюк распавядаў, што дзеля гэтай мэты ў ягоным кабінэце стаяў скручены сяньнік. На ім спалі падчас такіх дзяжурстваў, прымасціўшы каля вуха телефон.

Партыйныя зьезды, якія былі скрэз гістарычныя, дадавалі раённым журналістам працы. Найперш трэба было сабраць водгукі на гістарычную

падзею. Пісалі іх, ад імя паважаных людзей, сярод якіх абавязкова мусіў быць Герой сацыялістычнай працы, самі журналісты.

У кожнай газэце зъмяшчалі здымак, на якім перадавая комплексная брыгада знаёмілася з матэрыяламі партыйнага форуму. На здымку брыгадзір трymаў разгорнутую газету «Правда», а яму на сьпіну лезьлі, выцягнуўшы тыі, сябры брыгады. Усім не цярпелася азнаёміцца з рагшэннямі зьезду. Калі добра прыгледзецца, можна было ўбачыць, што сёй-той з рабацягаў падступна пасыміхаўся. Былі выпадкі, што праз недагляд друкавалі здымкі, на якіх газету трымалі дагары нагамі.

Рэдактары мусілі сачыць, каб у нумары з інфармацыйным паведамленнем суседзілі палітычна вытрыманыя матэрыялы.

Аднойчы наваполацкая газета «Хімік» побач з паведамленнем пра абраныне новага складу Цэнтральнага камітэту надрукавала аповед згаданага ўжо Юрася Касцюка «Секунцы». У гаркаме палічылі гэта палітычнай правакацыяй і выклікалі, як тады казалі, «на ковер» рэдактара ў аўтара твору. Аўтар доўга тлумачыў, што секунцы — гэта ня члены ЦК, а катлеты, якія ей герой апавяданьня.

Цяпер рэдактар на пэнсіі, але ё дагэтуль хмурыць бровы, калі яму нагадваюць гісторыю пра секундоў з Цэнтральнага камітэту*.

* **很抱歉** : Се Кун Цы — дзеяч эпохі Цын, пакараны за падслухоўванье імпэратора дваццю рэзаньнямі: яму адсеклі левыя й праваія бровы, грудзі, кісці, локці, плецы, стопы, калені, ягадзіцы, яйцы й вушки.
Рэдакцыя: Мама дарагая!

Упершыню слова «хунвэйбін» прагучала сорак гадоў таму. Дзіўнае слова, трывожнае. Усё адно як вогненны цмок прыляпец — такі ж, як на кітайскім тэрмасе. І даволі рызыкоўнае слова. Нездарма дыктарам радыё й тэлебачанья загадалі ўцямна прамаўляць першы склад.

Хун- вэй- біны

«Хунвэйбін» азначае **«чырвоны ахоўнік»**. Так назвалі сябе вучні адной з пэкінскіх школаў, што ў траўні 1966-га выдалі маніфэст, у якім пакляліся да апошняй кроплі крыві службыца рэвалюцыі й асабіста вялікаму правадыру Мао Дзэдуну. У Кітаі пачалася **«вялікая пралетарская культурная рэвалюцыя»**. Яна ставіла за мэту палітычную санацыю грамадзтва праз ачышчэнне ад буржуазных рэвізіяністаў. Ударнай сілай гэтай палітычнай кампаніі сталі зграй вучнёўскай і студэнцкай моладзі — хунвэйбіны.

У 1966 годзе я вучыўся ў пятай клясе і ўважліва сачыў за падзеямі ў краіне вогненнага цмока. Газэты рэгулярна змяшчалі артыкулы пад рубрыкай **«Падзеі ў Кітаі»**. Зьяўляліся ў цымнія фатаздымкі, на якіх юнакі ў здробных, паўвайсковага крою куртках трymалі над галовамі цытатнікі Мао альбо давалі кухталёў сівагаловым універсытэцкім выкладчыкам. Культурная рэвалюцыя спарадзіла процьму показак, прымаўку **«Ў цябе розуму — як у вагона хунвэйбінаў»** ды гарэзьлівую прыпейку:

*Полюбила хунвэйбіна
и повесила портрет,
а наутро просыпаюсь...
(Далей па тэксьце*)*

Адгукнуўся на падзеі культурнай рэвалюцыі ў кумір прасунутай моладзі **Ўладзімер Высоцкі**. «Не ходите, дэти, в школу, приходите бить крамолу», — съпяваў ён.

А ў беларускай вёсцы хунвэйбінамі кароткі час называлі малалетніх зладзюганаў, што трэсці чужыя сады, а таксама нехлямяжа апраненых маладзёнаў. У адной вёсцы на Гарадоччыне Хунвэйбінам назвалі дваровага сабаку. Мянушку заслужыў за тое, што шчанюком учапіўся зубамі ў нагавіцы калгаснага старшыні.

Хунвэйбіны ладзілі суды над рэвізіяністамі амаль год, балазе ад заняткаў у школе яны былі вызваленыя. Пры гэтым шмат каго знявetchылі, а некаторых і выправілі на той съвет. 7 сакавіка 1967 году выйшаў загад, паводле якога ў кітайскіх школах мелі пачацца заняткі.

Аднак, адчуўшы вольніцу, «чырвоныя ахоўнікі» працягвалі змаганыне з рэвізіянізмам, і ўрэшце самыя актыўныя ў няўрыйсцівія былі высланыя з гарадоў на перавыхаваныне. І ўжо ім давялося перавыхоўца на рысавых чэках, атрымліваючы, у духу вучэння вялікага правадыра, бамбукавай палкай па сыпіне пад пагрозылівы вокліч: **«Варушыся, хунвэйбін!»**

* Слухач Я.: Што, спадар Мудроў, зноў цэнзура перашкаджае?

Рэдакцыя: Не, слова забыў.

Апагей цаліннай ліхаманкі прыпаў на сярэдзіну 1950-х. Тады дзясяткі тысяч беларусаў выпраўліся, на покліч партыі ды камсамолу, разворваць казахстанскі ды алтайскі стэп. Выпраўляліся па аргнаборы, цэлымі радзінамі.

Цаліна

Яшчэ й на мае малечыя вочы патрапілі маладыя энтузіасткі ў шараварах і з фанэрнымі валізамі ў руках. «На цаліну!» — гукалі дзяўчата, і вецер далёкіх вандраваньняў матляў кудзеркі моднага тады перманэнту.

Пра цалінных энтузіястаў не стамляліся пісаць газеты, пра іх дзень да ночы бубнелі талеркі радыёкропак. Тоё, што выдавала ідэалагічна рэгламентаваная журналістыка, надта розынілася ад того, што было наяве. Людзей прывозілі ў непадрыхтаваныя для жытла мясьціны. Таму праз два-тры месяцы энтузіасткі вярталіся дадому — хворыя, вашывыя, а некаторыя й цяжарныя. Адзін мой знаёмца распавядаў, што нарадзіўся на невялічкай станцыі пад Акмолінскам. Маці вярталася, цяжарная, з цаліны, і была падчас родаў зънятая зь цягніка.

Многіх цаліннікаў на зваротнай дарозе рабавалі. Майго крэўнага, калі ён вяртаўся з цаліны, абраставалі ўжо ў родным мястэчку. Ён паўстаў на парозе хаты ў адных кальсонах, і быў празваны з тae

нагоды Джавахарлалам Нэру: індыйскі кіраўнік прыяжджаў у Москву ў белых сподніках*.

Цікава было слухаць аповеды тых, хто пабываў на цаліне. Самае страшнае, як вынікала з аповедаў, былі не маразы ды бураны й не адсутнасць дарог, а тамтэйшая вада. «Цёплая, саланаватая, — апавядваў знаёмы журналіст, — вып'еш, і, як съпяваў Антонаў, «Несёт меня... течение».

Лекавацца таксама не было магчымасці. Нават асьпірын быў дэфіцитам. Папулярную песнью «Выйтэся дорога длинная, здравствуй, земля целинная» цаліннікі съпявалі на новы лад: «Здравствуй, жена тифозная, тёща туберкулёзная».

Распавядалі вусыцішня гісторыі пра тое, як падчас бурану гінулі цэлыя партыі перасяленцаў, як правальваліся пад лёд трактары, як людзі, зьбіўшыся з дарогі, блукалі без пітва й ежы бяскрайнім стэпам. Савецкія мастакі й літаратары шмат папрацавалі, услаўляючы чарговае «герайчнае зьдзяйсненне камуністычнай партыі й савецкага народу». Рэалістычных рэчаў кісталі «Съмерці перасяленца» мастака-перасоўніка Сяргея Іванова ніхто зь іх тады не пісаў.

На асваеные цаліннай зямлі выехала больш як дзьвесьце тысяч беларусаў. Многія вярнуліся, але шмат хто абжыўся на новым месцы.

Казахстанскі стэп урэшце разаралі, а родныя палеткі, скажам, на Гарадоччыне ды Расоншчыне, скроў паразылі хмызьняком. І сёньня ўжо няма каму разворваць беларускую цаліну.

* Слухач Ю.: Цікава ведаць: Джавахарлал Нэру — першы прэм'ер-міністар Індыі, у народзе быў вядомы як Panditji — навукалюбы.

Рэдакцыя: А крэўнаму таксама добрая навука была!

1968 год асабліва
яскрава адбіўся ў памяці. Магчыма таму, што
гэта быў год Праскай вясны. Там, у Празе, пасль-
ля доўгай зімы людзі расчынілі вокны й дыхнулі
халаднаватага, працятага пахам талай зямлі й
маладой травы паветра. Яны дыхнулі паветра
свабоды.

Праская вясна

Дыхалі, праўда, нядоўга: на сыходзе лета ў іхныя
вокны зірнулі **жаролы танкавых гармат**.

Дагэтуль гучыць увуашчу патасны голас дыктара з сымптоматычным прозвішчам Хмара. Гэта той Хмара, які ў сакавіку 1953-га камэнтаваў па радыё паховіны Сталіна, а празь пятнаццаць гадоў камэнтаваў на tym жа радыё паховіны чэскай дэмакратыі. «**Для спасения социалистических завоеваний пять союзных государств были вынуждены временно ввести в Чехословакию свои войска**». Потым, калі савецкія жаўнеры вярнуліся на радзіму, яны ўголос казалі, што тae начы на паўгадзіны апярэдзілі амэрыканцаў — тыя зьбіраліся акупаваць братнюю Чэхаславаччыну. Такую інфармацыю ім давялі нампаліты.

Без залішняй съціпласці скажу, што і ў нашай затурканай, палітычна прыдущанай Беларусі былі людзі, якія спачувалі памкненію чэхаў да свабоды й дэмакратыі. Тымі жнівенскімі днямі мне карцела апынуцца на Вацлаўскай плошчы й стаць поруч з праскімі студэнтамі, а начамі я слухаў **«варожыя галасы»** й нават спрабаваў за-

натаўаць знакаміты зварот «Дзьве тысячы слоў», які перадавала «Радыё Канада»*.

I ўсё ж савецкая пропаганда далася ў знакі, і чэхаў узъненавідзела нават мая родная маці. **Аднойчы, калі па тэлевізіі паказалі Прагу й ахоплены полыем савецкі танк, бацька сувора выдыхнуў: «Што робяць, сволачы! I ўсё твае валасацікі!»** Я ў даўгу не застаўся. «Нас у Прагу ніхто не запрашаў», — прамовіў, не адрываючы вачэй ад экрана. Бацька на той час ужо звыкся з маёй антысаветчынай, таму толькі асуджана ўздыхнуў. А маці, якая ў душы не любіла камуністу і палітыкай ніколі не цікавілася, абурылася — прычым ледзь не да сълёз. «Ты ведаеш, колькі там у вайну нашых людзей загінула?!»

I без таго бедныя крамы ўлетку 1968-га канчатковая спустрошылі. Чэргі паўсталі паслья таго, як на вайсковыя зборы пачалі браць кіроўцаў. **Людзі хапалі мыла, запалкі, папяросы.** Аднойчы закацілася пад канапу асадка. Палез яе даставаць і натыкнуўся на груд гаспадарчага мыла. На мае зъедлівыя камэнтары маці сказала як адрезала: «Ты яшчэ вайны ня бачыў». Бацька ж кінуўся ствараць стратэгічныя запасы папяросаў, але спазыніўся: іх ужо разабралі. Даўялося купляць махорку.

Бацька паліў махорку цэлы год — дзеля гэтага выходзіў на лесьвічную пляцоўку. А потым ёю труцілі тлю на лецішчы. I сённяня, калі раптам нос кранае паў забыты пах махорачнага дыму, мне згадваецца Праская вясна 1968 году.

* Слухач Р.: А цi не савецкая школа навучыла стэнаграфії містэра Мудрова?

Рэдакцыя: Каб навучыла, дык напэўна пасадзілі б.

На тэлетайпных стужках інфармагенцыяў у сакавіку 1969 году замільгацела назва востраву Даманскі*. Там, на лапіку зямлі, пасярод скутай лёдам ракі Ўсуры, надарыўся ўзброены канфлікт паміж са-вецкімі й кітайскімі войскамі.

Даманскі

Час быў трывожны — кажу без іроніі. Нават старыя цёткі, што сядзелі на лаўках пры нашым пад’ездзе, гаманілі пра Даманскі й пра тое, колькі «маладых салдацікаў там пабілі». А восьмідзесяцігадовая бабця, што жыла пад намі, кожнага разу паўтарала: «Пойдзе Кітай — усё кідай!»

Жарсыцяў паддавала й тэлебачаныне: паказвалі хунвэйбінаў з цытатнікамі Мао ды сьпісаныя герогліфамі савецкія вадаплавы, якія кагадзе на-ведалі кітайскія порты.

Адгукаючыся на трывожныя выклікі часу, у школе арганізавалі заняткі па праграме пачатко-

вай ваеннай падрыхтоўкі. Праводзіў іх лейтэнант памежнай службы. Ён атрымаў мянушку **Лясьнік** за тое, што хадзіў у форме. На першым уроцку вывучалі адгазынік. Лясьнік адразу перасцярог нас ад ракавой памылкі: «**Некаторыя недарэкі забываюцца выцягнуць гумовую пробку** й праз тое падчас газавай атакі **могуць загінуць**». Намаляваўшы на дошцы схему адгазыніка, сьписаны з войска лейтэнант нацягнуў шлем-маску, застыў нерухома, потым тузануўся, маска пачала спарадычна разъдзімацца, і Лясьнік зьдэёр яе з барвовага твару. Мы азваліся дружным съмехам: недарэка забыўся выцягнуць гумовую пробку.

Наступныя заняткі праводзілі на школьнім стадыёне. «А цяпер — разгрупоўваемся й бяжым у бок агароджы», — загадаў Лясьнік. Мы пабеглі, пераскочылі цераз агароджу й павольнай хадою рушылі купляць марозіва. Вярнуліся хвілін празь дзесяць. Лесьніка на стадыёне не было. «Пабег да дырэктара», — падумалі, але памыліліся. Да гонару Лесьніка, ён да дырэктара не пабег, адно запісаў у журнале паводзінаў загадковую фразу: «**Мыч., рев. как жив.**». Цалкам гэтая па-войсковому ляпідарная фраза мусіла гучыць так: «Мычали, ревели как животные».

У траўні пачалі вяртацца на дэмбель навапала-чане, якія служылі на Далёкім Усходзе. Адзін зь іх, брат майго сябра, распавядаў, што кітайцаў разъмяжджулі «градамі» й што ён зьбіраў пасъля бою спражкі з кітайскіх рамянёў — такім чынам падлічвалі страты варожага боку.

Праз чвэрць стагодзьдзя, у выніку ўдакладненія мяжы, частка спрэчных тэрыторыяў адышла да Кітаю. Закаціўся на кітайскі бок і колішні яблык разладу — востраў Даманскі.

* **很抱歉:** Ад дынастыі Цынъ гэтая спрадвечна кітайская зямля называлася Чжэнъбао — востраў скарбай. Просім надалей не ўжываць няправільнай назвы.
Рэдакцыя: Што ж вы адразу не сказалі, што ад Цынъ! Больш ня будзем.

Традыцыя выступаць з трывуны (па-беларуску — з моўніцы) узьнікла ў старажытным Рыме. Глупствы можна казаць і з касцельнай катэдры, і з кірмашовай бочкі. Але калі яны прамаўляюцца з упрыгожанай дзяржайным гербам трывуны, з глупстваў не съмлюцца, а перарываюць іх **бурнымі волескамі**.

Трыбуна

За хрушчоўскім часам любая грамадзка-палітычная імпрэза, нават на вёсцы, пачыналася з уставлявання трывуны. Яе зьбівалі з фанэры й абцягвалі чырвонай матэрый. Гэта была прадаўгаватая скрыня са скосам і нешырокай палічкай нагары. На палічку ставілі графін альбо, у крайнім выпадку, шклянку з водой.

У вялікіх залах моўніцы былі проста неверагодных памераў. Выраблялі іх з каштоўных пародаў дрэваў, у тым ліку з моранага дубу.

Сур'ёзнай праблемай было тое, што **калі выступаў нізкарослы прамоўца, з моўніцы вытыркалася толькі галава**. Вядома, можна было штосьці падставіць пад ногі, але тады брослы аратар вытыркаўся да пояса.

На трывуне апрач графіна й мікрофона была яшчэ настольная лямпа. Прамоўца на проста стаяў пры трывуне, а заходзіў у нутро — і з бакоў было відаць толькі яго пагрудзьдзе. Гэта было вельмі

зручна. Скажам, можна неўпрыкмет, незаўажна для ўсіх, пачухаць пахвіньне. Калі съверб не мінаў, можна было ўвогуле запусціць руку ў трусы й пачухаць як мае быць. І пры гэтым выгукнуць здравіцу ў гонар камуністычнай партыі*.

За Брэжневым моўніцы сталі больш съціплыя. Скажам, у славутай авальнай залі менскага Дому ўраду замест неабдумнай гаргары паставілі куды меншую. Потым і тую замянілі, паменшыўшы габарыты. Аднак і ў яе можна было скавацца з галавой.

Малагабарытныя трывуны — фарбаваныя чырвоным скрынкі — былі ва ўсіх, нават самых дробных установах. Падчас сходу іх ставілі на сталы. Заўважым, што дзесяці ад сярэдзіны 1960-х на трывуну ўжо не выстаўлялі графіна. Замянілі бутэлькай ліманаду. Праўда, калі хто з прамоўцаў падчас выступу прыкладаўся да шклянкі, гэта выклікала шум у залі. І **хтосьці з задніх радоў прытоена выдыхаў: «Смажыць!»**

На Захадзе без трывун таксама не абыходзіліся. Але былі яны шкадобы вартыя. Паліраваная труба, а наверсе пляскатая скрынка. Ні дзяржаўнай значнасці, ні патрэбнага аб'ёму, і пахвіньня не пачэшаш... — прамоўца ўвесь навідавоку.

І, што самае дзіёнае, гэтая заходняя пачвара прыжылася і ў нас. Пабачыш яе на БТ, і сэрца съціскаецца ад крыўды. Вось да якой недарэчнасці звяялася дзяржаўная трывуна!

* Слухачка П.: Ад каросты дапамагае бэнзылбэнзоата эмульсія 20%.

Рэдакцыя: І чистыя рукі. Гл. с. 173 і с. 176.

Бясспрэчным фаварытам тэлеэкрану было фігурнае катаньне. Па тэлевізіі паказвалі ня толькі фінальная часткі спаборніцтваў, але й папярэднія выступы, і нават разъмінкі спартоўцаў.

Белавусава й Пратапопаў

І цяпер гучыць уувушчу занудлівы голас камэнтатара Віктара Кананыхіна ды прозвішчы фігурystаў: Габі Зайфэрт, Гана Машкава, Пэгі Флэмінг, Ондрэй Нэпэла, Патрык Пэра.

Як высьветлілася пазней, фігурнае катаньне любіла жонка Леаніда Ільліча Брэжнева Вікторыя. Таму на тэлевізіі ўпанавала фігурystыка з усімі яе падтрымкамі, двайнымі тулуламі ды скажкамі на два з паловаю абароты.

Народнымі ўлюблёнцамі была сямейная пара — Людміла Белавусава й Алег Пратапопаў, шматразовыя чэмпіёны съвету. Спадарыня Белавусава — зграбная бляндышнка з прычоскай тульпан была сэкс-сымбалем эпохі. «Файф-найн, файф-найн, файф-эйт, файф-найн...» — гучала ў лядовых палацах паслья выступу згаданай пары, і Віктар Кананыхін зь лёгкай крыўдай у голасе тлумачыў: «Пяць і восем дзясятых бала савецкім фігурystам паставіў судзьдзя зь Вялікабрытаніі». І тэлегледачы, прыліпнуўшы да чорна-белых «Нёманаў» ды «Рэкордаў», выдыхалі слова абурэнья на адрес туманнага альбіёнца. Зрэшты, абурэнье тут

жа ў съціхала, бо Белавусавай і Пратапопаву судзьдзі дадавалі бал за артыстызм, і яны чарговы раз становіліся чэмпіёнамі.

Гэты дадатковы бал прыдаўся потым у жыцьці. Калі які апівуда глытаў гарэлку, не варухнуўшы кадыком, субяседнікі дружна гарлалі: «Ну, табе бал за артыстызм!»

Белавусава з Пратапопавым стала перамагалі, але ў 1969 годзе, на чэмпіянаце Эўропы, іх абышла пара Радніна — Уланая.

А неўзабаве надарылася страшная прыгода: куміры савецкіх заўзятараў засталіся на Захадзе. Газэты апэратыўна адгукнуліся на такую падзею. Пісалі, што Белавусава з Пратапопавым, маючы шыкоўную кватэру ў Ленінградзе, не плацілі за жытло, паводзілі сябе фанабэрыстаў з маладых гадоў былі прагнены да нажывы. Мая цётка, што жыла ў Ленінградзе, казала, што паслья таго выпадку мужа з жонкаю разам за мяжу не пускалі, толькі паасобку.

Кумірам і сцяганосцям савецкага спорту стала фігурystка Ірына Радніна, якая памяняла партнэра. Яе любілі паказваць па тэлевізіі дарэшты зарумзаную падчас уручэння чарговага залатога мэдаля*.

Калі абрыйнулася жалезная заслона, Ірына, адставіўшы ўбок съцяг савецкага спорту, таксама падалася на Захад, паўтарыўшы, ужо ў іншых гістарычных умовах, подзвіг Белавусавай і Пратапопава.

* Слухачка Е.: І я плакала!

Рэдакцыя: Ня плач, дзяўчонка, прайдуць дажджы! Жарт.

Паміж запускам першага спадарожніка й палётам Гагарына вельмі папулярныя былі загарадныя маёўкі. Афіцыйна яны называліся сьвятамі працы й адпачынку й ладзіліся ня толькі ў траўні, але і ўлетку, і ўвесень.

Маёўка

Гэта быў пікнік савецкага ўзору, і на яго прыхоплівалі не чырвонае віно з сырам ракфор, а гарэлку, вараныя яйкі й кансервы «Часцік у таматным соўсে». Дый ехалі на пікнік ня свойскай кампаніяй, а працоўным калектывам, а то і ўсім горадам. Пачыналася маёўка імправізаваным мітынгам, падчас якога перадавікам вытворчыццаі ўручалі ганаровыя граматы.

Мне было сем гадоў, калі я ўпершыню патрапіў на маёўку. Ехалі на яе ў адкрытай, упрыгожанай бярозавымі галінкамі машыне. Мітынговыя працомовы казалі таксама з машыны, адкінуўшы барты. Нейкі дзядзька ў капелюшы чытаў з паперкі пра палёт трэцяга штучнага спадарожніка Зямлі й пра посьпехі ў выкананьні плянаў сямігодкі. Потым гралі гімн, і ў бубнача пасъля кожнага ўдару булавешкай падскоквала кепурка.

Пасъля мітынгу быў канцэрт: тры цётухны ў чырвоных сарафанах съпявалі пад акампанемэнт бајана. Неўзабаве аркестар зайграў «Кракавяк», і некалькі параў пусьціліся ў скокі. Танчылі на паляне, уздымаючы пылюку. На мужчынах былі

широкія нагавіцы з манжэтамі, і калі хто рэзка спыняўся, калашыньне абкручвалася вакол нагі. Я глядзеў на танцораў і марыў прыдбаць сабе такія ж нагавіцы. Зрэшты, скакалі ў асноўным жанчыны. Мужчыны тым часам гуртаваліся ля машыны, зь якой прадавалі бочкавае піва. Піва пампавалі ручной помпай. Каб дапамагчы прадавачцы й паскорыць працэс, на кодаб залазілі дзядзькі й налягалі на помпу.

Неўпрыкмет людзі зьбліліся ў купкі, паселі вакол цыратавых абрусаў, сталі выкладаць з хатулёў пляшкі з гарэлкай ды розную спажыву. Нейкі дзядзька прынёс патэфон, і мне даверылі накручваць патэфонную корбу. Прайгралі некалькі кружэлак, але ніхто на тое не звярнуў увагі. І толькі калі загучала «Называют меня некрасивою», жанкі схамянуліся ў зычнымі галасамі падхапілі песню*.

Што было потым — ня памятаю, бо ўладальнік патэфона, калі маці адварнулася, наліў мне паўшклянкі віна, я кульнуў і ачуўся ўжо ў машыне. Мы ехалі ўхабістым бальшаком. Дзядзькі, што стаялі наперадзе, білі далонямі па даху кабіны й галёкалі: «Лёша, ня менш ста!» Жанчыны плакалі, крычалі, каб кіроўца ехаў цішэй.

У гэтых момант я ўгледзеў пад ногамі ганаровую грамату — адну з тых, што ўручалі на мітынгу. Цішком, азірнуўшыся, падняў яе, скруціў у трубку й потым доўга захоўваў — як памяць пра маёўку.

* Слухачка Ё.: Ой, а прышліце слова гэтай песьні!
Рэдакцыя: Пасылаем вам тэлефон Мудрова. Ён съпяе.

У людзей майго пакаленъня грамадзянская абарона асацыюеща з выцьвілымі плякатамі, што віселі ў фае інтэрнатаў.

Абарона грамадзянская

З тых заседжаных мухамі малявідлаў паўставала тэрмаядравая ідылія. Людзі ў адгазыніках сядзелі радком у заваленых бітай цэглай бамбасковішчах і чыталі газэты. Паўзверх адгазынікаў у іх былі капелюшы з высокім верхам альбо кепкі-шасьціклінкі.

На іншым плякаце была намаляваная карова зь мехам на пысе. Подпіс тлумачыў: «Свойскіх жывёлаў неабходна забясьпечыць торбамі-рэсыпіратарамі». Яшчэ на адным грамадзянска-абаронным малявіdle цёмны тыпус сыпаў у калодзеж белы парашок, а ягоны падзельнік выпускаў з валізы заражаную съяротнай хваробай жамяру.

Яскрава адблісія ў памяці фільмы па грамадзянской абароне, якія круцілі ў школе. У кінароліках быў сапсанавы гук, і цяжка было штосьці разобраць. Там увесь час паказвалі, як трэба рыхтаўца да эвакуацыі напярэдадні ядравага ўдару.

Вось нейкая жанчына перакрывае ў кватэры газ, кладзе ў кішэню дакумэнты, прыхоплівае не-вялічкую валізку ў падаецца да дзвіярэй. Голос за кадрам грамадзянская, з брэжнеўскай інтанацияй камэнтуе: «Пр-руавильно!». Съследам нейкі лысы мужчына нацублівае капялюш, хапае аграмадную валізу, на плячу ўскідае

галоўку швейнай машынкі, падаецца да дзвіярэй, валіза расчыніяецца — і зь яе сыплюцца бублікі, кніжкі і яблыкі. Голос за кадрам крахтае: «Непр-руавильно!».

Мы глядзелі на такія жарсыці з іранічнай усьмешкай, і адно пытаныне не давала спакою: **няўжо** праклятущыя імпэрыялісты будуць ча-каць канца эвакуацыі й толькі тады скінуць атамную бомбу?

Пэўны час мой бацька завіхаўся на грамадзкіх пачатках пры гарадзкім штабе грамадзянской абароны. Аднойчы нават паказаў нібыта сакрэтную мапу, на якой былі намаляваныя чырвоныя стрэлкі, — плян эвакуацыі. Калі я пацікавіўся станам гэтай самай абароны, ён махнуў рукой і незадаволена прабурчэў: «На ўвесь горад трыццаць адгазынікаў, і тыя мышы пагрызьлі».

Якраз тым часам пайшла гуляць показка-пытанье: што рабіць пры ядравым выбуху? Адказ: спавіцца ў прасыціну ў павольна ісьці на могілкі. **А чаму павольна?** Каб не ствараць панікі*.

Як засьведчыла чарнобыльская катастрофа, грамадзянская абарона была інстытутам працаўладкаваныя адстаўнікоў. «Ляцім засыпаць рэактар, а на доле людзі бульбу садзяць. Глядзяць з-пад рукі — што гэта там да верталёта прывязана?» — з жалем распавядаў мне адзін зь ліквідатораў.

У чарнобыльскім агні згарэла вера савецкіх людзей у тое, што іх нехта абароніць, і першымі там заняліся полыменем плякаты грамадзянской абароны.

* Слухач Ж.: Недацэньвае паважаны аўтар грамадзянской абароны!

Рэдакцыя: Недацэньвае.

У 1978 годзе шматнацыянальная савецкая літаратура папоўнілася творам, які нёс велізарны зарад ідэйнай моцы. Гэта была славутая «Малая зямля» — дакумэнтальны аповед Леаніда Ільліча Брэжнева. Яна стала першай часткай брэжнеўскай трывлёгі: неўзабаве выйшлі «Адраджэнне» й «Цаліна».

«Малая

Зямля»

Па чутках, непасрэдна «Малую зямлю» ад імя дарагога Леаніда Ільліча пісаў прыдворны пісьменнік Аляксандар Чакоўскі. Спачатку «дакумэнтальная» зацемкі надрукаваў часопіс «Новы мір», а неўзабаве іх перадрукавалі цэнтральныя беларускія газеты.

Што тут пачалося! Не чакаючы адпаведнай дырэктывы, пісьменнікі кінуліся пісаць жарсныя водгукі.

«Інтанацыя аповеду Леаніда Ільліча... дапамагае ўбачыць мужнага героя вайны, чалавека надзвычайнай душэўнай дабрыні, камуніста ленінскага гарту, выдатнага арганізатора мас, — пісаў тымі днямі народны пісьменнік Беларусі Іван Шамякін. — «Малую зямлю» хочацца цытаваць і цытаваць, сваімі словамі цяжка перадаць яе дух, яе незвычайны, яб сказаў, нутраны патас».

I Іван Пятровіч разам зь іншымі пісьменнікамі цытаваў і цытаваў чалавека, зь якога ўжо даўно съмияўся ня толькі савецкі народ, але і ўесь сьвет; які любіў лісіліўцаў і ўзнагародную біжуэтарыю; які прыгрэў вакол сябе цэлую армію злодзеяў ды хабарнікаў, якія ўрэшце дабілі краіну да абуха. I пісьменнікі ведалі пра гэта, але ўсё адно — цытавалі, цытавалі, цытавалі*.

Не адставалі ад літаратараў і творцы іншых сфер. У маскоўскіх тэатрах (з аншлягам, вядома) пайшлі п'есы па матывах трывлёгі, мастак Дзымітры Налбандзян напісаў вялізнае палатно «Л.І.Брэжнеў на Малой зямлі», а кампазытар Аляксандра Пахмутава, апярэдзіўшы іншых творцаў, перадала Чырванасцяжнаму ансамблю імя Аляксандрава песню «Малая земля, товарищи-друзья».

Наступнага году Леанід Ільліч Брэжнеў быў ганараваны Ленінскай прэміяй у галіне літаратуры. На парадным, скрэзь завешаным ордэнамі ды мэдалямі брэжнеўскім мундуры ледзь знайшлося месца для мэдаля з профілем ленінскай галавы.

Ад той пары друкаваная непатрэбчына, якой былі заваленыя кнігарні, атрымала зборную назну. I калі які наведнік, перабраўшы тузін кніжак, ставіў апошнюю назад на крамную паліцу, з грудзіны часцяком вырываліся іранічныя слова: «Малая зямля».

* Слухачка К.: А Шамякін усё ж харошы пісацель, што б вы ні казалі!

Рэдакцыя: Ня спорым.

На пераломе 1960-х і 1970-х самым масавым захапленнем беларусаў (прынамсі, іх мужчынскай паловы) быў хакей. Момантамі захапленье набывала характар гістэрыі.

Хакей з чэхамі

Увэртурай масавага хакейнага шаленства 1960-х сталі зімовыя Алімпійскія гульня 1968 году. Там, у французкім Грэноблі, савецкая лядовая дружына саступіла зь лікам 4:5 чэхаславацкай зборнай. Матч гэты трансъляваўся ўнаучы, але ў нашым доме мала хто спаў. Я таксама хварэў за «нашых» і таксама, разам з усім савецкім народам, хапаўся за галаву пасъля кожнага праходу Галонкі. Гэты чэскі нападнік закінуў тады шайбу й зрабіў галявую перадачу.

Пасъля матчу маскоўскія камэнтатары Мікалай Озераў ды Ян Спарэ зъмянілі тон рэпартажаў і ўжо не называлі чэхаславацкіх хакеістаў сябрамі-супернікамі. Гэная перамога мела далёкассяжныя наступствы, стаўшы пачаткам Праскай вясны.

Наступны двубой хакейных дружын прыпаў на сакавік 1969 году. Да таго часу савецкія танкі праехаліся па Празе, і матчы з чэхамі (славакаў у простай мове ніхто ня згадваў) мелі палітычную падкладку. Я ўжо чуў пра «Бітлз», спрабаваў, насуперак бацьковым пагрозам, адрасыціца даўгія валасы і ўпятай хварэў за чэхаславацкую дружыну.

Першы матч у Стакгольме саветы прайгралі зь невялікім, але сухім лікам 0:2. Шайбы тады закінулі Сухі й Чэрны, і прозвішчы гэтых хакеістаў вомігам увайшлі ў фальклёр. Нарадзілася показка пра алька-голіка, якая складалася з прозвішчаў знакамітых хакеістаў. У алька-голіка ў роце адранку было Сухі, а ўваччу Чэрны. Пацяннела і ўваччу беларускіх заўзятараў: былых сяброў-супернікаў сталі называць фашистамі, якія дваццаць гадоў «елі наша сала, а цяпер прадаліся Захаду»*.

Падключыліся да выкryвальніцкай кампаніі й газэты. «Советскій спорт» абираўся тым, што на саколках чэхаславацкіх хакеістаў замест назвы сацыялістычнай Радзімы зъявіўся драпежны леў. Гэта быў дзяржаўны сымбал Чэхаславаччыны.

Наступны матч адбыўся 28 сакавіка. Чэхі зноў перамаглі зь лікам 4:3. У тым матчы дыхту давала тройка Клапач — Чэрны — Недаманскі. Апошні са згаданай тройкі закінуў пры канцы першага пэрыяду шайбу й таксама ўвайшоў у фальклёр. Якраз у сакавіку 1969-га надарыўся савецка-кітайскі канфлікт на востраве Даманскі, і жартайці наракалі, што канчатковай перамозе камунізму замінае той самы востраў Да-манскі й чэскі хакеіст Недаманскі.

Многае выпетрылася з памяці, але ёсьць падзеі, якія запомніліся назаўсёды. Вось і беларускія заўзятары, хто з сумам, а хто й з сорамам, дагэтуль згадваюць колішні хакей з чэхамі.

* Слухач Ж.: Усё-такі ня ясна, што хацеў сказаць аўтар. Ён за ці супраць? Рэдакцыя: Згодны.

У 1980-я гады ў гарадах і мястэчках лютавала наглядная агітацыя, і ўсё наўкол было завешана манумэнтальнымі пано. Манумэнталістыка мела мабілізаваць савецкіх людзей на новыя працоўныя зьвязысьнені. Апроч таго, пано мелі ўтылітарную мэту — прыкрывалі пашарпаныя тарцы будынкаў.

Агітацыя наглядная

Галоўным героям наглядна-агітацыйных малівідлаў быў правадыр усясьветнага пралетарыяту. Звычайна яго малівалі ў расхлістаным палітоне, з выцягнутай рукоj. У другой руцэ Ільліч трymаў скрученую газету «Правда», і здалёк здавалася, што ён трymае пляшку «чарніла». «Верной дорожай идёте, товарищи!» — ляцеў уздоўж пано размашысты надпіс. Цікава, што Ільліч заўсёды паказваў альбо на могілкі, альбо на вінна-гарэлачную краму.

Другім папулярным героям (прынамсі, у Наваполацку) быў будаўнік камунізму з вяльвымі квадратнымі сківіцамі. Ён насыў рабочую спэцоўку і мантажную каску, на якой ляжалі водбліскі нязгаснага съятла камунізму. Каску будаўнікам камунізму сталі нацубліваць толькі брэжнеўскай парой. Дагэтуль іх малівалі зь непакрытай галавою. Валасы ва ўсе часы былі арыйскага кшталту: русавыя і абавязковая зача-

саныя назад. Мне ніколі не патрапляў на вочы кучараў камуніката*.

У паставе і ў адкрытым, пад трафарэт маляваным твары скразіла ідэйнасьць, рагучасць, гатовасць да самаахвяравання дзеля высокіх ідэалаў. У васабленьнем ідэалаў была таўшчэзная тамина, на якой было напісаны: «Праграма КПСС» — яе будаўнік камунізму трymаў перад сабою.

У 1980-я хваля нагляднай агітацыі захліснула ўсю краіну. Калгас убіўся ў даўгі, на фэрме рыкалі галодныя каровы, трактарысты ляжалі, упітыя, пад плотам, а перад уваходам у працоўлыне стаялі фанэрныя щыты з выявамі даяркі ў беласінжным халаце й маладога мэханізатара з разведным ключом у руцэ. Здолу гвардзейцаў пяцігодкі падпіралі дыяграмы шалёнага росту сельгасвытворчасці, а нагары надпіс: «Харчовую праграму — выканаем!».

Наглядная агітацыя была прыбытковай справай, і зімаліся ёю не толькі халтуршчыкі, але й таленавітыя мастакі. Сярод іх былі й мае сябры. З надыходам лета яны хапалі бляшанкі з фарбай, трафарэты з выявамі камуністычных големаў ды падаваліся на вёску, каб аздобіць будынкі працоўлыняў калгасу.

І калі нейкі мастак, што нядаўна гібеў без капеекі, пад'яжджаў да сваёй майстэрні на новых «жыгулях», калегі з зайздрасцю й дакорам канстатавалі: сеў на наглядную агітацыю.

* Слухач М.: Гэта бытавы антыкамунізм, апартунізм і рэвізіянізм — у Маркса нават барада кучараўская!
Рэдакцыя: Проста хуліганізм!

За саветамі кінапракат меў квоту на дэманстрацыю фільмаў пра Леніна, таму фільмы такія круцілі даволі часта.

Фільмы пра Леніна

Мне асабліва падабаўся Ільліч у маладосьці. У «Сердце матери» Валодзю Ўльяна-ва граў Радзівон Нахапетаў, які цяпер здымаецца ў Галівудзе. «Крестьяне Симбирской, Уфимской, Самарской губерний — голодают!» — гукаў малады адвакат Ульянаў, пры гэтым у судзьдзі, які судзіў галодных сялянаў, ад абурэння падала пэнснэ з глюгастага носа. Пазіраючы на экраннага Ільліча, можна было падумашь, што той ня ёў, ня піў, а толькі думаў пра ўсясьветную рэвалюцыю. **«Наденька, газет! Ради бога, газет!»** — кричаў Ільліч з акна цоры-хаўскай кватэры жонцы, якая ішла на кірмаш.

І толькі аднойчы, у «Человеке с ружъём», правадыр еў бульбу ў мундурах ды яшчэ ў адным фільме прасіў Надзею Канстанцінаўну запарыць гарбаты — «и покрепче!». А потым, пасуравеўшы з твару, дадаваў: **«А сахар — детям!»**

Спаць правадыру не было калі. Вось ён, напярэдадні каstryчніцкага перавароту, хаваецца на кансыпратыўнай кватэры. Сядзіць цёмнае начы й нешта піша. Гаспадар кватэры съязрожжа, паціраючы потныя ад хваляванья руکі, кажа, што час, Уладзімер Ільліч, класціцца спаць. **«Ах**

да!» — падхопліваецца пастаялец і на вачах гаспадара кватэры ў ягонай жонкі пачынае расьціцаць на падлозе газэты. **«Спать, спать, спать!»** — выдыхае Ільліч, пстрыкнуўшы на-крыўкай гадзінніка. Правадыр здымает пінжак, збіраеца класціцся, ды замірае, утаропіўшыся ў газэту. Ну вядома: убачыў артыкул Каменева ды Зіноўева. Наступным імгненінем Ільліч съціскае газэціну ў кулаку, бярэ рукі ў бокі і пачынае бегаць з канца ў канец пакою.

Кіналенініяна ўбілася ў памяць адрывістымі маладёгамі, у якіх яе герой штосьці пытаецца, абураеца, а потым заразыліва, закінуўшы галаву, съмлецца. **«А как кулак? Шалит?»** — пытаўся Ўладзімер Ільліч у фільме «Ленин в 1918 году». **«Инженер Забелин торгует на Блошином рынке спичками! — абураўся правадыр у «Кремлёвских курантах».** — В то время, как мы Россию вздыбили. Стыд, батенька!»

«А не мешало бы и расстрелять!» — заўважаў самы чалавечны чалавек падчас тэлефоннай размовы зь Дзяржынскім. Нарэшце, стаміўшыся ад усіх гэтых размоваў, выходзіў на сярэдзіну кабінету, прымружваў вочы ѹ, засунуўшы вялікія пальцы пад пахі, пранікнёнае пра-маўляў: «Чертовски хочется работати!»*

Папрацавалі бальшавікі ад душы. Яны разбурылі стары съвет, скасаваўшы рэлігійныя, этычныя й юрыдычныя нормы. Краіна вярнулася ў архаічна-дакультурніцкі стан, што ѹ засьведчылі са-вецкія фільмы пра Леніна.

* Слухачка Ц.: Скажыце, а ці праўда, што Ленін думаў пра Беларусь?

Рэдакцыя: Такая праўда, што вони кашляе.

Пачатак 1960-х праішоў пад съцягам антыкаляніяльной барацьбы афрыканскіх народаў.

Люмумба
Патрыс

Мастакі-афармляльнікі поруч з выяваю першага спадарожніка налаўчыліся маляваць пад трафарэт мурына, што рваў цяжкія ланцугі. Адно такое ланцужна-разрыўное пано вісела недалёка ад полацкага кірмашу, і, калі мы з бацькамі праходзілі міма, я заўсёды пытаўся: «Гэта хто? Люмумба?» — «Люмумба, — папраўляў бацька й ці то жартам, ці то ўсур'ёз дадаваў: — Дзеяч нацыянальна-вызвольнага руху».

У 1960 годзе былая бэльгійская калёнія Конга здабыла незалежнасць. Урад ачоліў былы камэрцыйны дырэктар піўной кампаніі Патрыс Люмумба, які адразу заявіў пра сымпатыі да навуковага камунізму. Прэм'еры ён два месяцы і ў сьнежні таго ж году быў захоплены ў палон, як тады пісалі газеты, «лёкаямі бэльгійскіх калянізатораў»*.

* Слухач Ю.: Цікава ведаць: тэлефонны код Конга + 243.
Рэдакцыя: Гм-м, правільна...

Паланенне палымянага змагара за свабоду Афрыкі, калі верыць газэтам, «**болем і абурэннем адгукнулася ў сэрцах савецкіх людзей**». Пры гэтым апошняе не маглі дабраць розуму, дзе тое Конга знаходзіцца ѹ хто там з кім ваюе. Няўцімнай была ѹ ролі ѹ гэтай гісторыі амэрыканскіх імпэрыялістаў, якіх не стамлялася выкryваць прарапаганда. Дый само прозывішча палымянага барацьбіта пісалі з памылкай. Я неяк праглядаў старыя газеты ѹ бачыў здымак мітынгу, удзельнікі якога трymалі плякат «**Рукі преч ад Патрыса Люмумбы!**». Так што проблемы ѹ гэтым пляне мелі ня толькі сямігадовыя падшыванцы.

Люмумбу забілі й, магчыма, зъелі працадыры варожага племені. Нашы людзі зълёгку, хутчэй дзеля прыліку, пабедавалі ѹ горача віталі рагэнне ўраду надаць маскоўскуму ўніверсытэту Дружбы народаў імя ахвяры канібалізму. (Савецкі народ увадначас употай радаваўся. У Конга перамаглі **стаўленікі імперыялізму**, і цяпер гэтай краіне ня трэба было аказваць братнія дапамогі.)

Імен Патрыса Люмумбы ахрысьцілі таксама вуліцы гарадоў і мястэчак. Была такая вуліца і ѹ Смаргоні, побач зь ёю якраз жыў мой цесьць. Гадоў пятнаццаць таму нязручнае для языка прозывішча прыбраўлі з шыльды, назваўшы вуліцу ѹ гонар земляка, які загінуў у Аўганістане.

Гэта не была ініцыятыва мясцовых уладаў. Прыйшла дырэктыва з цэнтру, бо адначасова і ѹ іншых мясьцінах з гарадзкой тапанімікі зынікла прозывішча палымянага барацьбіта за свабоду Афрыкі, сёняня ўжо амаль забытага Патрыса Люмумбы.

музычныя
паштоўкі

Say the word
and you'll be free

KAMUNIKAT.org

Я пачуў гэтую песнью на школьнім агенчыку — правобразе сучаснай моладзевай дыскатэкі. Спачатку з прайгравальніка вырываўся мерны рып — усё адно як карова жавала храбусткое сена, потым аднекуль здалёк далацелі гітарныя акорды, і нарэшце загу чаў надрыўна-прыдушаны голас:

Лъёт ли тёплый дождь,
Падаёт ли снег...

Абадзінскі Валеры

Пры канцы 1960-х песня гэтая ня толькі апана вала прастору, але стала кампанентам навакольнага паветра*. Голос выкананы, Валер'я Абадзінскага, вырываўся з вокнаў інтэрнатаў, гучай на танцплощадках, заежджана сіпей і заікаўся ў аддзелах грампласьцінак культтаварных крамаў. **Ля аддзелаў заўсёды тоўпіліся вясковыя дзяўчата, якія кожнага разу пыталіся: «Абадзінскага прадаяце?»** І прадаўшчыца, соты раз на дзень заводзячы «Восточную песню», адказвала: «Гэта мая пласьцінка».

* Слухачка З.: Каб вы ведалі, як яе съпяваете адзін чалавек!..

Рэдакцыя: Вы зноў намякаеце. Ведаем.

У 1969 годзе папулярнасць Абадзінскага сягнула апагею. Ягоныя запісаныя на саракапятках гіты разъляталіся па краіне, і пад гэтую музыку маё пакаленіне любілася-кахалася, таўклося на танцплощадках і білася ў ваколіцах вясковых клубаў. Абадзінскі съпявав пра «глаза напротив», пра «неотправленное письмо», пра экзатычную Анжэлу, і маладыя бацькі давалі гэтае імя сваім дочкам.

У жніўні 1970-га я быў на танцах у вясковым клубе. І там ня менш як дваццаць разоў пачуў «Неотправленное письмо». Саракапятка была заежджаная, у адным месцы съпявак пачынаў заікацца. І таму ля прайгравальніка сядзеў падшыванец, які перасоўваў гуказдымальнік у заікастым месцы.

Наступным годам я наведаў канцэрт Абадзінскага. І на ўласныя вочы пабачыў, як шалелі жанчыны, калі съпявак, выконваючы «Восточную песню», сыходзіў са сцэны і ўкленчваў перад якой-небудзь кабетай зь першага раду.

А потым ён зьнік. Песні ягоныя яшчэ круцілі на вечарах і танцплощадках, але рабілі гэта, хутчэй, па інэрцыі. На съпевака пачалі забывацца. Хадзілі чуткі, што ён съпіўся. Іншыя съцвярджалі, што Абадзінскі съпявав ў адным з сочынскіх рэстаранаў.

Апошні раз беларуская публіка ўбачыла Абадзінскага на «Золотом шлягере» 1996 году. Тады многія жанкі майго веку, пазнаўшы ў дарэшты распаўнелым мужчыну куміра маладосьці, змахнулі сълязіну. І на пытаныне дачок: «Хто гэта?» — з сардэчным клёкатам у горле адказалі: «**Валеры Абадзінскі**».

Калі ё была ў школьнікаў культавая рэч — дык гэта, безумоўна, магнітафон. Гэта быў на проста аппарат для запісу й перадачы гуку. Гэта было акно ў сусьвет, празъ якое мы пачулі бітлоў, ролінгаў ды іншых сваіх куміраў. І называлі мы магнітафон па-свойску ляпідара: маг.

Магі

Да самага канца 1960-х магі, асабліва ў праўнцыі, былі рэдкасцю. У нашай клясе толькі ў аднаго хлопца дома стаяў магнітафон — лямпавы «Дніпро». Пайсыці зь ім кудысьці ды штосьці перапісаць было немагчыма, бо важыў ён 25 кілаграмаў.

Першы маг бацькі мне набылі ў 1970 годзе. Ехаць па яго давялося ў Менск. Называўся маг «Дайна» й каштаваў 130 рублёў. Неўзабаве ў продажы зьявіліся «Юпитеры», «Вільмы», «Яузы», «Кометы». Самы танны маг, «Aidas», каштаваў 110 рублёў. Была яшчэ прыстаўка «Нота», на дваццаць рублёў таннейшая, але ў яе не было дынамікаў і трэба было падключачца да прымача.

Самыя прасунутыя мэляманы хадзілі па вуліцах зь пераноснымі магамі на батарэйках. У іх плаваў гук і пастаянна зрываўся тросік. Правая бабіна пасьля таго не круцілася, і стужка зьбівалася ў ком, утвараючы так званую бараду. Ула-

дальніку «Весны» (так называліся пераносныя магі) даводзілася круціць бабіну пальцам, каб разматаць бараду.

Самымі шыкоўнымі магамі лічыліся «Грундыгі» й «Соні». Пра іх было шмат размоваў, але на ўласныя вочы замежную тэхніку мала хто бачыў.

У магах увесь час нешта трэба было падцягваць ды падкручваць, таму зь іх здымалі накрыўку. Колькі ведаю сяброў — ва ўсіх магнітафонах працавалі з аголеным нутром. Да таго ж клявішы, асабліва ў «Дайны», часцяком не ўключаліся, і каб выправіць дэфект, іх заклінівалі запалкамі. Сур'ёзная праблемай было тое, што магнітафонная стужка бязылітасна рвалася. Склейвалі яе воцатам. У пакоі, дзе стаяў маг, панаваў густы пах воцату й адэкалёну — апошнім праціралі гуказдымальныя галоўкі. Магнітафонныя стужкі былі трах тыпаў: другога, шостага й дзясятага. Дзясяты быў самы трывалы, бо вырабляўся на ляўсанавай аснове. Праўда, і каштаваў адпаведна.

Лічылася, што якаснага гучаніня можна дасягнуць при хуткасці запісу 19 сантыметраў на сэкунду. У сярэдзіне 1970-х зьявіліся гаргарыстыя шматдарожковыя магнітафоны зь вялізнымі бабінамі й са згаданай хуткасцю. Ставілі іх вэртыкальна.

Праўда, мода на гаргары хутка мінула, бо неўзабаве съвет апанавалі кампактныя й зручныя касэтныя магі*.

* Слухачка Ф.: Я думала, гэта перадача пра магічныя сілы чалавека!

Рэдакцыя: Хто ж думаў, што вы думаецце.

Xто б з югаслаўскіх пеюноў ні завітаў на гастролі ў Менск ці Маскву, іх ававязкова менавалі зоркамі. Ня раз даводзілася бачыць вулічныя расьцяжкі з надпісам «Зоркі югаслаўскай эстрады» ды пералікам нікуму не вядомых выкананьцаў.

Зоркі югаслаўскай эстрады

Зрэшты, прыяжджалі зь берагоў Адрыятыкі й праўдзівія зоркі. І зоркай першай величыні быў Джорджэ Мар'янавіч.

«Дэвойка мала» — хто з маіх аднагодкаў не памятае гэтай песні, адной з самых папулярных у сярэдзіне 1960-х. Сыпявак яе памянёны Джорджэ Мар'янавіч. Песнью запісалі на кружэлку, і яе круцілі да зынямогі. Шлягер меў таксама некалькі рэмэйкаў з рознымі тэкстамі. Найбольш запомнілася «Дэвойка» ў выкананьні Эміля Гараўца: «Ночным Белградом шли мы молча рядом».

Неўзабаве зорка Мар'янавіча прытухла, і на музычным небасхіле зазызляла імя Радмілы Караклаіч. Усё замежнае ўваччу савецкіх гле-дачоў было пазначанае асаблівым флёррам. Калі ж сыпявак ці сыпявачка зъяўляліся на экране ў авантажных апранахах, гэта выклікала

сапраўдны фурор. Выступ Радмілы Караклаіч на «Голубом огоньке», дзе яна праспявала песеньку «Караблік», стаўся падзеяй у жыцьці савецкіх людзей. Караклаіч была ў сукенцы на тонкіх лямках, і ўсе былі перакананы, што гэта ніжняя блязна. «Во дае дразда! — захоплена выдыхаў мой бацька. — У панталёнах выйшла!»

У 1969 годзе талент Джорджэ Мар'янавіча зыркнуў новымі фарбамі. Сыпявак завітаў з гастролямі ў Маскву, і ягоны выступ паказалі па тэлевізіі. «Шалёнае сэрца», «Рамана», «Мірза» — гэтыя песні, як ніякія іншыя, ублісія ў памяць маіх адналеткаў. Іх круцілі перад пачаткам тэлетрансляцыі, і шкаляры, вярнуўшыся з заняткаў, адразу ўключалі тэлевізоры. «Шалёнае сэрца» потым выконвалі самадзейныя артысты. Я нават чую яго ў выкананьні трывё баяністаў. А песеньку «Мірза» пачалі сыпываць на свой лад: «Зовут меня Мирза, работать мне нельзя. Работает Иван: он выполняет план».

Згадаю ё саліста гурта «Заграб» Івіцу Шэрфэзы. У сярэдзіне 1970-х песні ягоныя круцілі ў рэстаранах правінцыйных гарадоў, і іх адразу замілавалі жанчыны. «Нелюбимая, нелюбимая...» — сыпявак малады харват, і вочы жаночыя вільгатнелі*.

Так, сярод цыгарэтнага дыму ды кухоннага чаду, праспявала сваю лебядзіную песню апошняя зорка югаслаўскай эстрады.

* Слухачка Ё.: Прышліце мне слова гэтай песні, і не прысылайце зноў тэлефона Мудрова. Яму слон на вуха наступіў.

Рэдакцыя: Затое які голас!

Калі я вучыўся ў восьмай клясе, сябрук прапанаваў завітаць да стрычнага брата: той вучыўся ў Маскве й прывёз адтуль кружэлку з запісам ансамблю «Бітлз».

Пра бітлоў* я ўжо чуў шмат плётак, чытаў пра іх у «Комсомольскай правде» й нават бачыў на кінаэкране. На нашай дваровай агітпляцоўцы круціл фільм з цыклу «В странах капитала», і тамака мільгануў сюжэт: нечыя голыя ногі калацілі па клявіятуры піяніна — і суворы голас за кадрам тлумачыў, што гэта вычвараюцца куміры заходняй эстрады, сумнавядомыя бітлы.

Мы прыйшлі да сябруковага брата сярод белага дня, але той, адчыніўшы дзъверы, быў заспаны й незадаволены. «Ізноў...» — прастагнаў студэнт, і стогн выдаваў на тое, што я быў далёка ня першы, хто прыцёгся паслухаць кружэлку. Сябра матлянуў галавой — не звяртай увагі, і мы на цырлах прайшлі ў пакой. На прайгравальніку аграмаднай радыёллы ўжо стаяла кружэлка-саракапятка.

* Слухач Б.: Правильна гаварыць «The Beatles», што азначае «жуки».

Рэдакцыя: А газета «Правда» азначае «truth».

«Усе іх лаюць, а між іншым, прыемная музыка», — заўважыў сябрук, шапятнуў францускае імя Мішэль, і ў нетрах радыёльных брынкнула гітарная струна.

Я слухаў шчымлівую мэлёдью з глыбокім перакананьнем, што сябар нешта пераблытаў, паставіў на ту ю кружэлку. Зъверападобныя істоты, якіх паказвалі ў «кіне», не моглі съпявача такіх песенъ. «Michelle, ma belle», — гучала з дынаміка, і цёплая хвала падымалася ў грудзёх, і мне карцела некуды бегчы, і здавалася, што гэтая песеньня заўсёды жыла ўва мне, ды толькі цяпер набыла голас.

Бітлы. Гэтае слова стала для нас, падлеткаў, своеасаблівым сымбалем, знакам съветлага й недасяжнага съвету, поклічам да супраціву ўсёй і тупой саветчыне, якой аж па край поўнілася жыцьцё. Начамі, з насыцярогаю азираючыся на сонных бацькоў, мы круцілі ручкі настройкі гламаздаватых радыёў у спадзеўцы пачуць «Бітлз», тымі ж начамі, зачыніўшыся ў ванным пакоі, рабілі цымяныя, сто разоў перазнітыя здымкі сваіх куміраў, а пятніцамі сядалі да тэлевізараў, каб зноў пачуць «Can't Buy Me Love»: яе круцілі як музычную застаўку да перадачы «В объективе — Америка».

Даўно прамінула юнацтва, а песні лівэрпульскай чацьверкі гучаць і дагэтуль. Прайдзіся тым жа Наваполацкам — і абавязкова іх пачуеш. Яны вырываюцца з адчыненых фортак, з крамаў кампакт-дискаў, іх мадэлююць мабільныя тэлефоны.

І па-ранейшаму далёкім рэхам съветлага й недасяжнага съвету, поклічам да супраціву ўсяму тупому ѹ ўсёму гучыць музыка бітлоў.

Маё пакаленъне ўваходзіла ў жыцьцё ў эпоху заваёвы бязьмежнай касымічнай прасторы. Пра космас пісалі газэты, пра яго дудукала радыё, а перапынкі паміж дудуканьнем поўніліся песнямі й маршамі касымічнай тэматыкі.

Песньі пра космас

І нават поклічам «Последних известий» маскоўскага радыё былі сыгналы, якія перадаваў у этэр першы штучны спадарожнік Зямлі.

Паэтам і кампазытарам, якія пісалі песньі пра космас і касманаўтаў, нейкім чынам удалося высыльзінуць з абцугоў партыйнасці й народнасці. «Давайте-ка, ребята, закурим перед стартом», — съявівалі на пачатку 1960-х. Песня гэтая паказвала савецкіх касманаўтаў звычайнymi хлопцамі. Адно што дзеля поўнага зъліцца з простым людам ім трэба было яшчэ кульнуць перад стартаам кухаль піва ці чаго мачнейшага. Песня стала неафіцыйным гімнам савецкіх касманаўтаў. Адно што радок «закурим перед стартом» зъмянілі на «споёмте перед стартом», бо касманаўтам паліць не выпадала*. Адначасова песня стала гімнам тадышніх зладзюгананаў.

* Слухач В.: Нашы героі космас прайшли, а Бога не знайшли!

Рэдакцыя: Тады ракетаў не асьвячалі... Рэзьмінуліся, як Мудроў на веліку. Гл. с. 21.

Тэкст, праўда, быў зь іншым рэфрэнам: «Я верю, друзья, что милиция спит». Лёс гэтай песні, якую выконваў Уладзімер Трошын, быў незайдзросны: яна зынікла з этэру. Прычынай таму стаўся ад'езд на Захад аўтара тэкstu Уладзімера Вайновіча.

I ўсё ж такі бяз зонгаў грамадзянскага гучаньяняй тут не абышлося. «Я Земля, я своих провожаю питомцев: сыновей, дочерей», — з галасавым вібратаам барытоніла Вольга Варанец. Выкананцы ролі сыноў і дачок стаялі на сцэне за ейнай сцінаю. На галавах у іх былі круглявые, падобныя да мататыклетных, шлемы з двумя металёвымі пруткамі — нібыта антэнамі. Глынуўшы паветра, сыны і дочки Зямлі туравалі съявачцы ў маршавым тэмпе: «Долетим мы до самого Солнца и домой возвратимся скорей».

Прыдаўся ѹ фальклёрны вакал Людмілы Зыкінай. Съявачку любілі жанчыны сярэдняга ѹ старажага веку. «Давай, космонавт, потихонечку трогай», — з фальклёрнай інтанацыяй, у суправаджэнні двух баяністаў, съявала Людміла Зыкіна, на касымічную вышыню ўздымаючы песенныя ідэалы савецкага мастацтва.

Нарэшце, знайшлося месца ѹ съевам, стылістычна блізкім да мінорнага рамансу. «Утверждают космонавты и мечтатели, что на Марсе будут яблони цвести», — мне гэтая песня вельмі падабалася. Слухаючы яе, быў перакананы, что ў наступнай пяцігодцы на далёкім Марсе, з рыдлёўкамі на плячах, зъявяцца садаводы-мічурынцы.

Садаводы да Марсу не даляцелі. А мінорны раманс гэты стаўся сымбалем прамінулай эпохі ѹ найлепшай, як на мой густ, песняй пра космас.

Савецкія журналісты міжнароднікі ад души папрацавалі на ніве выкрыцця й ідэйнага абясшкоджваньня бугі-вугі — тэмпавага амэрыканскага танцу 1950-х. Яго зьяўленыне журналісты й паэты той пары звязвалі з агрэсіўнай палітыкай Захаду.

*И когда буги-вуги идёт на эстраде —
Танки движутся по автостраде.
И когда для хозяев старается джаз —
Загудел истребитель, кружась...
А когда плясуны попадают в такт —
Это их Атлантический пакт!*

Гэтак жарсна пісаў клясык савецкай паэзіі Павал Антакольскі.

Бугі-вугі

Мне пашчасьціла пабачыць бугі-вугі ў віцебскім цырку-шапіто. Было гэта ў 1960 годзе. Два клоўны (адзін з іх быў у спадніцы) вычвараліся пад грукатлівы амэрыканскі музон, і гледачы ад съмеху спаўзалі з крэслай.

Тым жа годам стылягі пачалі скакаць яшчэ адзін заходні, а таму ідэялагічна шкодны танец — **твіст**. Нарадзіўся ён за акіянам, і ягоным «бацькам» быў малады кампазытар Чабі Чэкер, аўтар тэмпавага зонгу «Twist Again». Танец, які ў савецкім друку згадвалі з эпітэтам «малпіны», вымагаў мінімуму прасторы, і галоўным элемэнтам было матляныне з боку ў бок съціснутымі й сагнутымі каленямі. Дзяўчаты актыўна жэстыкулявалі ўказальнымі пальцамі, а таксама імітавалі скіданыне начной сарочкі.

Танцевальная культура майго пакаленія была на нулі*. Мяне ніхто танцам не вучыў, калі не лічыць, што ў піянэрскім лягеры давялося танцеваць «Вальс дружбы». Зрэшты, гэта быў ня вальс, і нават ня танец, а нейкая рухавая гульня — з плясканьнем у далоні, матляннем рук і паворотамі на 180 градусаў.

Гэта здаецца неверагодным, аднак партыйныя ідэолягі, якія напачатку паспрабавалі прыгаваць твіст да ганебнага слупа, нечакана аціхлі. Больш за тое, твіст пачалі скакаць героі савецкіх кінафільмаў. Апагеем разгулу заходній танцкультуры стала «Кавказская пленница», дзе гэты твіст танчылі Яўген Маргуноў, Фрунзык Мкртчан і Натальля Варлей. Праўда, дэманстраваць яго дазвалялася не пад зонгі карала твісту Чабі Чэкера, а пад музыку Арно Баджаняна ды іншых савецкіх кампазытараў.

Мая ж маладосьць прайшла пад тупат шэйку. У гэтым танцы ніякіх усьвядомленых рухаў і структурных канонаў не існавала. Кожны вытолітваў квадратны мэтар танцпляцоўкі, падпарадкоўваючыся дынамічнаму рытму. Хтосьці, як смаргонскі мядзьведэз, пераступаў з нагі на нагу, іншы біў сябе ў бакі сагнутымі локцямі, нехта махаў у паветры рукой, імітуючы кручэнье мясарэзкі. Былі такія, што імпэтна тузалі ў такт музыцы кудлатымі галовамі. Іх выводзілі з пляцоўкі.

На пачатку 1970-х трэсці на танцах кудламі было тое самае, што пры канцы 1950-х скакаць бугі-вугі.

* Слухач Р.: Затое мы будавалі БАМ!
Рэдакцыя: Зусім забыліся.

Прайдзіся нядзельным ранкам 1970 году па вуліцы — і аваўязкова пачуеш з расчыненай форткі поклічы «Радыё Швэція». У нядзелю можна было паляжаць лішнюю гадзінку ў пасыцелі, толькі нам не ляжалася. У гэты час згаданае радыё перадавала музычную праграму.

«Радыё Швэція»

«Швэцію» не глушылі, да таго ж якасьць трансъляцыі была даволі добрая, і мы падключалі да прымача магнітафоны, каб запісаць бітлоў, ролінгаў ці крыдэнсаў — папулярны тады амэрыканскі гурт «Creedence Clearwater Revival».

Мадэраторамі музычных праграмаў былі Ульф Цэдэніюс і Тамара Юхансан. Тамара мела прыемны голас, і мае сябры, слухаючы замежную дыктарку, уголос ёю захапляліся. У дыктаркі была парушаная дыхальная маторыка, але гэта толькі надавала ёй флёр.

Швэды круцілі музыку па заяўках. Прычым называлі толькі імя замоўцы й горад, зь якога надасланы ліст. «Для вас, Лінда з эстонскага гораду Кохтла-Ярвэ, перадаем песьню «Venus» гурту «The Shocking Blue», — прамаўляла Тамара Юхансан, і гэтай

хвіляй сотні аматараў біт-музыки націскалі клявішы сваіх «Дайнаў» ды «Вільмаў».

Імя эстонкі Лінды гучала ў кожнай музычнай праграме. Гэтая самая Лінда й падбіла мяне напісаць на «Радыё Швэція». У першым лісьце замаўляў, памятаю, «I Put A Spell On You» крыдэнсаў. А неўзабаве хлопец з паралельнае клясы пацікавіўся, ці не пісаў я на заходніе радыё. Паводле ягоных звестак, некалькіх хлопцаў з Наваполацку й суседній Баравухі цягнулі з гэтай нагоды ў КДБ.

Гэта мяне не спыніла. Напісаў яшчэ пару лістоў на adres Stockholm, box 105-10, Radio Sweden. А неўзабаве вывесіў на школьнай дошцы аб'яву расклад музычных перадачаў заходніх радыёстанцыяў. Сярод іх былі «Радыё Швэція», «Голос Амэрыкі» й «Свабодная Эўропа» для Румыніі — там заўсёды круцілі «Beatles». Была восень 1970 году, і такія рэчы маглі кепска скончыцца. На шчасьце, тым разам абышлося: паперка трапіла да дырэктара школы, і ён, азірнуўшыся, падзёр яе на дробныя кавалкі*.

Нядыёна сябрук знайшоў недзе старыя магнітафонныя запісы й запрасіў паслухаць. На пажаванай стужцы спачатку нічога не было чуваць, нарэшце штосьці бомкнула, і загучала да болю знаёмая музычная застаўка. І сябар, кіўнуўшы галавой, з настальгічнай усмешкай прамовіў: «Музычная праграма «Радыё Швэція».

* Слухач X.: Дзякую, нарэшце можна закрыць гэту съледчую справу — столькі гадоў статыстыку пісавала! Рэдакцыя: Радыё старацца!

Сыпячака Людміла Зыкіна заявіла пра сябе на пачатку 1960-х — і адразу завалодала слыхам беларускіх жанчын. Яна стварыла вобраз кабеты, якая з прыхаванай съязой апавядала пра штосьці назаўсёды страчанае, падступна забытае, згубленае ў мітусьлівым гарадзкім жыцці.

Зыкіна Людміла

Фальклёрна-напеўны вакал скарыў жаночыя душы ўжо зь першага гіта, які Зыкіна выканала дуэтам з папулярнай съпявачкай Рабінкінай. Гэта была песня «Огней так много золотых», безъ якой потым не абыходзілася ніводная бяседа й гулянка.

Людміла Зыкіна была ўлюбёнаі съпявачкай маёй маці. Памятаю, зь якім захапленнем слухала маці гарэзьлівую песеньку пра маладога марымана, што прыехаў на пабыўку, — «Отчего у нас в посёлке у девчат переполох?». Кружэлка з гэтай песніяй не здымалася з прайгравальніка, і мне давялося пачуць яе безыліч разоў. Яе таксама съпявалі на гулянках, і аднойчы, з вуснаў дарэшты ўпітага дзядзькі, я пачуў яе фальклёрны фінал: «Где под солнцем вьюга, ширь безбрежная, ждёт меня подруга — жонка Брежнева».

А вось бацька Зыкіну ня надта шанаваў. Кожна-га разу, пабачыўшы яе на тэлеэкране, выдыхаў:

«Ужо й сцэна прагінаецца». Людміла Георгіеўна штогоду набірала ня толькі грамадзкай, але й фізычнай вагі.

Мяне з гэтай съпявачкай звязвала адна прыгода. Аднойчы, калі мы зь сябрамі пускалі па ветры грамафонныя кружэлкі — была ў нас такая забава, я выпадкова заехаў саракапяткай зь песніяй «Край наш пензенский», якую выконвала Зыкіна, у лоб суседу з восьмай кватэры*.

Без удзелу згаданай съпявачкі не абыходзіўся ніводны съвяточны канцэрт у крамлёўскім Палацы зьездаў. Людміла Георгіеўна поўніла этэр песніямі-плачкамі пра разанскіх мадоннаў, пра волскія прасторы й арэнбурскія пуховыя хусткі. Напачатку съпевы ейныя суправаджалі два баяністы, а потым падключыўся аркестар усесаузнага радыё й тэлебачанья. Неўзабаве Зыкіна запела кантаты пра Леніна — і ў 1970 годзе атрымала Ленінскую прэмію. Тым часам пайшлі гуляць чуткі, што Людміла Зыкіна мае інтymную сувязь з савецкім прэм'ерам Аляксеем Касыгіным.

Што да Касыгіна, дык гэта справа цёмная, а вось што Людміла Георгіеўна сябравала зь міністрам культуры Кацярынай Фурцавай, дык гэта дакладна. Жанчыны разам бавілі час, разам ездзілі за мяжу й, вазьму на сябе съмеласць съцвярджаць, час ад часу, нястройным дуэтам, съпявалі песню пра залатыя агні на вуліцах Саратава ды іншыя песні з рэпертуару Людмілы Зыкінай.

* Слухач Г.: Колькі разоў паўтараць — я жыву у дзяяўтай!
Рэдакцыя: Зразумела, калі кружэлкай у лоб — галава кругам у каго заўгодна пойдзе.

Калі я ўпершыню прыехаў у піянэрскі лягер, дык з натхненнем сьпявав: «Взвейтесь кострами, синие ночи». Песньня была неафіцыйным піянэрскім гімнам, гучала на кожнай вечаровай лінейцы і ў канцы зъмены абырдла да нэрвовага съвербу.

Песні піянэрскія

На дзённай лінейцы мы съпявалі «Солнечный круг, небо вокруг». Пры гэтым, на патрабаванье старшай піянэрважатай, мусілі біць у ладкі над галавой. Гэткай артыкуляцыяй немудрагелістай дзіцячай песеньцы, як я цяпер разумею, надавалася патасная рамантызацыя.

Усе гэтыя зонгі мы выконвалі ў суправаджэніні вясёлага баяніста — дзядзька Колі. Дзядзька Колі ведаў шмат папулярных песен, якія граў у адсутнасць дырэктара лягера. А ля піянэрскіх вогнішчаў ён, тузануўшы галавой, расцягваў мяхі й голасна съпявав: «Вперёд продвигались отряды спартаковцев, смелых бойцов». Я падхопліваў песнью, наўона маракуючы, што спартакаўцы — гэта мабілізаваныя ў войска футбалісты.

Аднойчы старшая піянэрважата гукнула: «А зараз усе танцуем «Вальс дружбы». У адказ дзядзька Колі зычна ссунуў баянныя мяхі. Ён ня ведаў вальсу, і потым, паслья адбою, падбіраў мэлёдью з голасу важатай. Музыцывалі яны ў лягернай сталоўцы, і малыцы старэй-

шага атраду казалі, што піянэрважата паслья музыцыяванья села баяністу на калені. А калі той паспрабаваў расшпліць дзяячочую кашулю, стала распачна адбіацца.

Раз на тыдзень дырэктар лягера ехаў у горад па харчы, і мы абступалі свайго куміра:

— Дзядзька Колі, збацайце пра Ўругвай.

Песньня тая была відавочна антыпэдагагічнага гучаныння, таму дзядзька Колі съпярша аднекваўся, а потым, азірнуўшыся на бакі, расцягваў мяхі.

*Раз мы шли по Уругваю (ваю),
Ночь хоть выколи глаза...*

У папулярнай на той час разухабістай песні гаралі папугай, гукалі малпы, і некага сілком, не раўнуючы як старшую піянэрважатую, расправалі.

У ахвоту й без прынукі мы съпявалі туш. Гэта п'еса фанфарнага складу й выконваецца бяз словаў. Аднак мы зламалі такое правіла. І калі дырэктар уручай чэмпіёну лягера па бегу ці яшчэ якой спартовай дысцыпліне грамату, упоравень з баяннымі акордамі, напаўголасу съпявалі:

*Ко-ро-ва пукнула слегка,
Увидев белого быка,
Не подыма-а-я хвос-ти-ка!**

І сёньня, з вышыні пражытых гадоў, магу заявіць: гэта была нашая ўлюбёная піянэрская песня.

* Слухачка Э.: Калі ў сыне пабачыць белага быка, які п'е ваду, гэта значыць, што дзеўчына нарэшце прыме прапанову свайго кахранага.

Рэдакцыя: Горка!

У кожным горадзе ў нават мястэчку была танцпляцоўка. Звычайна гэта быў аточаны мэталёвой сеткай майдан зь невялічкай фарбаванай зялёной альбо сіней эстрадай.

Танцпляцоўка

Пры эстрадзе былі дзьве будкі. Адна для радыста, а другая для музыкаў, дзе яны пераапраналіся, пілі гарэлку, займаліся любошчамі й дзе ставілі на ноч ударную ўстаноўку. Добраі лічылася танцпляцоўка з драўлянай падлогай.

Да самага канца 1960-х на танцах ганялі кружэлкі. Самай папулярнай была саракапятка з запісам съпевака Мануэля. Ён выконваў песьню пад назваю «Tonight». Пры першых акордах на сярэдзіну майдану выбягалі маладзёны, хорам гукалі: «На-чи-най!» — і Мануэль у рыфму пачынаў: «Тэнай, тэнай».

Пераломнім у гісторыі танцпляцовак стаў 1969 год. Тады ў многіх гарадах утварыліся біт-гурты, якія сталі граць на танцах. Пры гэтым рэпертуар мусілі ўзгадняць у аддзелах культуры рай- і гарвыканкамаў.

Квіток на танцы за часамі маёй маладосьці каштаваў 30 капеек. Аднак знаходзіліся адчаюгі,

якія спрабавалі прайсьці без квітка. Яны пераскоквалі праз мэталёвую сетку*. Сетка была высокая, пад два метры, таму становіліся каму-небудзь на плечы, падцягваліся й з грукатам абрыналіся на дашчатую падлогу. **Адразу трэба было зъмятца з натоўпам.** Ды гэта рэдка каму ўдавалася. Хлопца звычайна бралі пад пахі дружынінкі й выводзілі вонкі. Некаторых дастаўлялі ў па старунак.

Выводзілі з танцпляцоўкі й тых, хто спрабаваў прадэмантраваць элемэнты брэйк-дансу. Уласна, элемэнт быў адзін — так прагнуща назад, каб патыліцай крануцца падлогі. Апроч таго, выводзілі мальцаў, якія рассыпалі па майдане молаты перац. Гэта быў стары танцпляцовачны жарт: перац лётаў у паветры і ў танцорак потым съярбела потная прамежнасць.

Доўгі час на танцы не пускалі ў джынсах. Лічылася, што гэта рабочая вітратка.

У мястэчку, калі на танцах зъяўляўся хтосьці незнаёмы, у яго маглі «папрасіць запаліць». Добра яшчэ, калі незнаёмец тоўкся ў агульным на тоўпе. А калі ён быў у мадняцкіх апранаах ды запрашаў на танец самых лепшых дзевак, размовы за бліжэйшымі кустамі яму было не абмінуць.

У Наваполацку, на тым месцы, дзе віравалі ўсе гэтыя жарсыці, пабудавалі школу. І кабеты маіх гадоў, шпацыруючы з унукамі, з сумам выдыхаюць: «А тут калісці была танцпляцоўка».

* Слухач Н.: Можа быць: рэкорд Віцебскай вобласці ў скакачках у вышыню складае 229 см.
Рэдакцыя: Плюс допінг.

У восень 1969-га па тэлебачаныні, у нейкай вечаровай праграме, паказалі выступ беларускага вакальна-інструментальнага ансамблю. Ансамбль меў гарэзьліва-народную назыву «Лявоны».

Гурт «Лявоны»

Прасьпявалі «Лявоны» ўсяго дзьве песні: «Ой, рана на Йвана» і «Ты мне вясною прысьнілася». Наступнага ранку дарогай у школу мы толькі й пыталіся адно аднаго: «**Ну як, глядзе ў?**» А на пераменках дружна аблімкоўвалі пабачанае. Сашка Мікуліч, які граў у школьнім ансамблі ѹ збольшага разъбіраўся ѹ інструментах, аўтарытэтна заяўвіў, што калі б кірауніку, Мулявіну, даць замест «Музімы» прыстойную гітару, а ўдарніка пасадзіць за «Людвіг» (такая ўстаноўка была ѹ бітлоў), яны б і не такое сыграі.

Узімку ѹ горадзе зьявіліся афіши з надпісам «Ансамбль «Лявоны». Мы з Сашкам Мікулічам за гадзіну да пачатку канцэрту сядзелі ѹ залі. Другое аддзяленыне «Лявоны» пачалі песніяй, ад якой здрэнцьвелі нашыя душы й сэрцы. «**Моя гіта-ара, пой бесконечно, о том, что в сердце моём,** — пранікнёна цягнуў Уладзіслаў Місевіч, тулячи да грудзей флейту. У залі Палацу культуры нафтавікоў гучала песня, якую, здавалася, я чакаў усё жыцьцё. І душа лунала недзе пад столлю, і сэрца парывіста білася, не пасьпяваючы пампаваць гарачую кроў. Гучала знакамітая бітлоўская «*While My Guitar Gently Weeps*».

Неўзабаве той жа Місевіч прасьпываў «Yesterday», а потым, са страшэнным фурорам, «Лявоны» выдалі «Ob-La-Di, Ob-La-Da». Захапленыню нашаму не было межаў. Пасылья канцэрту давялося стаяць у чарзе ля шатні, а калі нарэшце выйшлі на вуліцу й падаліся да службовага ўваходу, «Лявоны» — усе скрозву даўгакрысих саматужных кожухах — ужо сядалі ѹ свой аўтобус. Тут жа ля аўтобуса завіхаліся яшчэ адзін мой сябар — Сашка Мышалоў. «Аўтограф узяў... у Дзяметшкі», — захоплена прамовіў сябрук. На паперчыне дзіцячым почыркам было выведзена: «Помні барабан».

Наступным разам у Наваполацак прыехалі ўжо не «Лявоны», а «Песьняры». Мы ізноў пайшлі на канцэрт у спадзеўцы пачуць сёе-тое зь бітлоўскага рэпертуару, але нічога такога не было.

Пасылья канцэрту, абураныя, кінуліся на сцэну. «Чаму не сипяваце бітлоў?» — спытаў я Мулявіна, які, зыркаючы на бакі, скручваў гітарныя шнуры. «Нам дали по шапке, ребятки, — паведаміў галоўны «Песьняр» і дадаў: — Мы их поём, но так... втихаря...»

Сённяня з настальгічнай усьмешкай згадваю тую размову ѹ зь лёгкім абурэннем гляджу тэлевіzar, калі там паказваюць навачасных «Песьняроў». Сённяня аж тро музычныя брыгады называюць сябе «Песьнярамі», не зважаючы, што ансамбль гэты, як і «Бітлз», належыць гісторыі й існуе ѹ адным непаўторным экземплярам. Як, зрешты, і гурт «Лявоны»*.

* Слухач В.: Скончан баль — і скрыпкі ѹ торбу! Рэдакцыя: Песьня без канца — што кабыла без хваста!

Xрушчоўскай парой вельмі папулярныя былі канцэрты па заяўках, якія перадавалі ўсесаузнае ды рэспубліканскае радыё. Асабліва іх любіла жаночая аўдыторыя*. Нават восьмідзесяцігадовыя кабеты, ссунуўшы з вуха хусьцінку, падсядалі да радыёкропак.

Канцэрты па заявках

Зрэшты, скоўвалі хусьцінкі не адразу, бо напачатку перадавалі сур'ёзную музыку. Што дзіўна, замаўлялі яе скрэзь паспалітая людзі. Работнікі леспрамгасу прагнулі паслушаць фрагмент Дзяявіцай сымфоніі Бетговена, комплексная брыгада будаўнікоў — Другі канцэрт Рахманіава, а бухгалтар зьверафэрмы прасіла ўключыць у канцэрт фінал «Патэтычнай араторыі» Георгія Свірідава. Усе гэтыя замаўленыні былі падрыхтаваныя радыёкарэспандэнтамі, што працавалі ў рэгіёнах.

У другой частцы канцэрту, поруч зь песнямі грамадзянскага гучаньня, прарывалася да слухача й эстрадная лірыка. Дзеля яе цёухны й сядзелі ля прымачоў. Эстрадны рэпэртуар быў даволі аднастайны, гучалі адны й тыя ж галасы: Трошын, Бэрнэс, П'еха, крыху пазней да іх далучыліся Кабзон з Крысталінскай.

* Слухачка Ё.: Мая заяўка прагучала, але вы паставілі іншую песню, якая мне зусім не падабаецца!

Рэдакцыя: Гэта былі ня вы, а іншая слухачка Ё.

У другой палове 1960-х грамадзянскія песенныя ідэалы зылёгку пажухлі. І на канцэртах па заяўках началі пракідацца песенькі, якія ўжо не заклікалі слухачоў да працоўных зыдзяйсьненняў. Іншай стала й атмасфера перадачы. Раней канцэртныя нумары абвяшчалі як на tym парт-сходзе. Цяпер у галасах **вядоўцаў з'явілася душэўнасць**. Зъмянілася й парадыгма канцэрту па заяўках. На ім сталі гучаць віншаваныні юбілярам.

«А цяпер музычныя падарункі сямідзесяцігадовым юбілярам», — барытоніў вядоўца. «Вось што пішуць нам дзеци Праскоўі Іванаўны Хрущ з Полацкага раёну: **«Наша мамачка выгадавала семярых дзяцей, неаднаразова ўзнагароджвалася граматамі пражлення калгасу...»** Далей ішоў пералік працоўных дасягненняў Праскоўі Іванаўны, і слухачак, што сядзелі ля прымачоў, пачынала цягнуць на сон.

Былі на канцэртах і свае гіты. На пачатку 1970-х ніводны канцэрт не мінаўся без расейскай народнай песні **«Утушка луговая»**, а ў сярэдзіне дзесяцігодзьдзя слухачоў даймаў салодкі тэнарок Генадзя Бялова: «Травы, травы, травы не успели...» Зь беларускага рэпэртуару безумоўным лідэрам быў «Дубочак зялёненькі» квартету «Купалінка».

Сённяня музычныя віншаваныні завалодалі этэрам, і ніхто іх канцэртамі па заяўках не называе. І ўсё ж словазлучэныне гэтае захавалася ў людзкой памяці. І калі нейкі падпіты дзядзьзька зацягне песню з рэпэртуару Генадзя Бялова ці дзяцьва раздурэе, старыя цёткі зь лёгкім дакорам і ўвадначас з захапленнем прамаўляюць: «Ну... канцэрт па заяўках!»

У канцы 1960-х на эстраднай сцэне пачалася перабудова. Поруч зь песнямі, што ўслыўлялі партью, армію й камсамол, стала прыжывацца напеўная лірыка. Адным з прарабаў песеннай перабудовы быў Вадзім Мулерман.

Мулерман Вадзім

Ён заявіў пра сябе вясёлай песенькай пра каралія, які, пабіты, на мыліцах, вяртаўся з вайны. Песенька займела саракапятку (монакружэлку на сорак пяць абаротаў) і ўелася ў памяць няўцямым прыпевам: «Терьям-теръям-рими-теръям».

Наступныя песні Мулермана панурылі слухачоў у празрыстую глыбіню юначага кахрання й мінорнай адзіноты. «Подрастают наши младшие сестрё-онки», — съпявав, правакуючы насталгічныя ўздыхі, Вадзім Мулерман. «Детство моё, постой...» — барытонеў съпявак, выціскаючы съязіну ў цяцідзесяцігадовых кабет.

У 1968 годзе Вадзім Мулерман выкананоў, як потым высьветлілася, даволі неабачліва, песеньку, якая вяртала да жыцьця забытае слова «лада». «Хмуриться не надо, лада; хмуриться не надо, лада...» — аксамітны мулерманаўскі барытон апавіў тады ўсю краіну. Зь лёгкай руکі аўтара тэксту, паэта Міхаіла Пляцкоўскага, Ладамі сталі называць съпейўняя квартэты й сэкстэты, пральныя машыны, прагулачныя вадаплавы,

нарэшце, малалітражныя аўтамабілі. Але ў гэта на ўсё: Ладамі сталі называць немаўлят.

Яшчэ адну папулярную мулерманаўскую песнью круцілі на танцах. «А любовь-то есть, оказывается-а! Есть!» — з жарсцю выдыхаў съпявак, і заўсёднікі танцпляцовак хорам падпявалі: «Есть... на пuze шерсть!». Згадвалі, праўда, і іншыя часткі цела.

Съпявак часцяком зъяўляўся на эстрадзе з жонкай, съпявачкай Веранікай Кругловай. Іхны дуэт уяўляў гарманічны сымбіёз густога барытону й гарэзывлівага сапрана. «Ла-ла-ла-ла; ля-ля-ля-ля-ля-ля», — лагодзіла слых сямейная пара, аднак съпеваць ёй давялося нядоўга. Нечакана Вадзім і Вераніка зьніклі з этэру. Надарылася гэта ў 1971 годзе. І самай яскравай пра явай зьнікнення стаўся перазапіс мулерманаўскай песні «Трус не играет в хоккей». Цяпер напярэдадні хакейных матчаў публіку ў палацах спорту вітаў аптымістычны голас Эдуарда Хіля. Усё съведчыла пра адно: дуэт падаўся на Захад*.

Летась выпадкова ўбачыў на тэлеэкрانе незнаёмага мужчыну сталага веку. Ён распавядаў, як працаваў таксістам у Нью-Ёрку, як падпрацоўваў съпевамі ў кавярнях. Нарэшце, на просьбу вядоўцы праграмы, падняўся з крэсла, засъпявав, і я, разам з тысячамі іншых гледачоў майго веку, прашаптаў: «Вадзім Мулерман».

* Слухач Ю.: Цікава ведаць: калі кастраты згубілі свае пазыцы ў опэры, Моцарт даручыў арыю Дон Жуана барытону.

Рэдакцыя: На яго месцы так зрабіў бы кожны.

У 1960-я нават съпевакоў з братніх краінаў сацыялізму паказвалі па тэлевізіі гады ў рады. Але ў глухім муры была шчыліна — міжнародны фэстываль эстраднай песьні ў польскім горадзе Сопаце. Ладзіўся ён ад 1961 году, і яго цалкам транслявала савецкая тэлевізія.

Фэстываль Сопацкі

Дагэтуль гучыць у вушах рыплівы голас Ірэны Дзедзіц, якая абвяшчала фэстывальныя нумары (палякі казалі, што яна была каханкай тадышняга польскага прэм'ера Цыранкевіча), ды аксамітнае сапрана Элеаноры Бяляевай, якая каментавала фэстывальную дзею ў этеры.

Яшчэ чамусьці ў вуши ўбілася песьня з самнамбулічным прыпевам: «Боли не будет, будет музыка; смерти не будет, будет музыка...». Яе съпявала грузінка Гюлі Чахелі, ляўрэатка конкурсу 1967 году. Памятаю, сусед з восьмай кватэры, які прыйшоў з жонкай паглядзець фэстываль, выдаў усьлед трагічнае прадказанье: «Піва ня будзе, будзе музыка»*.

Наступным годам надарылася неверагоднае: савецкія выкананцы засталіся бяз прэмii. Найлепшай прызналі песьню «Po ten kwiat czerwony» ў выкананні Ўршулі Сіпіньской — высокай бела-

тварай кабеты са спаленымі пэргідролем валасамі.

Сопат'69 даўся ў знакі выступам Мусыліма Магамаева. «Тобой, лишь тобой одно-ой всё озарено-о в этот день», — поўні юнакольле манумэнтальны барытон. Магамаёу съпяваў, мабілізуючы ўсю вакальную моц, і высілкі такія мелі плён: савецкі выканануца заслужана атрымаў першую прэмію.

Сопат'70 прадэмансстраўваў тое, чаго мы даўно чакалі. На сцэну выйшаў гурт Джэфа Хрысьці й выканану знакамітую «Yellow River». «Yellow River, Yellow River is in my blood, it's the place I love», — бязгучна падпявалі мы ангельскім съпевакам, ліхаманкава паглядаючы на ўзоровень запісу падключанага да тэлевізара мага. За адным махам запісалі Марылю Радовіч зь яе гітом «Jada wozy kolorowe» ды, выпадкова, пачатак вітальнай прамовы члена журы конкурсу Леаніда Ўцёсава. Клясык савецкай эстрады казаў, што сапраўдны артыст мусіць съпяваць сэрцам, пасля чаго быў абсьвістаны аўдыторыяй.

Такое абыходжанье з клясыкам, хай і безгалосым, а таксама адсутнасць сярод ляўрэатаў савецкай съпявачкі Галіны Нянашавай (першая прэмія атрымалі канадзец ды брытанка) звязлі сопацкія тэлетрансляцыі на пусты канец.

У 1971-м фэстываль паказалі фрагмэнтарна: Марыя Кадрану прасьпявала «Баляду пра фарбы», мільганула Зьдзіслава Сасьніцкага, яшчэ пара невядомых выканануцаў, і на экране зьявілася застаўка праграмы навінаў.

Шчыліна ў ідэалягічным муры, што аддзяляў нас ад цывілізацыі, была замураваная, і мы ўжо не маглі пабачыць у жывой трансляцыі Сопацкага фэстывалю.

* Слухач Г.: Будзе ў вас калі-небудзь праўда ці не — я зь дзязвятай кватэры!

Рэдакцыя: А піва будзе?

Самым вядомым і папуллярным съпеваком у сярэдзіне 1960-х быў Мусълім Магамаеў.

Магамаеў Мусълім

Ён нарадзіўся ў інтэлігентнай бакінскай сям'і. Ягоны дзядзька займаў у Азэрбайджане высокі партыйны пост, і, маючы такія тылы, Магамаеў не паскудзіў сваёй біяграфіі членствам у КПСС. І адрозна ад таго ж Ёсіфа Кабзона, яму ня трэба было барвавець ад натугі, выконваючы песні пра камсамол.

Зрэшты, вядомасць Магамаеў набыў дзякуючы песні грамадзянскага гучання: у дваццаць гадоў выкананаў на сцэне крамлёўскага Палацу звяздаў «Бухенвальдский набат». Публіку ўразіў драматычны барытон маладога съпевака, несавецкая звынешнісць і манера выканання. Съпяваву́ Магамаеў з опэрыным размахам, разъдзыму́шы ноздры, раскрылі́шы руکі, і быў падобны да рэактыўнага Ту-104 на ўзълёнце. Пасъля таго набыў папулярнасць і «Бухенвальдский набат». Песню сталі выконваць хоры мастацкай самадзейнасці, якія за хрушчоўскім часам былі ледзь не на кожным прадпрыемстве.

У 1964 годзе Мусълім Магамаеў стажаваўся ў мілянскім тэатры Ля Скаля. Адтуль ён прывёз пару балёнъневых плашчоў і некалькі навачастных італійскіх песен. Сярод іх была песенька «В дорогу». Народ яе называў больш мудра-

геліста: «Эгэ-гэй, халі-галі». На яе матыў стварылі процыму саматужных тэкстаў: і «Самагон самі гонім, самагон самі п'ем», і «Каменны век, пещера среди гор», і «26-то — все люди крепко спят...» — гэта пра ташкенцкі землятрус.

Аднак самым забойным магамаеўскім гітом была «Королева красоты». У жаночых інтэрнатах кружэлку з запісам «Королевы» круцілі амаль няспынна.

У 1966 годзе Магамаеў зынік. Нарадзіліся самия неверагодныя чуткі. Казалі, што Магамае́ва пасадзілі за згвалтаванье й што съпявачка Мая Крысталінская пасъля таго спрабавала засіліцца. Як доказ згадвалі хусыцінку, якую съпявачка стала завязваць на шыі. Насамрэч Магамаеву ўчынілі ідэалягічную прафіляктыку пасъля таго, як ён паспррабаваў застацца на год у Францыі.

Вяртаныне «бакінскага салаўя» на эстраду было трывомфальнае. І апагеем трывомфу стала песня «Свадьба». «А где-то свадьба, свадьба, свадьба пела и плясалася», — съпяваў Магамаеў.

У песні было столькі патаснага бязъмежжа, у голасе съпевака — столькі трапяткой асалоды, што жанчыны-саракоўкі мэдыштатыўным чынам становіліся нявестамі й ляцелі на конях па вясковай праселіцы, і поруч, абдымаючы іхны распайнелы стан, ляцеў жаніх — зорка савецкай эстрады Мусълім Магамаеў*.

* Слушач У.: Чаму Мудроў нічога не сказаў пра міністра, пасла, члена ЦК Палада Бюль-Бюль аглы, празванага ў народзе салавей, сын салаўя??!

Рэдакцыя: У Мудрова самога такое прозвішча, што як ён не сказаў, так і будзе.

Кішэнныя радыёпрымачы, кажучы сучаснай мовай, былі напраўду забойнай фішкай. Яны атрымалі назну транзыстараў.

Транзыстары

Калі ў пачатку 1960-х на люднай вуліцы зьяўляўся маладзён, у якога са штаноў гучала клясычна музыка, усе з зайздрасцю глядзелі яму ўсьлед, а вясковыя бабулі нават хрысьціліся.

Памятаю сваё захапленыне, калі мне далі патрымач «Неву» — першы савецкі кішэнны радыёпрымач. У вольным продажы такога дзіва не было, і зьявіліся майстры, якія сталі іх саматужна зьбіраць. Балазе, адпаведныя радыёсхемы друкаваліся ў часопісе «Радио». Дэталі выносли з заводаў, сёе-тое прывозілі з войска. У якасці корпусу выкарыстоўвалі звычайную мыльніцу.

Хутка зьявіліся транзыстары маркі «Старт» і «Мечта». Яны былі большыя і ўжо ня лезьлі ў кішэню. **Неўзабаве транзыстары сталі выпускант у скуранным чахле й з даўгім раменъчыкам.** Цяпер іх можна было насіць, як і фотаапараты — на плячы.

Пры канцы 1960-х зявіўся першы пераносны транзыстар з кароткімі хвоямі, называўся «Спидола». Каб яго набыць, адмысловы ездзілі ў Рыгу, дзе іх выраблялі. Крыху пазней у крамах сталі зьяўляцца «ВЭФы» і менскія «Акіяны». Паміж іх уладальнікамі адразу ж узынікла спрэчка: які прымач лепшы? «ВЭФ» быў таньнейшы

(каштаваў 90 рублёў з капейкамі), лягчэйшы і больш якасны ў гучаныні. Затое наш «Акіян» меў драўляны корпус, і гэта кампэнсавала ўсе яго недахопы.

Летам 1971 году вечаровыя вуліцы поўніліся замарачным шумам глушылак, песнямі савецкіх кампазытараў і поклічамі радыёстанцыі «Юность».

Узынікла мода — прайсціся з транзыстарам па бродзе («бродам» называлі цэнтральную гарадзкую вуліцу). Насілі прымач на левай паўсагнутай руцэ, а правай круцілі ручку настройкі. Антэну пры гэтым трэба было выцягнуць на поўную даўжыню. **Ішлі паволі, валюхаста, з пачуцьцём уласнае годнасці.** Звычайна настройваліся на музычны канал. У крайнім выпадку ўрубалі «Голос Амэрыкі». На той хвалі звычайна лютавала глушылка. Праўда, уключыўшы «Voice of America», часам азіраліся — ці не ідзе съледам міліцыянт. За дэмантратыўнае праслушоўванье «варожых галасоў» можна было патрапіць у пастарунак.

З транзыстарамі па бродзе хадзілі толькі адно лета. Прымачоў стала шмат, а калі ён у кожнага ў руках, гэта ўжо ня модна.

Многія з тых прымачоў яшчэ й сёння працуюць. Зайдзі ў кухню да любога старога адраджэнца. Што пабачыш на падваконьні? Правільна... Пашарпаны транзыстар*.

* Слухачка П.: I чайны грыб! Дапамагае ад печані, танзыліту, энтэракаліту, дыфтэрый, тыфу, грыпу, ангіны, гемарою, гіпатаніі, раку, эпілепсіі й запораў, а таксама працьвярозъявае! Званіце (...) 91-272-97.

Рэдакцыя: Мы ня п'ем.

Калі ідэялягічны кан-тэкст стаў губляць ранейшыя дакладныя ары-енцыры, у сярэдзіне 1960-х савецкая эстрада па-чала вэстэрнізацца — дакладней, італізавацца.

Гаравец Эміль

У этэры загучалі песенькі Сан-Рэма, пакладзеныя на нехлямажыя расейскія тэксты. Съпяваш іх, афарбоўваючы съціллы побыт савецкіх слухачаў кро遵义 съвіточнасці, дагэтуль нікому не вядомы Эміль Гаравец. Спачатку ён прасъпяваш га-рэзывую канцанэту «Люблю я макароны», потым «Музыку» кампазытара Маскероні. Нарэшце, пад скляпеньнямі канцэртных заляў залунала знакамітая «Катарина».

— Ка-та-ри-ина, ну дела, — «Ну, дела», — пад-пявалі Гараўцу саксафаністы аркестру, пад-хапіўшыся на ногі.

У майго сябра была кружэлка з «Катариной», дык мы, гарэзы, сабраўшыся паслья ўрокаў, час-та яе круцілі. Гучнасць рабілі на поўную шпу-лю, ды яшчэ дапамагалі саксафаністам, гарлаю-чы разам зь імі, апрача «Ну, дела», яшчэ «Охо-хо» і «Брось, сними!». Неўзабаве прыйходзіла сто-гадовая бабуля, якая жыла паверхам вышэй, па-ведамляла, што яе мучае галаўны бол і што яна пойдзе скардзіцца на нас участковаму*.

* Слухачка Ё.: Я таксама дазванілася да Мудрова, ён зась-пяваш, і зараз я сама іду ў міліцыю.

Рэдакцыя: Аўдыётэрарызм ня пройдзе!

На тле сёньняшняга электроннага саўнду выка-нальніцкія навароты 1960-х выклікаюць усьмеш-ку. Між тым у Гараўца было тое, чаго няма ў сучасных съпевакоў. У яго быў голас. Лёгкі й руха-вы тэнар, зь якім ня сорамна было зъявіцца на-ват на сцэне мілянскай Ля Скалі.

Гаравец прынцыпова не съпяваш песьні пра партыю й камсамол, ды яшчэ не забыўся, як іншыя ягонія супля-менынкі, на свае карані й пэўны час гастраляваў па краіне з праграмай габрэйскіх народных песьні. Праграму гэтую неўзабаве прыкрылі. За брэжнёўскім часам на сцэне, як паказынік росквіту нацыянальнай палітыкі, у кожным канцэрце выконваліся песьні й танцы народаў СССР. Але габрэйскія песьні й танцы былі пад забаронай.

Дэманстрацыя съпеваком нацыянальнай існасці не засталася без увагі кампэтэнтных органаў, і ў 1972 годзе Эміль Гаравец вымушаны быў эмігра-ваць. Напярэдадні ад'езду ён пабываў з канцэр-тамі ў Беларусі й выступаў у майм Наваполацку.

На Захад тады падаліся многія майстры савецкай эстрады: Мондрус, Татлян, Мулерман, Вядзішча-ва, Бродская. Запісы зь іхнімі галасамі размагніцілі, і больш пра тых майст-роў ня згадвалі. А Гараўца згадвалі як СМІ, так і ідэялягічныя работнікі. Яны съцвярджалі, што Гаравец, седзячы ў Амерыцы, кроіц скуры ў нейкай саматужнай майстэрні. Насамрэч той па-ранейшаму съпяваш і ўвадначас працаваў на радыё.

Памёр съпявак у 2001 годзе. І дай Бог, каб у XXI стагодзьдзі на абшарах былога Саюзу нарадзіўся чалавек з такім прыгожым тэнарам, які быў у Эміля Гараўца.

страшные
фотки

KAMUNIKAT.ORG

Нем мары

Перадавая савецкая наука абавясьціла на пачатку 1970-х пра стварэнне новай гістарычнай супольнасці — савецкага народу. Народу, які ў рабочых спэцоўках, бастонавых гарнітурах і скафандрах асвойваў космас, змагаўся за мір і будаваў съветлую будучыню.

У адзіную супольнасць народ аб'ядноўала памежная варта, якая трymала межы на замку, ды такая важная дэталь туалету, як мужчынскія трусы, вядомыя пад называй сямейных. Былі яны аднаго неабдымнага фасону, шыліся з чорнага сатыну й насіліся ад берагоў Сожу да Бугу. Сатын у працэсе нашэння выціраўся й выгараў, набываючы блакла-шёры колер.

Былі ў гэтай мужчынскай бялізне яшчэ дэльве праблемы: калашынне трусоў съпераду камечылася ў гафрэ, агаляючы элемэнты таго, што было пад імі. Другая праблема — гумка, якая з часам пераціралася, напятасць слабела, і трусы паволі спадалі. Добра, калі яны пачыналі спадаць дома.

А калі падчас выступу на партыйным сходзе? У такой сітуацыі адно выйсьце — раскалупаць лядашчы сатын, выцягнуць сантымэтраў на дзесяць гумку й завязаць вузлом. Вузел, што праўда, мullaў бок, але трусы трымаліся. Для тых, хто ніколі не завязваў такіх вузлоў, паўтару: іншых фасонаў у продажы не было.

«Сямейнікі» шылі зняволенныя жанчыны ў гомельскай калёніі УЖ-15/4. Абазнаныя людзі, перш чым нацягнуць абнову, няўсямна мармыталі: «З «чацьвёркі».

Трусы хоць і называлі сямейнымі, але ў іх хадзілі й на пляж, і да ўrolяга, і, дапушчаю, нават да каханкі.

Вядомы скульптар савецкага часу Заір Азур зрабіў безыліч помнікаў адзеньню. Вось Якуб Колас сядзіць на плошчы свайго імя ў штанах з адваротамі. А вось на плечы Сталіну чуйная разьбярская рука съцярожка накінула шынель. Згадаю й піянера ў каратковатых, за калена, на гавіцах з гузікамі ўнізе.

Дзіўна, але няма помніка чалавеку ў сямейніках. Збиральны вобраз гіpsавага беларуса савецкага часу асабіста мне ўяўляеца мужчынам сарака зь лішкам гадоў. Крыху гарбаваны, з пукатым чэрвам, галава ссунутая наперад у чаканыні съветлага заўтра. І левая рука прытрымлівае нацягнутыя вышэй пупа трусы сямейныя*.

* Слухачка Ж.: Ну гэта ўвогуле — да такога даўмецца!
Рэдакцыя: Стараўся.

Са школай многіх звязываюць съветлыя пачуцьці. Хтосьці згадвае першае каханье, нехта — першую настаўніцу, іншыя з журботнай усьмешкай думаюць пра бярозкі й клёны, што сустракалі іх ля школьнага ганку. Mae ўспаміны маюць вэрбалныя характеристар: пры слове «школа» памяць пачынаюць съвідра ваць вершыкі, якія выгукваў на ранішніках ды зборах і якія іначай як занядадам лексычнай культуры не назавеш.

Літ- ман- таж

Савецкія съвяты адзначалі ў школе паэтычнымі штудыямі, якія менавалі мудрагелістым словамі «літмантаж». Напярэдадні съвята клясная кіраўнічка альбо піянэрважатая раздавала паперчыны зь вершамі. Съвяточным днём мы мусілі напераменку чытаць іх са школьнай сцэны.

«Они сегодня думают о том, чтобы людей побольше уничтожить», — пачынаў нехта зычна і звонкагалоса. «А мы за домом строим новый дом, и те дома хотим ещё умножить!» — тураваў яму другі чытальнік.

«Они готовят новую войну и бомбой атомной грозят народам», — прамаўляла чорнавалосая выдатніца. «А мы растём...» — здушана мармытаў бялявымі двоечнікамі і зацкавана апушкаў голаў. У залі, дзе сядзелі першакляснікі, прабягаў трывожны гоман. «А мы... растём...» — падганяла з-за қулісаў піянэрважатая. Небарақа, аднак, маўчаў, яшчэ больш панурваў галаву, і вушки яго-

ныя хваравіта пунсавелі. «Спокойно... в вышину...» — шапятліва падказвала выдатніца. Двочнік маўчаў, і піянэрважатая, з інтанаций гістэрыкі, гукала: «А мы растём спокойно в вышину под нашим мирным, светлым небосводом! — і, выцершы ўпрэлы лоб, суцішна дадавала: — Звар'ящець можна».

Падобныя замінкі надараліся вельмі часта. Стаяла задача ахапіць літмантажом ня толькі кемлівых ды звонкагалосых, але й тугадумлівых ды шапялявых.

Асабліва запомніліся літмантажы з нагоды **жаночага съвята 8 сакавіка**. Пачыналіся яны паэтычным аповедам пра нядайнага сына. «Усталая с работы пришла под вечер матерь и видит, что у сына не прибрана кровать...» Вершы гэтая мы чыталі са сцэны сем гадоў запар. На маю долю ўвесь час выпадалі радкі: «Ты, мама, про Гайдара мешаешь мне читать» (меўся наўвеце дзед вядомага расейскага рэфарматара — пісьменнік Гайдар). У трэцій клясе я з такім натхненнем выгукнуў тэкст, што нават пукнуў ад паўнаты пачуццяў*.

Літмантажная паэзія, як выглядае, найбольш запала ў душу літаратурным рэдактарам. Ябачыў у адной рэдакцыі паэтычны рукапіс, шчодра пакрэсьлены й пазначаны забойнай, з прадзіраньнем паперы, высновай: «Літмантаж!».

* Слухач А.: Шпэнглер лічыць, што кожнае прыватнае жыццё зь неабходнасцю паўтарае ўсе эпохі цывілізацый, да якой належыць.

Рэдакцыя: Вы звужаеце філягенэз Гэкеля да адзінкавай культуры.

За саветамі амаль усе напоі прадаваліся ў шкляным посудзе, і здаць яго потым было вялікай проблемай.

Шклатара

Перш як несьці шклатару на пункт прыёму, бегалі спраўджаць — якія бутэлькі прымаюць. Потым таропка клалі посуд у сеткі й подбегам, з гучным бразгатам, выбагалі з кватэры. Съпяшацца было чаго: пакуль дабяжыш да пункту прыёму, там можа зьявіцца абвестка: «Бутэлек не прымаюць. Няматары». Пісаліся абвесткі на абрыйку шэрай аборгтачнай паперы й падпісваліся гучным словам «Адміністрацыя».

Бутэлькі прымалі ня ўсе. З-пад імпартнага віна ня бралі зусім, з-пад шампану й аў'емам 0,7 літра калі й бралі, дык вельмі рэдка. Самыя хадавыя былі паўлітровыя бутэлькі. За іх давалі 12 капеек.

Прыёмшчыца ўважліва правярала кожную бутэльку, тыцкаючы пальцам у рыльца. Калі рыльца хоць крыху вышчарбленае — адстаўляла бутэльку ўбок. Падазроныя пляшкі нюхала. Калі якая пахла самагонкай — таксама адстаўляла. Да сярэдзіны 1960-х самую папулярную тады «Маскоўскую гарэлку» закаркоўвалі з дапамогаю белага сургучу. Яго трэба было абабіць. У сярэдзіне 1970-х загадалі зьдзіраць з посуду налепкі. Дзеля гэтага поўнілі ванну й запускалі туды бутэлькі. На лепкі адклейваліся й падалі на дно.

У каго не было ванны, тым даводзілася, з мацюкамі, скрэбці шклапосуд нажом.

Пунктамі прыёму шклатары былі нягелыя, сто гадоў не рамантаваныя летнія павільёны, якія стаялі на задніх дварах. Людзі (а зьбіраліся звычайна вялізныя чэргі) стаялі на дварэ й выстаўлялі бутэлькі ў не-вялічкае акенца. Пункты прыёму былі з трох бакоў застаўленыя паламанымі скрынямі. Я быў съведкам, як нейкія хлопцы, прачытаўшы аў'яву, што тары няма, прынеслі з дому малаток і цывікі й давялі да ладу некалькі скрыняў. За гэта прыёмшчыца ўзяла іхны посуд.

Вялікай проблемай было й здаць слоікі, асабліва малой ёмістасці. Аднойчы, у чарзе ля пункту прыёму, я пачуў размову, якая кардынальна зъмяніла мae кулінарныя густы. Адна цётка прынесла здаваць слоікі з-пад маянэзу, і яе знаёмая, скасіўшы на іх вока, паведаміла:

- А я маянэзу ніколі не бяру.
- Чаму? — запыталася ўладальніца слоікаў.
- У іх мачу здаюць. А потым мэдсёстры мыюць ды сюды прыносяць.

Пасьля той размовы я не ўжываю маянэзу.

Проблема здаваныя бутэлек падымалася ў друку. Пра тое пісала нават «Літературная газета». На той час гэта цягнула на палітычнае вальнадумства. Відаць, развал Саюзу й пачаўся з проблемных артыкулаў пад назваю «Дзе здаць шклатару?».*

* Слухач Р.: Вы хоць самі разумееце, што кажаце?!

Рэдакцыя: Як казаў съвяты Аўгустын: «Si nemo ex te quaerat, scio; si quaerenti explicare velim, nescio».

Яй мае адналеткі пра-
чыналіся ад бразгату на калідоры: маці ставілі
раніцою чайнік на керагаз.

Керагаз

Загнанае ў баракі насельніцтва гатавала ежу на керагазах альбо на прымусах. У цёмных барабаных калідорах яны стаялі шыхтом, каля кожных дзівярэй. Страшныя, закураныя. І адранку, калі іх разам запальвалі, у калідоры было не прадыхнуць ад густога смуроднага чаду.

Самымі папулярнымі былі керагазы зъ дэзвюма фаеркамі вытворчасці Віцебскага заводу мэталёвых вырабаў. У віцебскіх керагазах, дзеля бяспекі, ёмістасць з газай месцілася збоку, на пэўнай адлегласці. Але ўсё адно былі выпадкі, калі яны выбухалі сінім агнём. Апавядалі, як адна жанчына так згэрэла. Керагаз успыхнуў, падпаліўшы спадніцу.

Да керагазаў прыкладаліся інструкцыі карыстальніка. Я па адной такой інструкцыі вучыўся чытаць, і на ўсё жыцьцё запомніў, што нельга ўжываць бэнзін замест газы, пераносіць запалены керагаз зъ месца на месца й трывамаць яго запаленым больш як тры гадзіны запар. А яшчэ

запомніў, што нельга дапускаць поўнага выгараныня газы, бо ад гэтага псуецца кнот.

Прымус быў больш дасканалы эстэтычна: ён увесе́ быў увабраны ў мэталёвыя кожухі са сълюдзянымі акенцамі пасярэдзіне. Празь яго было відаць, гарыць агонь ці не. Газа падавалася да фаеркі помпай, і прымус, калі на ім штосьці смажылі, ціхенька сіпей.

Прадавалі газу ў адмысловых крамах — несамавітых цагельных будках. Стаялі яны звычайна на гарадзкой ускраіне. Літар газы каштаваў 4 капейкі. Яе наливалі з дапамогаю рознакалібрных леек у бутэлькі, 20-літровыя бітоны ды ў іншыя закрыты посуд. Яшчэ ў тых крамах прадаваліся кнаты для керагазаў — шырокія, сплещенныя з баваўняных нітак стужкі. Завозілі іх рэдка, па іх адразу выстройваліся чэргі, і бралі кнот на толькі сабе, але й для сяброў ды знаёмцаў.

Керагаз цяпер — гістарычны ўтыль, згадка далёкай маладосьці. Аднак суворыя рэаліі часу й новыя цэны на газ, якія выстаўляе Расея, могуць вярнуць яго да жыцьця*.

І, магчыма, раніцою зноў будзеш прачынацца ад груку. І на мяжы явы й сну ў думках паклічаши маці. І толькі тады ўціміш, што гэта ўнук вярнуўся на золку з пагулянкі й паставіў чайнік на керагаз.

* Слухачка Я.: Вы хоць разумееце, што сказаў святы Аўгустын?

Рэдакцыя: Калі не пытаюцца — разумеем, калі трэба патлумачыць — ня ведаем. Не раўнуючы як саюзная дзяржава.

Гаворка не пра паэтычныя зборнікі, а пра агульныя спыткі, куды дзяўчата запісвалі розную непатрэшчыну.

Съпеўнік дзяўочки

У тых спытках можна было знайсьці тэксты папулярных песень, мудрагелістыя выслоўі, гісторыі пра школьнага любошчы, варажбу («Спатыкнесьця — чакай знаёмства з хлопцам»), а таксама інтymныя дзёньнікі.

Старонкі съпеўніка багата ілюстраваліся — як малюнкамі ўладальніцы, так і часопіснымі здымкамі съпевакоў ды актораў. На той час пра нейкі там глямур не было й гаворкі, здымкі выразалі з часопісу «Здоровье» ды бюлетэню «На экранах Беларусі». Ляпілі й фатакарткі актораў. Яны прадаваліся ў газэтных шапіках, 9 капеек за штуку.

Аднак пачынаўся съпеўнік эстэтычнай дыспазыцыяй. На першай старонцы, пад жарай вяргніяй, месціўся пералік: мой улюблёны колер — блакітны; мая ўлюблёная кветка — незабудка; маё ўлюблёнае імя — Віталік; мой улюблёны актор — Алег Відаў. Пералік быў даволі зъмястоўны — тут табе й песні, і фільмы, і нават свойскія жывёлы. Некаторыя пісалі й імя каханага хлопца, але гэта рабілі самыя съмельяне й адчайнікі.

Прысутнічала й паэзія. Гэта былі вершы паэта Эдуарда Асадава. Прынамсі, верш «Шли, смейся, по набережной хмурой парень со спортивною

фигурой и девчёнка — тонкий стебелёк» быў у кожным съпеўніку. Слова «девчонка», дарэчы, пісалі праз «ё», і наагул съпеўнікі стракацелі памылкамі. Яшчэ адным гітом быў верш анаімнага аўтара з наступным зачынам: «Появілася у нас мальчишкі в класе — красавікі, как вешняя заря».

Празаічны разьдзел зъмяшчаў шчымлівія апovedы пра каханыне сяміклясьніцы ѹ дзесяціклясьніка. Герой пры канцы аповеду гінуў — яго забівалі хуліганы. І калі небараака, з наожом у сэрцы, падаў, з-пад крыса базёнінавай курткі выпадалі тры чырвоныя ружы, якія нёс каханай.

Апошні разьдзел складаў дзёньнік. Пісаўся ён, як правіла, у інфантыльна-гарэзьлівым ключы. Кшталту: «Хімічка, зараза, уляпіла двойку. Кантрольная па геамэтрыі — 3. Увечары хадзілі зь Іркай на танцы. Круцілі на ўсе 5!»*

Съпеўнік хавалі ад чужых вачэй і давалі пачытаць толькі самымі блізкімі сяброўкам. Здаралася, што хлопцы-аднаклясьнікі яго перахоплівалі й пачыналі публічнае чытаньне — з рогатам і нецэнзурнымі камэнтарамі. Потым, праўда, вярталі, намаляваўшы пад вокам улюблёнага актора сіні ліхтар і забясьпечыўшы кіназорку мужчынскім начыньянем неверагодных памераў. Былі выпадкі, што дзяўчата потым пераходзілі ў іншыя школы, а то й рэзалі сабе вены.

Так што гэта была страшная рэч, дзяўочки съпеўнікі.

* Слухачка Ў.: На фільмаскоп не прыйшоў, на веліку не катаў, а съпеўнік стырыў. Давайце адрас!

Рэдакцыя: Няма таго, што раныш было... Адрес: mudrou@tam.by

Знакам высокага сацыяльнага статусу за савецкім часам была пыжыкавая шапка. Набывалі пыжык у закрытых разьмерковальных ініцах, і яго насілі з большага кіраўнікі найвышэйшага рангу. У 1960-я прыстойней зімовай шапкі дастаць было амаль немагчымы.

Пыжык

Вечаровай парою хадзіць у футравай шапцы было небясьпечна: яе маглі зьняць злодзеі. Маглі таксама скрасыці з шатні, таму гардэробшчыкі часта адмаўляліся іх прымаць.

Распавядалі страхотлівую гісторыю пра двух злодзеяў, якія кралі шапкі ў вакзальных прыбіральнях. Заходзілі ў суседнюю кабінку, цягнулі руку праз перагародку, здымалі зь якога ёлупнія галаўны ўбор, і, пакуль той нацягваў штаны, зьнікалі ў вакзальным натоўпе*.

Як съведчаць абазнаныя людзі, менавіта з-за пыжыка пры канцы 1960-х знялі з тэлеэтэрУ перадачу «Клуб весёлых и находчивых». Там адзін студэнт згадаў песенку «Чыжык-пыжык, дзе ты быў?», а другі студэнт паведаміў, што чыжык прыляцеў, а пыжык і дагэтуль не зьявіўся.

* Слухач Ш.: Ёлупень — на санскрыце BhautaprAya SaMskAra Dhakhola, што азначае «нехлямяжы, які яшчэ не ачысьціўся, ужо бяз шапкі».

Рэдакцыя: А на дзяржаўнай мове: «Ідыёт самы настаяшчы».

Адзіны фасон, які быў у продажы, гэта вушанка з чорным дэрматынавым верхам. Іх потым нацягнулі на вуши в'етнамцы, што прыехалі да нас на вучобу, і шапкі ад той пары сталі называць в'етнамскімі. Зімою пасланцы братнай краіны мерзълі ў тых вушанках, і нашыя жартуны, ляпнуўшы якога пасланца па съпіне, жартам пыталіся: «Ну што, зъмерз, Маўглі?»

Праз адсутнасць зімовых шапак многія хадзілі зімою ў кепурках, нацягваючы іх то на адно, то на другое зъмерзлае вуха. **Верхам раскошы** была шапка з фарбаванага ката. Хто з маладзёнаў яе насіў, абавязкова адрываў брылёнкі і насоўваў на вочы. Пасля таго бачыў перад сабой толькі два мэтры дарогі. Міліцыянты рабілі маладзёнам заўвагу, тыя пасъпешліва прыўзывалі брылёнкі, але тут жа ѹзапаскалі, калі міліцыянты адыходзілі.

На мяжы 1960-х і 1970-х з'явіліся вушанкі са штучнага футра. Былі яны цяжкія, галавы амаль ня грэлі, і варсіны непрыемна калоліся. **Аднак мы, маладыя бітнікі, зімовых шапак** наагул не насілі. Ідзеш у школу, мароз за дваццаць, аж веі зъліпаюцца, а мы з голымі галовамі. Потым, у школьнім калідоры, крутнеш зъблялае вуха, а яно так і застaeца скручанае. Так што даводзілася прыпадаць да гарачай батарэі, каб адагрэць адубелую галаву.

У 1970-я з'явіліся саматужныя шапкі з труса. Былі яны каляныя, як кардонка. Мне падаравалі адну такую шапку белага колеру, дык яна неўзабаве стала зялёная. Аддаў яе потым бацьку. Той доўга круціў шапку ў руках, зазіраў у нутро і нацубіў са словамі: «Рабоча-сялянскі пыжык».

У краме — не прадыхнуць! Пахне нейкай гнілізной, людзкім потам, танным «Шыпрам». На атрутна-зялёной съянне вісіць схема разьбірання тушы. Туша нагадвае відарысы Грузінскай ССР. Саміх туш — ні цэлых, ні разабранных — не назіраецца. Паліцы пустыя. Адно з абеду выкінулі вараную каўбасу за 2.20, і добрая сотня чалавек душыцца ля мяснога аддзелу.

Каўбаса

за 2.20

«Женщина, уйдите!» — прамаўляе інтэлігентка ў зьбітым на вочы капялюшыку, і цётухна ў ма-херавай шапцы хуткагаворкай адказвае: «Я за-німала вочарадзь». «Ганіце яе, трэці раз займае!» — гарлаюць ззаду. «Гэнаму ня ўзважвайце! Улез без чаргі!» — гукае, ужо ля самых вагаў, старая порхаўка, спрабуючы адсунуць убок свайго аднагодку — мужчину з ордэнскімі калодкамі на пінжаку. «Па чатырыста гра-маў давайце!» — далітае з канца чаргі, і ўстурбавана-вяйнічых людзей, што сабраліся ў краме, мірыць прадавачка. Яна крычыць касірцы: «Маша, больш не выбівай!»

Брэжнеўскай парой савецкі соцыюм вяр-нуўся ў паганскі час, стварыўшы сабе фэтыш фалічнай формы. Ім стала палка вара-най каўбасы за 2.20. Яна была заўсёды ў дэфіцы-це, і па каўбасу ехалі ў Вільню, Рыгу й Талін. І нездарма «Чайку» — фірмовы цягнік, які лу-

чыў Менск з Талінам і з усімі згаданымі гарадамі, — называлі «каўбасным экспрэсам». Выкуль-ваючыся зь цягніка, прыціснуўшы пад пахай ужо ладна пратухлую каўбасіну, жонкі захоплена па-ведамлялі мужам, якія сустракалі іх на пэроне: «Божухна! Чаго толькі там німа! І «доктарская», і «чайная», і сасіскі па 2.10!»*

У выпадку з каўбасой форма рапчука пераважала над сутнасцю. Людзей мала цікавіла, з чаго яна зробленая. Між tym мяса ў каўбасе пасъпяхова замянілі крухмал, цэлюлёза й штучныя фарба-вальнікі. Нават галодны сабака, нюхнуўшы кіну-тае яму каўбаснае колца, адмаўляўся ад пачас-тунку й незадаволена чмыхаў. Распавядалі, што работнікі мясакамбінату, пабачыўшы, з чаго робіцца згаданы прадукт, ра-пчука выключалі каўбасныя вырабы з рацыёну.

Каўбаса ўвайшла і ў фальклёр. Апавядалі показ-ку пра тое, як амэрыканскі прэзыдэнт Ніксан, завітаўшы ў 1974 годзе ў Менск, набыў 300 гра-маў лівэрнай каўбасы. Спакусіўся танным кош-там і вырашыў наладзіць вытворчасць лівэркі на радзіме. Здаў прадукт у лябараторию й атры-маў адказ: «У вашым кале яйкі глістоў ня выяўленыя».

Вяртаючыся да пляну стварэння помніка бела-русу савецкай эпохі, згадаем адну дэталь. У пра-вай руцэ ён павінен трymаць скіпетар разьвітога сацыялізму — здабытую ў шматлюднай чарзе палку каўбасы за 2.20.

* Слухач III.: AkSaramadyamAMsAda, як кажуць у Гіма-ляях: ня пі алькаголю, ня еж мяса, ня лезь без чаргі. Іна-чай вашу перадачу чакае лёс каўбасы.

Рэдакцыя: Вашы слова ды Буду ў вушки.

Савецкі кіраўнік Мікіта Хрушчоў быў палітык неадукаваны, але экспансіўны. У палітыцы ёй наагул у жыцьці ён шмат імправізаваў і ўрэшце стаў асноўным героям ананімнай паэтычнай творчасці эпохі разгорнутага будаўніцтва камунізму.

Пра Мікіту й Лёньку

Зъ дзяцінства памятаю вершык, які чыталі на расейска-беларускай трасянцы:

Ты Гагарин, ты могуч,
Ты летаешь выше туч.
Палаціш ты на арбіту,
Прыхапі з сабой Мікіту.
Калі будзе месца ззаду,
Прыхапі яшчэ Загладу.
И по просьбе всей страны
Ты спусти его с Луны,
Каб ён, лысы сывінапас,
Не муциў рабочы клас.

Надзея Заглада, што згадваеца ў вершы, была звіненявой калгасу ў Жытомірскай вобласці. У 1961 годзе ёй далі Героя сацыялістычнай працы за рэкордныя паказынікі ў вырошчваныні кукурузы — улюбёнаі хрущчоўскай сельгаскультуры.

Асабліва шмат эпіграмаў ды прыпевак, прысьвеченых Хрушчову, зьявілася напярэдадні ягона-га сыходу з палітычнай сцэны. Менавіта тады загучала эпіграма: «Жили-были три бандита: Гітлер, Сталін и Нікіта. Гітлер резал, Сталін бил, Нікіта голодом морил».

Пасьля таго як Хрушчова зънялі з пасады, па руках сталі хадзіць цэльяя вершаваныя паэмы, прысьвеченныя ягонаму жыцьцю і палітычнай дзейнасці. Адна з паэмаў называлася «Кому на Русі жить хорошо», і ёй яе фінале Мікіта Хрушчоў быў згаданы поруч са сваім пераемнікам — Леанідам Брэжневым. На вынесенае ў загаловак пытаныне аўтары адказалі: «Хрушчёву и Брежневу, остальным — по-прежнему».

Між тым не паспей Леанід Ільліч, як кіраўнік партыі, зачытаць першае інаўгурацыйнае спавешчаныне, як нарадзілася трапная эпіграма: «Брови чёрные, густые; речи длинные, пустые»*. Хутка зъявілася і першая вершаваная паэма, прысьвеченая Леаніду Ільлічу. Стылізаваная яна была пад вершы дзіцячай паэткі Агніі Барто:

Это что за Бармалей
Лезет к нам на мавзолей?
Он густые брови носит,
Внятно слов не произносит...

З часам любая палітычная падзея ў краіне знаходзіла адлюстраваныне ў паэтычным самвыдаце. Варта было абмяняць чылійскага камуніста Карваляна на расейскага антыкамуніста Букоўскага, як тут жа па курылках і піўніцах пачаў гуляць вершык:

Обменяли хулигана
На Луиса Корвалана.
Где же найти такую б.,
Чтоб на Лёньку обменять?

Да гонару беларускіх паэтаў, яны антысаветчынай не займаліся, і не пакінулі вершашу пра Мікіту й Лёньку.

* Слухач К.: Прыгожы быў малдаван!
Рэдакцыя: Гэта Сталін першы сказаў.

За саветамі заўсёды нешта забаранялі й зь нечым змагаліся. На маёй памяці змагаліся з кароткімі спадніцамі, з жаночымі нагавіцамі, з абстракцыйністамі, з царкоўнікамі, з абстрактнымі гуманістамі, з жуйкай і яшчэ немаведама з чым. Самае зацятае змаганьне разгарнулася з даўгімі валасамі ў хлопцаў.

Валасацікі

Першыя валасацікі — такую мянушку атрымалі ў савецкім друку доўгавалосыя маладзёны — з'явіліся на менскіх вуліцах у 1965 годзе. Напачатку валасы былі ня надта даўгія: закрывалі лоб ды паўуха. Моду на такі хайр спарадзіла група «Бітлз».

Я пачаў заастаць у сёмай клясе. Бацька парываўся выгнаць з хаты, у школе не дапускалі да заняткаў, а цёткі-суседкі, якія цэлымі днямі сядзелі ля пад’езду, гукалі ў сьпіну: «**Валасацік з шостай кватэры... Ідзець, і кудлы на варатніку. Якая паҳабшчына!**»

Слова «валасацік» мела адмоўную канатацыю — і было зьбіральным вобразам дробнага злодзея. Хтосьці надзьмуў у тэлефоннай будцы. Хто надзьмуў? Валасацікі. У цёткі Хадоры абтрэсьлі сад. Хто аброс? Валасацікі.

Калі вучыўся ў дзясятай клясе, ля дэзвярэй дзяжурылі настаўнікі, якія не пускалі на заняткі, з-за даўгіх валасоў, мяне ды маіх сяброў — Валеру Шлыкава й Толіка Рыбікава.

Мы тады сталі залазіць у школу па супрацьпажарнай лесьвіцы. Узълезем на дах, прабяжыміж комінаў — і нырцуем у паддашкавы люк. Лазілі так цэлы месяц, аж пакуль у школу не прыехалі нейкія правяральшчыкі. Угледзелі ў акно, як вучні лезуць па супрацьпажарнай лесьвіцы. Падбеглі да люка, і Толік Рыбікав, калі скакаў долу, на некага там ускочыў. Карапей, давялося абкарнацца пад нулёўку.

Гэта было на пачатку 1971 году. Наступным разам я завітаў у цырульню толькі празь пяць гадоў. Дый тое па накіраваныні ваенкамату. Звычайна, калі прыпякала, мяне стрыг Валера Шлыкаваў. А дапякала часцяком. Я тады ўжо вучыўся ў інстытуце, і некаторыя выкладчыкі вельмі хваравіта ставіліся да даўгіх валасоў. Памятаю, адзін, на прозьвішча Елін, пабачыўты мяне, мармытаў: «**Вам можна граць бабуягу бяз грому**». Другі, выкладчык гісторыі КПСС Чунароў, тыцкаў падчас лекцыі пальцам у мой бок і прамаўляў: «**Вось і бацька Махно калісьці трос кудламі!**».

І сённяня, згадваючы тых выкладчыкаў і сваю няўрыймсльівую маладосьць, кожны раз задаволена пасыміхаюся. Ад усьведамлення, што быў у савецкім тэатры абсурду ня стрыжаным боудзілам, а валасацікам*.

* Слухач Ю.: Цікава ведаць: у заалёгіі валасацік — гэта праснаводны гідрабіёнт *Gordius aquaficus*, а ў геалёгіі, наадварот, горны крышталь *SiOI* з рутылам *TiOI*.
Рэдакцыя: Не, ужо нецікава.

Сёньня на поліэтыленавыя торбы, нават з самым забойным малюнкам, ніхто не звязтарае ўвагі. А на пачатку 1970-х варта было на вуліцы звязвіцца маладзёну з торбай, на якой гарэлі літарты «Marlboro», як аднагодкі зыркалі яму ўсьлед і са трыманай зайдрасцю выдыхалі: «Фірма!»

Торбы

поліэтыле- навыя

Фіrmовыя торбы набывалі ў фарцоўшчыкаў, і каштавалі яны 3 рублі. Самымі прэзэнтабэльнымі лічыліся тыя, у якіх замест ручак былі прадаўгаватыя дзіркі. Дзіркі мелі відарыс банана, таму ѹ самі торбы называліся «бананамі». Іншы фасон менаваўся «майкай». Калі торбу распласташь, яна ѹ сапраўды нагадвала майку — з ручкамі-шлейкамі.

Бралі да ўвагі, што на торбе намалявана, а таксама якасьць малюнку. «Аэрапаліграфія!» — казаў звычайна фарцоўшчык, пераконваючы пакупнікоў, што такой насычанасці колераў, як на ягоных торбах, папросту не існуе. Самымі папулярнымі малюнкамі была рэклама вядомых цыгарэтаў, а таксама выявы абцягнутых джынсамі дзяячоных азадкаў з лэйблам знамітых фірмаў. На пэрыфэрыі торбы зь дзяячымі азадкамі здавалі за 5 рублёў.

Насілі ѹ торбах што-небудзь лёгкае, пляскатае, што раўнамерна поўніла аб'ём. Напрыклад, **ка-пэарту з кружэлкай**. Каб падоўжыць тэрмін карыстаньня, вакол ручак падклейвалі слой поліэтылену. Праклейвалі і ўсю торбу, але яна

пасьля таго рабілася цупкая ѹ губляла фіrmовы выгляд.

Увадначас зь вялікімі торбамі началі зьяўляцца ѹ маленькія поліэтыленавыя мяшечкі для пакаваньня харчоў. Зь імі была звязаная страшная гісторыя. Казалі, што недзе ў Менску дзіцёнак нацягнуў поліэтыленавы мяшечак на галаву ѹ задушыўся. Суседка, пазіраючы на майго малодшага брата Алега, увесь час казала маці: «Надзяя, хавай гэтыя торбы ад дзяцей!»*

З гонарамі магу паведаміць, што ѿ Беларусі першымі поліэтыленавыя торбы сталі шырока выкарыстоўваць жыхары Наваполацку. Яно ѹ ня дзіва, калі ўлічыць, што менавіта ѿ нас, на мясцовым хімкамбінаце, атрымалі першы беларускі поліэтылен.

У продажы тых мяшечкаў спачатку не было. Карысталіся тым, што выносілі з хімкамбінату. А выносілі даўжэныя поліэтыленавыя рукавы. Іх разразалі й праводзілі па нізе поліэтыленавай калашыны краем гарачага прасу. Такім чынам атрымліваўся мяшечак.

Маці аднойчы далі некалькі мэтраў такога паўфабрыкату. Мы яго разрэзалі, правялі пад лінейку гарачым прасам, але нічога з таго не атрымалаўся: поліэтылен прыліп да прасу й расплывіўся. Давялося склейваць клеем «БФ». Мяшечкамі тымі маці доўга карысталася. Часам мыла, высушвала на гаўбцы ѹ зноў пускала ѿ справу.

І радня, якая прыняжджала на пагасціны, пыталася: «Дзе вы бераце поліэтыленавыя торбы?»

* Слухачка С.: На дзень залатога вясельля прашу перадаць перадачу на памяць пра нашу сустрэчу.

Рэдакцыя: Віншуем і перадаем на наступнай старонцы.

Яшчэ на маёй памяці паблізу вакзалаў ды кірмашоў стаялі дашчатыя, фарбаваныя на блакітны будынкіны. Афіцыйна яны называліся павільёнамі «Піва-воды», а не-афіцыйна — «блакітнымі дунаямі».

Павільён «Сустрэча»

У павільёнах прадавалі **бочкавае піва**, якое пампавалі ручной помпай. Там, дзе не было водаправоду, на ўзвышку мацавалі ёмістасць з водой, якая злучалася з мыйняй. Прядавачка ставіла кухаль на мыйню, і ён акрапляўся двумя кволымі струменьчыкамі, якія не давалі рады нават зьбіць пены.

У сярэдзіне 1960-х замест «блакітных дунаяў» паўсталі павільёны, падобныя да акварыюмаў. З трох бакоў яны былі шкляныя й насілі рамантычныя назвы: «Хвілінка», «Ветрык», «Сустрэча». Піва там прадавалі ўжо ня з бочак, а зь вялікіх ёмістасцяў, куды яго запампоўвалі з аўтацыстэрнаў.

Абсталюнак павільёнаў быў стрымана-аскетычны. Не было нават крэслau. Стаялі адно высокія круглыя сталы. Вакол стала звычайна гуртавалася пяцёра, а то й болей чалавек, а пасярэдзіне на абрыйку газэціны ляжалі кішкі вэнджанай стаўрыды.

Узяўшы кухаль, наведнікі часцяком выходзілі на вулку — да лавы ці каналізацыйнага люка,

што вытыркаўся зь зямлі. Адразу можна было ўзяць толькі два кухлі, бо на ўсіх не хапала. Таму плацілі наперад з тры літры, і потым з воклічам «Паўтарыць!» перадавалі пустыя кухлі празь людзкія галовы. Пенныя хлапякі патраплялі некаму за каршэнь, але ніхто асабліва не абираўся: усе праглі прыпасьці да гаючага напою. Ну а калі прыпадалі, пілі вылупіўшы вочы й, адараўшыся ад кухля, адчайдушна выдыхалі: «Ой, ...ля-а...»

Надараліся ў павільёнах і бойкі. Часцей перадала інтэлігентнага выгляду асобам. Забяжыць які інтэлігент пры гальштуку наталіць смагу кружачкай піўца. І тут жа натыкнецца на ўчэпісты позірк заўсёдніка ды пачуе злавесны шэпт: «Не паважаеш?» Былі выпадкі, калі інтэлігенты адкупляліся двумя кухлямі*.

Хаця ў павільёне вісеў пагрозълівы плякат «Прыносіць і расьпіваць сьпіртныя напоі забаронена!», на яго ніхто не з'яўляўся увагі. Гарэлку таксама пілі з кухляў. Адзіны, хто з гэтай нагоды обираўся, была прыбіральшчыца. «П'яніцы няшчасныя», — мармытала старая цётка, завіхаючыся са швабрай. Абуралася дзеля прыліку. Пасыль п'яніцаў заставалася гара бутэлек, якія яна здавала, і гэта быў сур'ёзны даважак да заробку.

Так што тыя цёткі, калі яны яшчэ жывыя, і да сёньня добрым словам згадваюць застойны час і бразгат пляшак у павільёне «Сустрэча».

* Слухач С.: Удакладніце, калі ласка, гэта павільён ля аўтастанцыі ці за лазыней?

Рэдакцыя: На вакзале — там піва лепшае.

III мат жыцьцёвых вы-
прабаваньня ў выпадала на долю маладых біблія-
тэкарак, што вялі культурна-асьветную працу на
вёсцы. Дзяўчата не маглі адкасацца ад за-
лётнікаў.

Бібліятэкаркі

ВЯСКОВЫЯ

Восеньскім днём 1970 году я зайшоў у адну вяс-
ковую бібліятэку й пачуў здушаныя воклічи.
Яны даліталі з-за стэлажоў: «Пусьці... чуеш?!»
Неўзабаве стэлаж захітаўся, на падлогу зваліла-
ся пісаная зялёным атрамантам бірка **«Квітней,
Беларусь!»**, і з кніжных нетраў выбегла запла-
каная бібліятэкарка. Неўзабаве з-за стэлажа, за-
даволена пасыміхаючыся, выплыў малады мэ-
ханізатар у ватоўцы*.

Спэцыялісты бібліятэчнай справы мусілі
ня толькі адбівацца ад залётнікаў,
але й несьці кнігу ў масы, фармаваць
читацкі густ. Вясковому бібліятэкару да-
водзілі як агульны, гэтак і індывидуальны плян
кнігавыдачы. Так, кожны вясковец павінен быў
штогоду прачытаць ня менш як дванаццаць кніг,
найперш грамадзка-палітычнай, сельскагаспа-

дарчай ды атэістычнай тэматыкі. Карціна выма-
лёўвалася сюррэалістычна: падпіты тракта-
рыст убіваецца ўвечары ў хату й па-
чынае знаёміца з матэрыяламі XXIV
з'езду КПСС.

Адна вядомая пісьменніца, якая пачынала
кар'еру ў вясковай бібліятэцы, распавядала, як
аднойчы ўпісала ў фармуляр вясковаму дурылу,
што двойчы на год ляжаў у вар'янті, некалькі
ленінскіх працаў. На бяду, прыехала праверка з
раёну, і адзін з правяральцаў, які ведаў дурылу,
пагартаў фармуляр. Ад сур'ёзных наступ-
стваў (а гаворка ішла пра палітычнае
блузънерства) будучую пісьменніцу
ўратавалі малады гады.

Пасля кожнага партыйнага з'езду ў пленумай
у пытаньнях сельскай гаспадаркі бібліятэкаркі
афармлялі тэматычныя стэнды. На стэндах, пад
напітымі ніткамі, зъмяшчалі брашуры з брэж-
неўскімі прамовамі й матэрыяламі з'ездаў, газэ-
ты з інфармацый пра пленум ЦК КПСС ды
іншую непатрэбчыну.

Афармляліся й стэнды сельскагаспадарчай тэм-
атыкі, кшталту **«Новае ў жывёлагадоўлі»**.
Іх вешалі непасрэдна ў вясковым клубе, і падчас
скокаў ад грукату кірзавых ботаў брашуры па
жывёлагадоўлі валіліся на падлогу.

Нялёгка было сабраць выдадзеныя кнігі. Добра
яшчэ, калі той жа шамякінскі раман, хай і з чор-
най падпалінай ад патэльні, знаходзіўся. Часця-
ком чытачы незваротна гублялі кнігі, і даводзіла-
ся складаць акты на сыпісаныне. Існавалі адпавед-
ныя нарматывы сыпісаныня, і, каб кампенсаваць
страты, гроши, калі іх не ўдавалася выбіць з
чытачоў, вылічвалі са сыцілага заробку вяско-
вых бібліятэкарак.

* Слухачка З.: А я здагадалася, на каго вы намякаеце!
Рэдакцыя: Колькі разоў вам паўтараць — не намякайце!
Людзі самі разъяруцца.

У Наваполацку съмецьцявозы зъявіліся ў другой палове 1960-х. А да таго часу съмецьце звалівалі ў мэталёвую скрыні, якія стаялі ў дварах. Прыйіралі яго адтуль раз на два тыдні, і ўлетку ў дварах было не прадыхнуць ад смуроду.

Съмецьцяв о з к а

Аднойчы ўпраўдом сабраў жыхароў і паведаміў, што цяпер съмецьце будзе вывозіць адмысловая машына. І хаця людзі сустрэлі такое паведамленыне гудам абурэння (машына мусіла прыяжджаць а вясімнаццатай гадзіне, а гэтай парой шмат хто быў на працы), наступнага вечара, напоўнішы прастору зычным сыгналам, у двор заехаў самазвал. Той самы, з паўкруглым кодабам. Памятаеце, падчас язды ён скідваў ціск у пнёўмасыстэме, выдаючы спэцыфічны гук «бз-з», і з тae нагоды атрымаў немілагучную мянушку.

«Мусарка прыехала!» — гойкнуў нехта. Вокліч гэтых гучай потым доўгія гады, прымушаючы хапацца за вёдры са съмецьцем.

Самазвал бзыкнуў наастачу, паволі спыніўся, з кабінкі выкуліўся съмецькар зь вілкамі ў руках, і людзі, піхаючыся, сталі куляць вёдры ў кодаб. Многія не маглі дацягнуцца, і частка съмецьця сыпанула на галовы*.

* Слухач Г.: Бось тут малец не зманіў. Сам бачыў з акна нашай дзяяўтай кватэры.

Рэдакцыя: Адчапіся, дзядзька!

— Стойце! — з мацюгамі загарлаў съмецькар, — яшчэ рагожку ня зъняў! — напалову завалены съмецьцем кодаб быў засланы радном.

Съмецькар, стоячы ў кодабе, паволі прымаў вёдры, і нам, падшыванцам, не цярпелася вызваліць рукі. Мы падсаджвалі адно другога ѹ самі вызвалівалі съмецьце. Па руках кожнага разу цякла памынная жыжка. А то яшчэ ѿзьбіраліся на колы. Аднойчы я сасылізнуў з кола ѹ зваліўся, разам зь вядром, на голаў нейкай кабеты. Народ стаў скардзіцца ўпраўдому — маўляў, немагчыма дацягнуцца да борту. І ў хуткім часе ў двары згламэздалі драўляны памост.

Аднойчы (ужо ѹ не скажу, у якім годзе) у двор, таксама зь нецярплівым гудам, заехала дзіўная машына. Гэта быў кантэйнэрны съмецьцявоз М-30 на базе аўтамашыны ГАЗ-51. Съмецьцепрымальнік там быў невялікі, і ў першы дзень ля яго разгарэлася сапраўдная вайна. «А пашалелі людзі!» — гукала суседка зь пятага паверху, але ѹ сама не адставала, лезла зь вядром на людзкія сьпіны.

Неўзабаве кіроўца, што стаяў ля машыны, махнуў рыдлёўкай, крыкнуў: «Буду біць па кумпалу!» — і народ мусіў выстраіцца ў чаргу. Раз-попраз кіроўца націскаў вагар, і съмецьце з дапамогаю гідраўлікі ўпіхвалася ў кантэйнэр. Пакуль рухалася мэталёвае жавала, вёдры куляць было нельга. Вадзіла стаяў поруч, з рыдлёўкай наперавес, і папярэджваў: «Хто толькі выверне — адразу б’ю па кумпалу! Старая выверне — дам старой, дзіцёнак — дзіцёнку».

Яны былі нэрвовыя людзі, вадзілы съмецьцявожак.

«Корамі» ў 1960-я называлі вастраносыя мужчынскія туфлі. Мелі яны яшчэ адну, дарэшты несамавітую назыву — «гады».

Коры

Коры былі адметныя тым, што на пачатку напэння пакідалі на пятцы крыававыя мазалі, а на сыходзе першага месяца дарэшты разношваліся, мыскі задзіраліся ўгору, і малы палец прыкметна канфігураваўся, парушаючы першапачатковую форму абутку. Яшчэ адна адметнасць — амбрэ, якім поўніўся пакой, калі туфлі здымалі.

Задўжым, што непрыемнага паху дадавалі й шкарпэткі са штучных валокнаў, якія тады ўвайшли ў моду. Так і нарадзілася інтэлігэнцкая завядзёнка не здыманы абутку ў гасцінях.

Чысьцілі коры да люстронога бліску. Бляск на водзілі, шаруючы падзёртай капронавай панчохай. Ён прывабліваў дзяўчат і маладых кабет. Я сам чуў, як адна развяздзёнка ўголас дакляравала, што ніколі ня выйдзе замуж за мужчыну, які ня чысьціць сваіх туфляў.

У крамах прадаваліся коры выключна айчыннай вытворчасці — бабруйскія, лідзкія, менскія. З імпарту зредку выкідвалі чэскія, фабрыкі «Цэба». Аднак гэта быў абутак для

людзей сталага веку. Сёй-той насы югаслаўскія туфлі, якія адпавядалі тадышній моладзевай модзе. Аднак дастаць «югі» (так скарочана называлі мадняцкі абутак) можна было толькі па страшным блаце.

У 1967 годзе замест вастраносых туфляў пачалі выпускашь тупаносыя, у якіх малы палец ужо не пуканціўся.

Шкаляры тады скроў хадзілі ў кедах — незашнураваных, з вывернутымі вонкі языкамі. У школу мусілі насыць зъменны абутак, а пераабувацца нам было не з руکі. Таму прыхоплівалі з дома зьбітвыя бацькавыя чаравікі, перад самай школай панурвалі іх у лужыну й дэмантравалі дзяжурнаму мокрыя падэшвы — маўляў, толькі што пераабуліся ў кеды.

У дзявятай клясе сталі хадзіць у школу ў сандальях-пляцёнках на голую нагу. А ў дзясятай клясе сталі ўлетку гіпаваць — хадзілі па горадзе басанож. Праўда, паслья таго, як я прабіў бутэлечным шклом пятку, гіпаваць кінулі. Маці, каб я не хадзіў басанож, набыла мне туфлі з брунатнага вэлюру — страшэнна модная рэч. Ногі ў іх ня прэлі, хаця па тадышній модзе нават улетку надзяжалі махровыя шкарпэткі*.

Мадней ад вэлюровых былі толькі замшавыя туфлі, але іх мне панасіць не давялося. Модны абутак мы сталі называць «шузамі», адправіўшы ў нябыт вясёлае слова «коры».

* Слухачка О.: Перадайце Мудрову, каб расказаў пра індыйскі чай.

Рэдакцыя: Каваман ён.

Доўгі час бальшыня беларусаў выкарыстоўвала замест туалетнай паперы абрывукі газэт ды старонкі старых падручнікаў. І ў прыбіральнях звычайна віселі навалачкі з нарэзанай паперай.

Папера

туалетная

Усеўшыся па пільнай патрэбе і ўтрапіўши вочы ў газэтны абрывак, савецкі чалавек міжволі палітадукоўваўся. «Камуністычная партыя й Савецкі ўрад надаюць вялікую ролю пашырэнню тавараў народнага спажыванья...» — паведамлялася ў абрывуку, і, прачытаўши такое, наведнік прыбіральні ўздыхаў — прычым з пачуцьцём глыбокага задавальненія.

Пра туалетную паперу, як і пра сабачыя кансервы, людзі нешта такое чулі, але жыўцом ня бачылі. Я асабіста ўпершыню ўбачыў згаданую паперу ў 1966 годзе. Бацька аднаго майго знаёмага ездзіў на стажаваньне ў Ангельшчыну (ён быў інжынэрам на будоўлі хімкамбінату) і прывёз адтуль запаветны рулён. Мы ўважліва яго разглядалі, нават бралі на язык*.

Сябрукоў бацька распавядаў, што ў ангельскіх прыбіральнях вісіць рулён туалетнай паперы ёсць адтуль ніхто ня крадзе. Ніхто з нас такім балачкам не даваў веры.

Дзесьцыі праз год туалетная папера з'явілася ў продажы, у аддзеле канцылярскіх тавараў наваполацкай кнігарні, — гэта быў пачак белых сурвэтак. Яе, вядома ж, ніхто не купляў. Жанчыны, выхаліўты позіркам надпіс «туалетная папера», сарамліва адводзілі вочы.

За савецкім часам выкарыстоўвалі ў пэўных мэтах ня толькі газэты, але й расыліннае багацце нашай краіны. Распавядалі, як студэнты на бульбе падцерліся лістамі нейкай расыліны. Аказала ся, што гэта быў страшэнна ядучы баршчэўнік. Бедакам так запякло, што ня ведалі куды бегчы. Урэшце пабеглі да вясковай фэльчаркі, і тая дала ім нейкую мазь.

Сыпярша туалетную паперу ў рулёнах прывозілі з Масквы, была яна літоўскай вытворчасці. І калі да полацкага вакзалу пад'яжджаў маскоўскі цягнік, на перон выходзілі пасажыры з валізамі ў руках і зь вяроўчынай на шыі, на якую былі налыганыя дэфіцитныя рулёны.

Пэўны час падцірочную паперу прадавалі толькі льготным катэгорыям грамадзянству — інвалідам, вэтэранам. Потым яна з'явілася ў вольным продажы, ды напачатку яе ня надта ў бралі.

І толькі калі пайшла чутка, што газэтная фарба можа выклікаць рак кезаўкі, амаль у кожнай прыбіральні з'явіўся рулён туалетнай паперы.

* Слухачка О.: Калі аўтар каваман, дык няхай расскажа пра каву распушчальную!

Рэдакцыя: Спрабаваў быў, але ўвесь час выходзіла то птурэцку, то распуста.

Савецкім часам электарат аднадушна галасаваў за кандыдатаў блёку камуністаў і беспартыйных. Іншых кандыдатаў у бюлетенях не было.

В ы б а р ы

Калі мне стукнула вясімнаццаць, я таксама мусіў аддаць голас за непарушны блёк. Я зрабіў гэта, лежачы ў пасьцелі*.

Дзесьці аб адзінаццатай, з хворай пасъля п'янкі галавой, ляжаў, закінуўшы руکі, і пачуў званок у дзвіверы. «У вас, па нашых звестках, інвалід жыве», — гукнулі, калі маці адчыніла дзвіверы, і ў пакой зазірнула цётка ў атрутна-зялёны мажеравай шапцы й з чырвонай скрынай пад пахай. Давялося прыкінуцца інвалідам, падцягнуць коўдру да падбародзьдзя ёй дрогкай з пахмельля рукой запіхнуць бюлетені ў скрыню.

Зрэшты, такіх нядбалай сярод электарату было няшмат, і аб адзінаццатай гадзіне колькасць тых, хто прагаласаваў, сягала дзесяніста, а то й болей адсоткаў. Дзіва што! Выбаршчыкі ад раніцы съпяшаліся на ўчасткі, бо ва ўчастковых буфетах прадавалі дэфіцитныя прадукты.

* Слухачка Я.: І гэтаму вы вучыце моладзь?! Прышліце адрес Мудрова.

Рэдакцыя: Зусім ня гэта маецца на ўвазе. Але перш прышліце сваё фота.

Выбаршчык атрымліваў адначасова й маральнае, і матэрыяльнае задавальненьне: аддаваў голас за ўсенароднага кандыдата й атаварваўся двумя кіляграмамі (больш не давалі) мараканскіх памаранчаў. У чэргах лаяліся, і ва ўрачыстыя маршы, што сымбалізавалі сьвята савецкай дэмакратыі, упляталіся здушаныя жаночыя воклічы: «Рыжай не давайце, яна з другога ўчастку!»

А яшчэ там прадавалі свежае піва, і некаторыя палітычна нясьпелыя прадстаўнікі электарату ішлі не да выбарчых скрыніёў, а адразу ў буфэт. Мушу згадаць амаль трагічную гісторыю пра аднаго майго аднакурсніка. Студэнтаў, што жылі ў інтэрнаце, выганялі на выбары а шостай раніцы. Гэтай парой і выправіўся на ўчастак Валодзя Ш. — ён вучыўся ў паралельнай групе. Адразу рушыў у буфэт і жлукціў там піва, пакуль не заснуў за сталом. У абед аднакурснікі вынеслі небараку з участку, зацягнулі ў інтэрнат, а неўзабаве сябар выбарчай камісіі разам з камэндантам пайшлі шукаць студэнта, які дагэтуль не прагаласаваў. Студэнт tym часам спаў, навылёт прадзымуўшы ліхенъкі інтэрнатаўскі сяньнік. Наступнага дня апівуду выгналі з інтэрнату.

Усе масавыя мерапрыемствы заканчваліся п'янкамі. Сябры выбарчых камісіяў пасъля падліку галасоў адцягваліся па поўнай праграме. Гарэлку ім прастаўлялі за дзяржаўны кошт, і ў суседніх з участкамі пакоях для іх ладзілі бяседныя сталы. Бацька мой аднаго разу таксама быў задзейнічаны ў выбарчай кампаніі. **Дахаты ён вярнуўся на золку** — дакладней, яго прывялі двое гэткіх жа ўпітых сябров камісіі.

І маці потым цэлы дзень кляла бацьку, ягоных упітых калегаў, а заадно і ўсенародныя выбары.

Некалі да тарца кожнага вясковага клюбу ластаўчыным гняздом ляпілася кінабудка. Дзеля супрацьпажарных мэтаў будкі рабілі з цэглы, і выглядалі яны пры драўляных будыніках чымсьці чужародным.

Кінабудка

Нутро кінабудкі глядзелася аскетычна: два кінапраектары на масіўным цэмэнтным падмурку, вогнетушыльнік, скрыня зь пяском (на выпадак пажару), перамотны, абабіты бляхаю, стол. Адзіна аздобаю былі афішы з выявамі кінагерояў, якія віселі на съценах.

І хадзя на дэзвярах быў пагрозылівы надпіс «Пабочным асобам уваход забаронены!», там ад ранку да ночы віравала жыцьцё. Хто меў пляшку «чарніла», ішоў у кінабудку. Такім чынам, на вёсцы гэта быў своеасаблівы ангельскі клуб. Жанчыны туды звычайна не заходзілі. Нават загадчыца клюбу, калі кінамэханік чарговы раз напіваўся, лаялася ад парогу.

Але жанкі калі-нікалі там зъяўляліся. Пра гэта съведчыў скручены ў трубку сяннік, які я бачыў у адной з кінабудак.

У кінабудцы ня толькі пілі, але гаманілі за жыцьцё, слухалі музыку. Нарэшце, глядзелі праз праектарныя адтуліны «Фантамаса».

Вясковыя жанчыны кінамэханіка не любілі і ўважалі за гультая. А вось фотакарэспандэнты рабённых газэт гэтую прафесію паважалі. Завітаўшы ў вёску, адразу ж ішлі не ў праўленыне, не на фэрму, а ў кінабудку. «**Кінамэханік Бычкоўская кінастациянару Іван Лябёдка** рыхтуеца да чарговага сэансу». Здымкамі такімі стракацелі раённыя газэты.

Пасля візиту газэтчыка кінамэханік, вядома ж, спаў на перамотным стале. Прадчуваю наіўнае пытаньне: хто ж тады круціў фільм? Адказваю: фільм круцілі 13—14-гадовыя падлеткі. Ці то малодшыя браты кінамэханіка, ці то проста суседзкія малыцы. Яны з прафесійным спрытам устаўлялі плёнку ў кінапраектар, патрэбным часам запускалі кожную частку, а пасля сэансу з рэактыўным гудам перамотвалі стужку ды клалі ў бляшаныя скрыні. Адзінае, што заставалася кінамэханіку, гэта вынесыці раніцою скрыні да бальшака. Іх забірала малакавозка, якая ехала ў райцэнтар.

Спэцыфічныя ўмовы працы спрыялі таму, што кінамэханікі масава съпіваліся. У такой сітуацыі раённыя канторы кінапракату вымушаныя былі браць на працу жанчын. Жанчына ў кінабудцы — гэта было прадвесіце бяды. І яна надарылася*.

Пасля перабудовы кінастациянары сталі зачыняць. Адпаведна, загавелі душой і цэнтры грамадзкага жыцьця — кінабудкі.

* Слухач Р.: ...! ...! ..!
Рэдакцыя: Як каму.

Сонечным травеніцкім днём 1960 году бацька вярнуўся з працы надзвычай вясёлы й ад парогу выгукнуў: «**Будуць новыя грошы!**» — «Дзе?» — улякнута перапытала маці. «Дзе-дзе... у дзяржаве. За дзясятку старых будуць даваць рубель новымі».

НОВЫЯ

Грошы

Таго году толькі й было размоваў, што пра новыя грошы. Людзі нават забыліся на Паўэрза — амэрыканскага лётчыка, якога тады ж, у траўні, зьбілі над савецкай тэрыторыяй. Уводзіць грошы зьбіраліся з 1 студзеня наступнага году, і мне, шасціцігадовому, не цярпелася патрымаць іх у руках.

Адразу пасьля Новага году да нас у кватэру ўбілася суседка — расхлістаная, у зьбітай на вочы хустцы. Яе ледзь не прыдущылі ў ашчадкасе: усе праглі памяняць старыя грошы на новыя. Аddyхайшыся, суседка дастала з кішэні кацевейкі пачак рудых рублёў, зялённых трульнікаў ды сініх пяцёрак. «**Ой, якія маленъкія!**» — з панікай у голасе прамовіла маці, перахапіўши ў суседкі навоткую, цупкую рублёўку. Новыя купюры сапраўды былі

мініятурныя й, мяркуючы па матчыным голасе, не выклікалі даверу*.

Увечары маці пачала дакараць бацьку: чаму не ідзеш мяніць грошай, суседзі ўжо абмянялі. І бацька, адараўшыся ад газэты, паведаміў, што не жадае ціскацца ў чарзе й што абменьваць старыя грошы можна цэлымі трох месяцы.

Ад 1 студзеня 1961 году грошы падаражэлі ў дзесяць разоў, але пры гэтым старыя манэты вартасцю 1, 2 і 3 капейкі не абменьваліся й захоўваліся ў абарачэнні. Драбяза таксама стала ў дзесяць разоў даражэйшая. Пайшлі чуткі, што нехта ў Віцебску прыцягнуў на абмен **цэлую торбу 3-капеечных манетаў**. Казалі, родны брат віцебчука працаваў у міністэрстве фінансаў і параіў зьбіраць жоўтую драбязу.

Новыя грошы напачатку выклікалі ў насельніцтва эўфарыю, але потым, убачыўши, што дзяржава чарговы раз залезла ім у кішэнь, людзі зажурыліся. Тоё, што абмен грошай **азначаў** прыхаваны рост цэнай, уцямілі нават **першаклясьнікі**. Школьны сыштак, які каштаваў 12 капеек, стаў каштаваць 2 капейкі «новымі», то бок падаражэў на 8 капеек. Яшчэ больш вырасьлі цэны на калгасных кірмашах. Шклянку чарніцаў прадавалі за 10 капеек — як да абмену, так і пасылья. «А што ж гэта робіцца? Грошы старыя пайшлі!» — гукалі абураныя пакупніцы.

І яшчэ гадоў дваццаць, паглядаючы на цэннікі ў крамах, цётухны абурана ўздыхалі і ўголас лічылі, колькі гэта каштую старымі грашымі.

* Слухач Ч.: А колькі тады давалі за далаў?

Рэдакцыя: 90 капеек. Але маглі й расстрэл.

У дзяцінстве я меў дзёрскую мару — зъявіца на пляжы ў сапраўдных плаўках. Цяпер мара такая падасца недарэчнаю: ідзі ў краму, бяры якія падабаюцца і адразу ж шыбуі на рэчку.

Плаўкі з матузкамі

Калі б так было! Плавак у краме не прадавалі. Нават дарослыя дэядзькі, ня кажучы ўжо пра нас, падшыванцаў, купаліся ў сямейных трусах. Адно што засуквалі калашынне, надаючы ім падабізну сучасных стрынгаў.

Мая мара спраўдзілася, калі я скончыў пятую клясу. Падчас летніх вакацыяў прыехаў на пагасціны стрыечны брат зь Піцеру й адразу ж выцягнуў з дарожнай валізы плаўкі. Сапраўдныя, з матузкамі на баку. Я адразу іх прымерыў і, з братавага дазволу, выправіўся на рэчку.

Надвор'е, на жаль, не спрыяла — пляж быў пусты й глядзець на маю абнову не было каму. Але яй без таго быў шчасльівы й чабохтаўся ў вадзе, пакуль не пакрыўся гусінай скурай. Тым часам на пляжу зъявіліся дзяўчата, мае аднагодкі, і я, граючы на зубарыках, вырашыў прадэманстраваць, як здымаліся яны вельмі проста: наверх нацягваліся сямейныя трусы, пальцы тузалі матузкі на баку, і плаўкі вы-

падалі празь левую калашыну. Я нацягнуў трусы, тузануў матузок — раз, потым другі... Плаўкі былі завялікія, таму зацягнуў вузел як мае быць, і ён, набрыняўшы вадой, аніяк не хацеў развязацца.

Дзяўчата зірнулі ў мой бок, пырснулі зъедлівым съемкам. Дый дзіва што: пасінелы ад холаду мальец стаіць пасярод пляжу й, залезшы ў трусы, штосьці там тузас. Давялося падхапіць штаны з кашуляй і бегчы ў кусты, здымаць праклятушчыя плаўкі.

Праблемы з матузамі зазнаў ня я адзін. Ці не таму неўзабаве зъявіліся плаўкі, у якіх замест матузоў на баку былі два гузікі. А яшчэ, па тадышній завядзёнцы, да плавак прышпільвалі металёвы значак. І ня толькі дзеля аздобы. Цяпер пра гэта няма ў почуту, а тады казалі, што ў вадзе можа апанаваць сутарга. Уратавацца ад яе, па чутках, можна было, тыцнуўшы ў нагу чымосьці вострым — напрыклад, зашпілкай значака.

Сёньня можна набыць мужчынскія плаўкі любога фасону. У пароўнаныні з жаночымі абновамі яны недарагія, і жанчыны гэтым карыстаюцца*.

Аднойчы давялося назіраць карцінку. Муж нёс дэльве напакаваныя торбы справункаў і нясьмела прамовіў: «Давай цяпер што-небудзь мне набудзэм». Жонка пералічыла гроши ѹ з узыхам сказала: «А табе, відаць, возьмем плаўкі».

* Слухачка Э.: Купляць мужчынскія трусы ў съне — прыкмета, што наўкол вас няма ніводнага прыстойнага й надзеянага чалавека.

Рэдакцыя: А прадаваць?..

Выраз «удыганьне перад Захадам» і яго злавесны сэнс цяпер амаль забытыя. Як і «халодная вайна», падчас якой ідэя-лягічнай зброяй абвяшчалі ня толькі заходнюю музыку, літаратуру й філізофію, але й прахаджальныя напоі.

Г у м к а жавальная

Пра тую ж кока-колу, з дапамогаю якой імпэрнялісты спрабавалі разбесьціць савецкіх людзей, хадзілі легенды. Многія наагул лічылі яе алькагольным напоем. Прыйамсі, так думаў і я, прачытаўшы аднойчы ў кніжцы эпохі халоднай вайны пра амэрыканскую салдатню, якая ўпілася кока-колы й чаплялася да жанчын на вуліцах Заходняга Бэрліна.

Калі некаму з навапалачанаў лёсіла наведаць замежжа, яго сустракалі на радзіме жарсылівым пытаньнем: кока-колу піў? **Заяву**, што гэта прыкра салодкі прахаладжальны напой з пахам аптэкі, знаёмцы сустракалі недаверлівай усьмешкай.

Жавальная гумка, ці, папросту, жуйка, была зьявай яшчэ больш спакуслівай, таямнічай ды ідэялягічна небясьпечнай. Упершыню я пра яе пачуў у 1964 годзе, прыехаўшы на пагасьціны ў Піцер. **«Ты жавальнью гумку хоць раз камтаваў?»** — яшчэ ад парогу, з крывой усьмешкай на твары, спытаў стрыечны брат Лёшка. Я асуджана панурыў очы, а братан стаў пералічваць, колькі разоў яму даводзілася жаваць замежнае смакоцьце.

Лёшка паведаміў, што гумку ён дастае ў іншаземцаў. **«Выходжу на Неўскі, падвальваю да якога фіна й каку: «Паркуміё».** І жуйка ў мяне ў кішэні. А калі нарвуся на амэрыканца, дык тады...» Лёшка сумеўся — забыўся, відаць, патрэбнае слова, дастаў пацёханы нататнік і, перагарнуўшы старонкі, выдыхнуў: **«Чуінгам!»**

Наступным вечарам мы апынуліся на Неўскім, і я, угледзеўшы дзядзьку ў нетутэйших белых портках, тыцнуў Лёшку ў бок. Маўляў, папрасі «чуінгаму». Братан пужліва азірнуўся: «Тут небясьпечна. Можа міліцыя ўбачыць». Таго году я жавальнаі гумкі так і не пакаштаваў.

Вярнуўшыся з пагасьцінаў, прачытаў пра «чуінгам» нататку ў часопісе «Здоровье». Месцілася яна пад рубрыкай «Пытайцеся — адказываем», і адзін чытач пытаўся, ці ня шкодзіць гумка здарою. Кампэтэнтны адказ съведчыў: шкодзіць, ды яшчэ як! Калі даваць веры часопісу, асабліва небясьпечна жаваць яе нашча. Бо пры гэтым актыўна выдзяляецца страўнікавы сок, страўнік пачынае яго перапрацоўваць, і гэта пагражае язвавай хваробай.

А яшчэ пісалі, што калі гумку выпадкова праглынуць, дык могуць зыліпнуцца кішкі. У многіх чытачоў «Здоровья» пасля такіх адкрыццяў зыліпліся мазгі*.

Вось і я — ніякіх хваробаў не баяўся, а тут трывожна наструніўся. І ў душы падзячыў лёсу, што Лёшка ня кінуўся прасіць у іншаземца жавальнью гумку.

* Слухачка Э.: Калі вам прысынліся ўласныя мазгі, чакайце непрыемнасцяў, якія будуть дзейнічаць на нэрвы.
Рэдакцыя: Ужо дзейнічаеце.

Калі я вучыўся ў шостай клясе, убачыў часопіс, які на доўгія гады стаў спадарожнікам жыцьця. Называўся ён «Корея» й вольна прадаваўся ў шапіках «Саюздруку» — праўда, не ва ўсіх. У майм родным Полацку яго можна было набыць толькі ў адным месцы — у шапіку чыгуначнага вакзалу.

Часопіс «Корея»

У існасьці, «Корея» не была гумарыстичным часопісам. Хутчэй, наадварот. Аднак тое, што там пісалася, не магло не выклікаць зьведлівай усьмешкі, а то й здушанага съмеху. Кожны нумар прысьвячаўся «жыцію» вялікага правадыра, легендарнага палкаводца й сонца нацыі таварыша Кім Ір Сэна.

Вось вялікі правадыр наведвае возера Самчзы й мімаходзь дзе каштоўныя парады наконт развязданьня люстронога карпа. Вось ён, руکі за сьпіну, аглядае Супхунскую ГЭС, а ўсе наўкол, увабраўшы галовы ў плечы, штосьці занатоўваюць у блякнотах. Поруч здымак вялізнага мармуровага манумэнту. Зь якой нагоды пастаўлены? Трыццаць гадоў таму вялікі палкаводзец наведаў гэтае поле ѹ асабіста кіраваў працаю сельгасвытворчай камуны. А вось каляровы здымак дарэшты зарумзаных карэянак. Чаго румзаюць? Подпіс тлумачыць: «Жанчыны рыдаюць, пабачыўшы Вялікага Правадыра».

У тых жа нумарах на апошніх старонках месьціліся іншыя, чорна-белыя фатаздымкі, на якіх таксама румзалі, але ўжо паўднёвакарэйскія кабеты. Подпісы пад здымкамі былі такія: «Спинеце амэрыканскага агрэсара, які згвалтіў маю непаўнагодднюю дачку!» альбо: «Сэульскія жанчыны гукаюць: «Хаця б адзін дзень пажыць пад кіраўніцтвам Палкаводца Кім Ір Сэна!»*.

У інстытуце, на першым курсе, я быў сталым наведнікам кабінету гісторыі КПСС. У кабінэце ляжала падшыўка ўлюбёнаага часопісу. Неўзабаве, з маёй падачы, шызяк на глянцевай паперы зацікавіў іншых студэнтаў, і кабінэт раз-пораз поўніўся здушаным съмехам. Аднойчы, падчас вялікай пярэрвы, зайшоў паглядзець съвежы нумар, але загадчыца, гаркамаўская пэнсіянэрка Краткова, адвёўшы вочы, ляпідарна паведаміла: «Не выдаєм».

Нядыўна знайшоў на лецішчы нумар часопісу за 1971 год, перагарнуў старонкі, але пабачанае й прачытанавае ня выклікала ўсьмешкі. З чаго пасьміхацца-радавацца? Што не ямо, як тыя няшчасныя карэйцы, траву, і ня ходзім у прыбіральню з рэвалюцыйнымі песьнямі?

А калі вярнуўся дахаты і ўключыў БТ, мне прымроіліся зарумзаныя ад тасціца беларускія жанчыны з каляровай вокладкі часопісу «Корея».

* Слухач І.: Ня ведаю, кім ён вам даводзіцца, але Му Дроў не сказаў, што цяпер ідзе ўжо 95-ты год часалічэння перамогі чучхэ — **主體**

Рэдакцыя: Кім Ён Нам — гэта старшыня Вярхоўнага народнага сходу КНДР.

На мяжы 1960-х і 1970-х у вялікіх гарадах была завядзёнка — біцца раён на раён. Сфармаваўся цэлы інстытут каралёў раёну.

К а р а л і

Каралі пачыналі сваё валадарства яшчэ ў малодшых клясах агульнаадукацыйных школаў: адбіралі капейкі ў адналеткаў. Іх ставілі на міліцэйскі ўлік, а настаўнікі не маглі дабраць розуму, як дацягнуць маладых рэкеціраў да восьмае клясы. А дацягнуўшы, з палёгкай уздыхалі ды выпраўлялі ў якую ПТВ. Да таго часу вакол свавольнікаў ужо гуртаваліся падлеткі, якіх у міліцэйскіх зводках называлі «циажкімі».

Кароль насіў мянушку — як правіла, скарочаны варыянт прозвішча. Вечарамі каралеўская сувіта зьбіралася дзе-небудзь у парку й чаплялася да мінакоў — хлопцаў свайго веку. Звычай на пытаўся: «Ці ёсьць запаліць?» Калі мінак адказваў: «Німа», кароль падымаліся з лавы, рабіў, каб напужаць «кліента», выпад рукоі, і пытаўся ўжо больш рашучы: «А калі абшукаю?» Урэшце ў хлопца адбіралі цыгарэты й давалі ладнага высыпятка.

Каралі пастаянна дзялілі гарадзкую тэрыторыю. З тae прычыны моладзевыя групоўкі варагавалі. Канкрэтна дачыненьні высвяতлялі на танцпляцоўцы. Адзін з каралёў, нібыта незнарок, піхаў другога плечуком і потым, азірнуўшыся, прамаўляў: «**Магчыма, ты папросіш прабачэння?**» У адказ чуліся абрэзы, і задзірака страшным голасам выдыхаў: «Паўтары!» Паслья таго, разам са сваімі сувітамі, каралі выходзілі з танцпляцоўкі ды ішлі за бліжэйшыя кусты. Гэта называлася «пайсьці папрацаваць самасам». Адразу дамаўляліся нагамі ня біць, а таксама ня біць ляжачага*.

Часцяком, убачыўшы, што ў спарынг-партнера важкія кулакі, задзірака ішоў на міравую. Больш за тое, абяцаў усялякую падтрымку й, каб канчаткова ўбіцца ў давер, гукаў, тыцкаючы пальцам у бок сваёй сувіты: «Хто тут на цябе? Гэты? Альбо гэты?» І тыя, на каго ківаў каралеўскі палец, пужліва хаваліся за сьпіны сябрукоў.

Міліцыя ведала пайменна кожнага караля й наструнена чакала, калі яны каго прырэжуць ці згвалтуюць, — каб потым выправіць у вязніцу.

На пачатку 1970-х, калі шпанюкі канчатковая расьперазаліся, па Беларусі пракацілася хвалья судовых працэсаў. Вярнуўшыся праз пару гадоў з аршанская зоны, многія колішнія завадатары боек съплюціся, іншыя заявілі сем'і, і ніхто іх ужо не называў **каралімі**.

* Слухач Д.: А чым жа ляжачага біць, як не нагамі?!
Рэдакцыя: Вы часам не з АМАПу?

Савецкі народ быў «самым читающим народом в мире». І сапраўды, набыць прыстойную кніжку ў кнігарнях было немагчыма. Усе яны разъмяркоўваліся па блаце, і найбуйнейшыя хатнія бібліятэкі мелі сакратары гаркамаў партыі.

Таварыства аматараў

кнігі

Ажыятаўжны попыт на кнігі (прычым не абыякія, а ў прыгожых вокладках) спарадзілі паліраваныя сэкцыі, якія зьявіліся ў кватэрах савецкіх працоўных.

Найболыш прэстыжна было мець у хаце дэзвесце тамоў «Бібліятэкі ўсясьветнай літаратуры». Яе пачалі выдаваць пры канцы 1960-х. Я неяк патрапіў у адну кватэру. Пабачыўшы «ўсясьветку», выцягнуў том Драйзера й замест «Амерыканскай трагедыі» натыкнуўся на «Детскую болезнь «левизны» в коммунизме». Гаспадар кватэры абгарнуў прэстыжнымі супэрвокладкамі непрэстыжныя тамы поўнага збору ленінскіх твораў*.

* Слухач В.: Слова Леніна не забудзеца — што сказаў, тое збудзеца!

Рэдакцыя: Каб ня ленінскія творы, мы б усе жылі ў горы! Маем мы гэты зборнік фальклёру, чыталі.

Каб кнігі патраплялі да сапраўдных бібліяфілаў, на пачатку 1970-х было створанае Таварыства аматараў кнігі. Яго сябры здавалі грашовыя складкі й прыкладна раз на месяц маглі набыць нейкую кніжку.

Я свойчас таксама ўступіў у гэтую арганізацыю, і неўзабаве актыўістка таварыства, затрымаўшы ў калідоры, спыталася: «Хэміндуэя браць будзеце?» Меўся наўвеце Гэмінгўэй. Другім разам актыўістка прапанавала зусім незнамага аўтара — Віктора Дзюдо. Папрасіў паказаць кніжку, і аказалася, што гэта быў Віktor Гюго.

Калі я ўступіў у Таварыства, самымі папулярнымі аўтарамі былі Валянцін Пікуль ды Марыс Друон. Асабліва ганяліся за Друонам — дакладней, за ягонымі раманамі з сэрыі «Праклятыя каралі». Былі выпадкі, калі падчас дзяльбы друонаўскіх раманаў іх дзерлі напалам.

У 1974 годзе Друона зь Пікулем сталі прадаваць у амбен на макулятуру. Адзін знаёмы, пачуўшы, што даюць друонаўскую «Французскую ваўчыцу», прыцягнуў у пункт прыёму другаснай сыравіны дзесяцілягравы пачак брашур з брэжнеўскімі прамовамі: зьнёс яго зь нейкага складу. Аднак макулятуру прымаць адмовіліся, і нават прыграэлі выклікаць міліцию.

Нядыўна наведаў сваю цётку, якая ўсё жыцьцё зьбірала кнігі. Кнігазбор ейны цяпер ляжыць у сырым і ўсім падвале. Крэўная прапанавала ўзяць з сабой некалькі кніг, але я адмовіўся. Цяжка цягнуць, дый сыпіна пабольвае. Цётка, дарэчы, свойчас ачольвала суполку Таварыства аматараў кнігі.

Блізкасць выразаў «глябальны дэфіцыт» і «бясконцыя чэргі» мела глыбокі сацыяльна-палітычны сэнс. Савецкі народ гэтак дэманстраваў съвету масавы герайзм і палітычную вытрымку. Ён выстаяў на франтах вялікай вайны, а па вайне працягваў выстойваць — цяпер ужо ў бясконцых чэргах.

Чэргі

Там, упёршыся запалай грудзінай на прыгорбленую сьпіну папярэдніка, мужчыны знаёміліся са сваімі будучымі жонкамі, у жанчын пачыналіся радавыя спохваты, усе разам лаяліся, сёй-той траціў прытомнасць, зредчасу ў чэргах біліся, слухалі плёткі, разважалі на тэму — як было б добра, калі б Ленін пражыў яшчэ хаця б пяток гадоў, і, нарэшце, спраўлялі фізіялагічныя патрабы.

Камусьці можа падацца, што аўтар гіпэрбалізуе, згушчае фарбы. Ані! Я быў съведкам, як у касе папярэдняга продажу авіяквітоў адзін бедачына, што стаяў перад акенцам касы, нарабіў лужу. Дзіва што... У чалавека хранічны прастатыт, а выйсьці з чаргі, у якой адстаяў чатыры гадзіны, не выпадала.

Салодкі пах нафталіну кружыць галаву. Многія мае суайчыннікі з сумам, а некаторыя й з настальгічнай съязінай згадваюць маладосьць. Мне ж у маладосьці давялося паезьдзіць па камандзіроўках, і мінулае вяртаецца ў съне на тоўпам ля тых самых авія- ды іншых касаў.

«Я стаяла за гэтай бірэменнай жэнышчынай!», «Куды лезеш, к-казёл!», «Жэнышчына, убірыце рыбёнка!» — прапрываюцца праз сонную замарач галасы зь мінулага, і я перабіраю нагамі ў съне.

У краіне разьвітога сацыялізму ў чэргах даводзілася стаяць не гадзінамі, а гадамі. Шэсцьць гадоў трэба было адстаяць у чарзе па «жыгулі». Два гады чакалі, каб набыць звычайны дыван альбо кухонны гарнітур. А на чэскі крышталь, польскую мэблю й японскую электроніку ў чэргі наагул не запісвалі.

Варта было ў прамтаварнай краме гукнуць: «**Кофты выкінулі!**», як тут жа выстроівалася гаманкая чарга. І пільныя пакупнікі адразу выклікалі работнікаў аддзелу барацьбы з раскрыдалынкамі сацыялістычнай уласнасці. Яны мусілі спраўдзіць — усе кофты выкінулі ці штосьці прыхавалі на складзе.

Тым часам усесаюзнае радыё навучала зацінутых у чэргах грамадзянаў моўнаму палітэсу. У перадачы для аматараў расейскай мовы мовазнаўцы заклікалі грамадзянаў пытакца ў чарзе на «**хто крайні?**», а **«хто апошні?»**.

Чэргі за часамі перабудовы набылі рысы хваравітага гратаўска — з начнымі пераклічкамі, вогнішчамі, з напісанымі на потных далонях нумарамі й выбітым шклом крамных дзывярэй.

Скончылася ёсё гэта ў 1991 годзе: потная, перадынфарктная, злая на ўвесь белы съвет краіна была прыдушеная ў чэргах*.

* Слухач Р.: ...!!! ...!
Рэдакцыя: Каму як.

Фотографії
з натури

Люди мені
як я медвід

Яшчэ гадоў сорак таму валізкі, ці чамаданы, былі часткай хатняга інтэр'еру. Іх ставілі — унізе самы вялікі, нагары меншы — на шыфандэры. Эпоха скурзаму толькі пачыналася, і чамаданы рабілі зь фібры. Матэрыял гэты выраблялі шляхам насычэння некалькіх слоёў паперы рашчынай хлярыду цынку з наступным прасаваньнем.

Чамадан фібрavy

Чамаданы былі даволі лёгкія й трывалыя: куты былі абабітыя мэталёвымі бляшкамі, а ручка мацавалася колцамі зь нержавейкі. Адзіны недахоп — фібра бязълітасна лупілася. Каб таго пазъбегнуць, на чамаданы нацягвалі чахлы з тоўстай шэрай палатніны.

Пустыя чамаданы гучна грукалі, і я прасіў бацьку пры выпадку выбіць пальцамі рytm «Карело-финской польки». У яго гэта фахова атрымлівалася. **«Грыміць усімі фібрамі чамаданай душы», — любіў казаць пры тым бацька.**

У чамаданах гаспадыні захоўвалі пасыцельныя рэчы й вopратку, перасыпаючы іх, у змаганьні з мольлю, нафталінам. Каб надаць чамаданам прыемны пах, у іх з восені клалі крамянную антонаўку. Мая маці аднойчы на-

клала яе пад самае века. Чамаданнае нутро потым і сапраўды прыемна пахла, але яблыкі давялося выкінуць, бо тхнулі нафталінам.

Былі яшчэ невялічкія фібрavyя чамаданы. Зь імі выпраўляліся ў лазню, таму называлі лазеннымі. А яшчэ іх бралі на заняткі ў вечаровую школу, бо хлопцам-пераросткам няёмка было цягаць у руках партфэлі. Хлопцы, у меру свайго эстэтычнага сьветагляду, іх упрыгожвалі: ляпілі на нутраным баку вeka каляровыя ілюстрацыі з часопісу «Огонёк». Найчасцей гэта былі фатаздымкі дзяўчат. Зрешты, маглі прыляпіць і карціну Ягансона «Выступ Леніна на 3-м зьвяздзе камсамолу»*.

Неўзабаве чамаданы сталі выпускаць з замкамі, якія замыкалі мініятурнымі ключамі. Знаёмы майго бацькі паехаў неяк адпачываць у Друскенікі й за дзень да вяртаньня згубіў тыя ключы. І цьвіком спрабаваў адчыніць, і адмыслова скручаным дроцікам... Урэшце мусіў узломваць чамадан, а дарогай дахаты звязваць яго падзёртай жаночай панchoай.

У другой палове 1960-х шыфандэры сталі замяняць паліраваныя шафы, і фібрavyя чамаданы запіхнулі пад ложкі. А па часе звязылі на лецішчы, дзе ў іх сумылі цыбулю. Пагатоў, у той час звязваліся элегантныя, з маланкай па пэрыметры, валізы са скурзаму.

На гэтым, уласна, і скончылася гісторыя фібрavага чамадана.

 * Слухач М.: Там Ільліч пакінуў бессьвյяротны запавет:
 «Вучыцца, вучыцца й вучыцца!».
 Рэдакцыя: А працаваць хто будзе?

У восьмай клясе я ўпершыню пабачыў заходні часопіс. І не абы-які, а «Playboy!» Хлопец з паралельнай клясы даў яго пагартаць проста на вуліцы. Утрапеньне, якое я тады зазнаў, ня выпетрылася з душы й дасёння*. Часопісы польскія

На той час адзіным заходнім выданьнем, якое раз-пораз трапляла на вочы, быў часопіс «Англія». Яго выпісваў бацька аднаго майго знаёмага. Часопіс быў пазначаны ў падпісным каталогёгу, але простых людзей на яго не падпісвалі.

Сапраўднай прадушынай была для нас польская «Panorama», якую прадавалі ў шапіках. На апошніх старонках там зъмяшчалі фатаздымкі заходніх біт-гуртоў, гарачыя дзясяткі папулярных песен ды сякую-такую інфармацыю пра новыя музычныя альбомы.

Польская «Panorama» дыктувала ў моду. Пабачылі з Валерам Шлыкавым на здымку Тадэвуша Налепу з каляровым шалікам на шыі, наступным днём рушылі ў школу з такім ж шыявязамі; углядзелі, што ў Марэка Грэхуты зялёныя нагавіцы запыраваныя жоўтымі ніткамі — зацыравалі ў мы; убачылі здымак Чэслава Немэна — тут

жа выцягнулі з шафаў старыя бацьковыя капелюшы, выдэрлі нутро й нацубілі на вочы.

Доўгі час я набываў «Panorama» без проблемаў, а потым прадавачка стала яе для некага прыходзячаца. Знаёмы журналіст, які вучыўся тады ў Менску, распавяддаў, што таксама бегаў набываць «Panorama» — у «Глобус», краму, дзе прадавалі замежныя выданьні. І нават даваў прадавачцы дробны хабар, каб тая пакідала яму асобнік.

Я даць хабару не здагадаўся, і таму вымушаны быў пераключыцца на «Nowu wieś» — польскі часопіс для вясковай моладзі. Там таксама друкавалі здымкі біт-гуртоў, але былі яны нізкай поліграфічнай якасці.

У шапіках прадавалі «Przekrój» ды гумарыстычны часопіс «Szpilki». Гумар там быў адметны ў савецкаму маладзёжу не зразумелы. Чым прыцягвалі «Szpilki», дык гэта малюнкамі голых жаночых азадкаў, якія зьяўляліся ў кожным нумары. «Szpilki» хутка разъбіралі, і адзіным польскім часопісам, вокладкі якога выгаралі за шыбай газэтнага шапіка, быў «Przyjaźń» — орган таварыства польска-савецкай дружбы.

Зрэшты, калі паміж старонак «Przyjaźni» ў якасці бясплатнага дадатку пачалі ўкладаць самавучак польскай мовы, сталі браць і яго. Пры гэтым адразу выцягвалі самавучак, а сам часопіс кідалі ў съметніцу. Дарэчы, гэтак жа паступалі ў з айчыннай «Работніцай і сялянкай». Жанкі выдзіралі адтуль старонкі з выкрайкамі, а часопіс, нават не прагледзеўшы, пускалі на распальванье ці якія іншыя патрэбы.

На мой тадышні розум, «PiC» таго заслухоўвала — хаця б таму, што ў ёй не было здымкаў біт-гуртоў, якія друкавалі польскія часопісы.

* Слухачка Ё.: Недзе згубіла тэлефон Мудрова, не маглі бы дапамагчы?

Рэдакцыя: Самі згубілі, самі купляйце.

Калі я вучыўся на апошніх курсах інстытуту, францускае слова «дыплямат» набыло новае значэнне. Так сталі называць прастакутную валізку. Немудрагелістая рэч — абцягнутая дэрматынам фанэрная скрынка. А дэфіцыт страшэнны.

Дыплямат

У нас на курсе дыплямат быў у аднаго — дык сябры-вяскоўцы прасілі пазычыць на час вакацый, каб прайсьці з форсам па роднай вёсцы. Фарсілі, праўда, нядоўга, бо ўгледзелі, што ва ўжытковым пляне дыплямат нічога ня варты. Пляшку ў яго не ўпіхнеш, бохан хлеба таксама. Пачак пяльменяй, каб пstryкнуў замок, трэба з двух бакоў сплюшчыць. **Ну не насіць жа ў ім, сапраўды, канспэкты з падручнікамі?** І толькі праз колькі гадоў, адгукуючыся на просьбы студэнцтва, у продажы зьявіліся шырокія плястмасавыя дыпляматы, у якіх свабодна зъмяшчаліся ня толькі паўлітроўкі, але й фугасы на 0,7 літра.

Першыя дэрматынавыя дыпляматы каштавалі 12 рублёў, па іх ездзілі ў Москву ў Рыгу. Потым зъявіліся за 18, нарэшце — за 36 рублёў. Апошняя

былі з фактурнага скурзаму, з абабітымі мэталёвымі бляшкамі кутамі й з двумя замкамі. Яны ўжо вольна прадаваліся ў аддзелах галянтарэйных тавараў. Дзеля саліднасці на верхні кут налеплівалі каляровы знак якой-небудзь заходніх фірмы. **І сівалі культавыя рэчы, якія, у нашым разуменіні, можна было насіць толькі ў дыплямаце.** Напрыклад, кружэлкі біт- і рок-гуртоў.

Маючы ў руках дыплямат, заўсёды карцела на яго прысесыці. Асабліва ля піўной бочкі. Возьмеш пару кухляў, а сесьці няма дзе. Ну ў прыладзіся на дыплямаце. Пасьля таго ён дэфармаваўся ў замкі расчыняліся самі сабой. Лезеш у перапоўнены аўтобус, замок шчоўкне — і майно кшталту курсавой працы па супрамаце валіца пад ногі. **Быў выпадак, калі мой падпіты сябар прысеў з кухлем піва на дыплямат.** Драўляны каркас трэснуў, і сябрук, кульнуўшы на сябе паўлітра піва, паваліўся сьпінай на асфальт.

Піва пакідала на дыплямаце невыводныя плямы. Чым толькі ні выводзілі — і крэйдай шаравалі, і зубным парашком, нічога не дапамагала...*

Сённяня сур'ёзныя людзі носяць кейсы з кодавымі замкамі. Крытэр ёмістасці для іх — ня колькасць пляшак, а колькасць тысяч даляраў, якія можна ў іх упіхнунць. І тут толькі адно лагодзіць душу, што кейс — гэта не арыгінальная рэч, а толькі клон дыпляматата.

* Слухачка Ш.: Каб вывесыці плямы ад піва, іх мыюць цёплай водой з дадаткам сыпірту (1 ст. лыжка сыпірту на 0,5 л вады).

Рэдакцыя: Цынічна...

У 1964 годзе толькі й размоваў было пра італійскую сынтэтыку — нэйлёнавую кашулі ды плашчы-балённі. Дастань іх было немагчыма.

Нэйлён

Першы ў нашым чатырохпад'ездным доме нэйлёнавую кашулю надзеў мой бацька. Ягоны сябар, Андрэй Манчак, два гады працаваў тэхнічным кансультантам у Рэспубліцы Малі й прыслаў адтуль мадняцкую абнову.

Бацька вельмі ганарыўся такім падарункам і надзяваў кашулю адно на партыйныя сходы ды ўрачыстыя паседжаньні. «Нэйлёнавая сарочка носіцца толькі пад гальштук», — любіў ён казаць, дапаўняючы сынтэтычны гарнітур плеценым з чорнай лёсکі гальштукамі.

Калі бацька здымай увечары кашулю, а здымай ён яе па старой звычы праз галаву, я заўсёды выключаў свяцло, каб паглядзець на фіялетавыя іскры, што сыпаліся долу. Бацькавы валасы пры гэтym злавесна стаўбурыліся, як у рэжысэра Эйзэнштэйна на вядомым фатаздымку. З-за тых іскраў, дарэчы, нэйлён забаранілі насыць на выбухованебяспечных прадпрыемствах. І яшчэ: калі знятую кашулю кінуць на съценку, яна прыліпала да шпалераў. Магла, відаць, з-за эфекту электрастатыкі, прыліпнучы і да столі. Аднак такога эксперыменту бацька ня мог дазволіць: баяўся запэцкаць кашулю ў пабелку.

Нэйлёнавыя кашулі былі навылёт празрыстыя, і цела пад імі ружова съвяцілася. Праўда, тою парою сарочки на голае цела не надзявалі, толькі на майку*.

Адначасова зявілася й жаночая бялізна з нэйлёну. Яе можна было набыць альбо ў спэкулянтаў, альбо па вялікім блаце. Нэйлёнавая камбінацыя на чорным рынку каштавала 20 рублёў.

Цела ў такіх кашулях ня дыхала, тканіна непрыемна ліпла да сьпіны, але затое кашулі ня трэба было прасаваць. Распавядалі, як адна бабця вырашыла папрасаваць унукаву нэйлёнавую кашулю, і тая вомігам расплывілася. Сядзець ля вогнішча ў нэйлёне таксама было небяспечна: любая іскра рабіла ў ім дзірку.

Знаёмы журналіст, які ў маладосьці жыў у прэстыжным доме ў цэнтры Берасьця, распавядаў пра пажар на гаўбцы свайго суседа — мясцовага начальніка. Сусед часцяком ездзіў у Польшчу й прывёз адтуль тузін нэйлёнавых кашуляў. Аднаго разу жонка павесіла іх на гаўбцы прасушыцца. А дваровая дзяцьва tym часам пусьціла самаробную ракетніцу, якая выпадкова заляцела на гаўбец. Кашулі заняліся чорным дымам, і суседзі зь перапуду выклікалі пажарную машыну.

Потым у Берасьці доўга гаварылі пра пажар, у якім — страшна падумаць! — згарэлі тры кашулі. І ня простыя, а з італійскага нэйлёну!

* Слухач Х.: Перадайце песнню Я.Фрэнкеля на слова І.Шаферана «Нейлоновое сердце» зь фільму «Мужской разговор».

Рэдакцыя: Сэрца павінна быць гарачае! Гл. с. 61 і с. 176.

За часы маёй маладосьці ў кінатэатрах часьцяком круцілі фільмы пра шпіёнаў. У тых кінах кіраўнікі варожай рэзыдэнтуры звычайна сядзелі ўсьпёршы ногі на нізкія столікі, і ля іхных ног стаялі вялізныя бутлі. Рэзыдэнты раз-пораз падыходзілі да іх і з гучным шыпеннем поўнілі шклянкі. Я думаў, што ў бутлях віскі з содавай, і толькі потым уцяміў, што там была звычайная газіроўка.

Сыфон

Аднойчы мы з бацькам ішлі па вуліцы й сустрэлі суседа, які нёс у руках ту ю таямнічу бутлю. Я з насыцярогаю зірнуў на дзядзьку, шукаючы ў ім падабенства да кіраўніка варожай рэзыдэнтуры, а бацька запытаўся:

— Ты дзе браў сыfon?

— А вунь, сыфоназаправачную адчынілі. І сыфоны выкінулі. Бяжэце, можа й вам дастанецца, — паведаміў сусед.

Народу ў сыфоназаправачнай было як завязаць. Мы з бацькам адстаялі гадзіну, і нам (дайце веры!) дастаўся апошні сыфон. Тут жа яго й заправілі, аддаўшы за запраўку 5 капеек.

Сыфон быў з тоўстага шкла, двухлітровы. Газіроўкі хапала на два дні, і майм ававязкам было бегаць яго запраўляць. Кожнага разу даводзілася стаяць у

чарзе. Памятаю, дзядзькі, што стаялі поруч, пыталіся ў запраўніцы: зь якім цікам запраўляюцца сыфоны? Тая, мерна тузуючы вагар сатурата-ра, адказвала:

— Дзесьці пяць атмосфер.

Пра ціск пыталіся ня проста так: хадзілі чуткі, што недзе ў Полацку выбухнуў кагадзе запраўлены сыфон і забіў сямідзясяцігадовую кабету.

Сыфоны насілі тримаючы за рычажок. З тae на-
годы пісаваўся кляпан, і газіроўка пачынала ка-
паць з носіка. Калі мы, падлеткі, гамузам ішлі ў
сыфоназаправачную, хто-небудзь голасна пы-
таўся: «У якога малайца ранкам капае з канца?»
І ўсе адказвалі: «У сыфона!» (Ці не таму ў 1980-я
гады «сывонам» назвалі бытавы сывіліс.) Каб не
пісаваць кляпана, сыфоны сталі насіць у сплеце-
ных цыратавых сетках-кайстрах.

Некаторым тыя кайстры даліся ў знакі. Адзін навапалачанін пайшоў ад ранку ў сыфоназапра-
вачную й вярнуўся дахаты позній ночы — на
ладным падпітку й з разьбітым сывонам. Ад таго
засталася толькі алюмінавая галоўка, якая, за-
чапіўшыся рычагом, матлялася ў кайстры. Па-
бачыўшы такое, жонка скапіла кайстру й з раз-
маху, як кісцянём, гвазданула мужа ў цемя.
Давялося выклікаць хуткую дапамогу*.

Уявіць страшна, што б было, калі б муж прый-
шоў дахаты з запраўленым сывонам.

* Слухач Г.: Было такое, только ня жонка, а суседка зь дзявятай кватэры, я крыху дзвіверы паблытаў, і ня ў цемя, а ў вуха.

Рэдакцыя: Ага — дык вы ўсё ж з восьмай! Дзіва што, калі ў цемя.

Яшчэ казыча нос смурод салдацкіх анучаў, галаву дурманіць ад мутнай самагонкі, язык яшчэ не адвык ад густога кандзёру, і ў съне прагучая голас днявальнага «Ротэ-э... пад’ём!».

Дэмбелль

І трэба пэўны час, каб усвядоміць, што ты дома, што мерны шум за съценкай — гэта не бээмпешныя маторы, а праста маці смажыць яечню. І доўга ляжыш з заплющчанымі вачымі, аж пакуль зь лёгкім спалохам не прахопліваесься.

— Мам! Людка тут, ці зъехала куды?

— Зъехала на Новы год. Казалі, зьнейкім забясьпечаным пабралася.

Вось табе й першая дэмбелльская непрыемнасць.

У войска ехалі шумнай падпітай грамадой, дахаты вярталіся паасобку. У першы ж дзень ішлі шукаць сяброў ды знаёмыx. Гарадзкія выходзілі ў съвет у цеснаватым, даўно ўжо на модным адзеніні. Вяскоўцы ѹ жыхары невялічкіх мястэчкаў — у вайсковай форме. Форма нестатутная: гузікі з афіцэрскага шынеля, значкі ѹ шэўроны — на плястмасавай падложцы, ну ѹ фуражка, зразумела, задзёртая, як у Штырліца*.

Вялікае значэньне мела тое, дзе давялося служыць. Адна рэч, калі два гады адседзеў у якой Чыце, і другая — калі ў Нямеччыне. Але на пытаньне: дзе служыў, Нямеччыну ня згадвалі. Казалі абрэвіятурна: «ГэСэВэГэ» (то бок Група саўецкіх войскаў у Германіі). Не апошнюю ролю граў і род войскаў. Самы высокі статус мела дэсантура. Калі ў чарзе па «чарніла» былога дэсантніка спынялі, той няўлоўным рухам скідаваў з пляча чужую руку й стрымана выдыхаў: «ВэДэВэ-э».

Штовечару служылыя зьбіраліся на ганку вясковага клубу, і размовам не было канца.

— Ты каму аддаваў чэсьць? — гэтае пытаньне было адно з самых папулярных.

— Пачынаючы з капитана, — няўпэўнена прамаўлялі ў адказ.

— А я — пачынаючы з палкоўніка.

Ніхто з аднагодкаў хвалікі не абвяргаў. Вакол стаялі падшыванцы, і спречкі на гэты контмаглі зашкодзіць агульнаму іміджу.

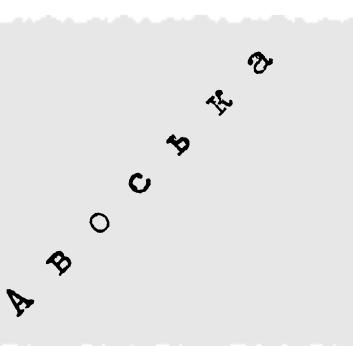
Прэстыжна было служыць і ў Прыйбалтыцы. Па слухаць тых, хто там служыў, дык яны адно ѹ рабілі, што глядзелі з дапамогай нейкай сакрэтнай апаратуры швэдзкае тэлебачаныне з голымі бабамі, гуртом «ABBA» й Джэймзам Бондам.

Часцяком прыяжджалі дахаты зь нявестамі. Іх звычайна прывозілі з Украіны. І тады ўдвая шчасльвым атрымліваўся дэмбелль.

* Слухач Х.: 30 жніўня 2006 году ў Крамлі падпісаны ўказ «Аб вайсковай форме», фуражка чэкістаў цяпер далучыць чорны верх да васільковага аколышка.

Рэдакцыя: А галава, галава ж павінна быць халодная! Гл. с. 61 і с. 173.

Слова «авоська» прыйшло да нас з Рәсей. Так называлі сплеценую зь вяровак сумку для нашэнння харчоў ды розных дробных рэчаў. У простай мове яе яшчэ называлі **сеткай**. Авоські цяпер нідзе ня ўбачыш — выйшла з ужытку. А некалі, на памяці майго пакаленьня, яна была незаменная ў побыце.

Згадваю той час і ўбіраю галаву ў плечы. Як мы ўвогуле тады жылі? Прынесці харчы з крамы — і тое праблема. Пра поліэтыленавыя пакеты не было й почту. Цэляфану хапала толькі на пакаванье дзіцячых навагодніх падарункаў. Абгортачная папера, і тая была не заўсёды. У такіх выпадках выкарыстоўвалі газэты. Бярэш **сто грамаў падушачак** — прадавачка табе **іх загорне ў газэтны кулёк**.

У краму хадзілі з авоськай. Яе можна было съціснуць у кулаку альбо піхнуць у кішэнь. На гэтым дадатныя якасці сканчаліся. Практычна ўсе харчы, перш як пакласці ў авоську, трэба было загарнуць у газэціну, каб ня выпалі. Вочкі ў сетцы былі вялікія, празь іх сыпалася нават дробная бульба. **Нясем авоську й раптам чуеш: нешта замамацела.** Ага! Гэта цуккар з кулька сыпануў.

У дождж насіць харчы ў авосьцы наагул не выпадала. Газэціна намакала, распаўзалася, і за сьпінай вясёлай чародкай завіхаліся вераб’і: дзяўблі рассыпаныя крупы.

А ў вясковых хлопцаў авоська была замест партфэля. Паклаў у яе падручнікі са спыткамі, павесіў на роварны руль, і гайда ў школу. Гэтак жа вазілі хлеб зь вясковай крамы. Бралі адразу восем боханаў, клалі ў дзъве авоські і вешалі з абодвух бакоў на руль.

Яшчэ была такая завядзёнка — халоднай парою вывешваць авоську з салам ды іншымі харчамі за фортку. Гэта была **імправізаваная савецкая лядоўня**. Моладзевыя інтэрнаты папросту немагчыма было ўяўіць без авосек на фортках.

Доўгі час сеткі рабілі адно са шнуркоў ды вяровак, але неўзабаве зьявіліся капронавыя авоські. Яны расцягваліся, і ў іх лезла паўмеха бульбы.

Нават у капронавым выкананні авоська была зьявай непрестыжнай. Таму маладзёны ўзяліся саматугам шыць палатняныя торбы. Іх упрыгожвалі малюнкамі ваўка й зайца зь вядомага мультфільму. І тут, нечакана для сябе самой, лёгкая прамысловасць наладзіла выпуск торбаў з крымплену.

На гэтым скончылася панаванье ў пачаўся глябальны заняпад авоські*.

* Слухачка Э.: Калі ў сyne вы носіце дакумэнты й грошы ў авосьцы, дык неўзабаве ўведаеце, што ўсё на гэтым съвце адносна.

Рэдакцыя: А $E=mc^2$.

На пачатку 1960-х кожны трэці мінак-мужчына шыбаваў па гарадзкой вуліцы ў хромавых ботах. Храмачы былі ня проста абуткам. Гэта быў стыль, неад'емны атрыбут рафінаваных савецкіх людзей — адданых справе партыі й гатовых у любую хвіліну выкрыць і абышкодзіць ворага.

Храмачы

З маленства запомніўся верш, які чыталі на піянэрскім зборы:

*Загорелые смуглые лица,
Голенища сверкают, как жесть.
В них упругая стойкость границы
И холодное мужество есть.
На тропинке, от слякоти ржавой,
Не они ль проверяли посты?
И шпион агрессивной державы
Убирался обратно в кусты.*

У 1955—1958 гадах з узброеных сілаў скарацілі 1 мільён 200 тысяч чалавек. Ужо ў цывільным жыцці скарачэнцы прыкметна вылучаліся з на тоўпу. Яны, па старой вайсковай звычыі, палілі «Казбек», на пінжалу ў іх былі ордэнскія калодкі, а на нагах хромавыя боты. Прычым за правую халяву часціцам была запіхнутая газэта «Правда». Ужо дарэшты зацяганыя, боты па-ранейшаму азываліся кадравым афіцэрскім рыпам, і халявы блішчэлі са статутнай зухаватасцю.

Скарачэнцы (іх яшчэ называлі інвалідамі холоднай вайны) працавалі начальнікамі аддзелаў ка-

драў, інструктарамі ДТСААФ, старшынямі розных камітэтаў і сваім абуткам дыстанцыяваліся ад звычайных савецкіх рабацягаў, якія хадзілі ў завэдзганых кірзачах.

Праўда, адрозна ад вайсковай завядзёнкі спавіваць нагу белай анучай, на пачатку 1960-х адстаўнікі ўжо насілі шкарпэткі. Балазе іх сталі выпускаша з гумкаю. Дагэтуль шкарпэткі трымаліся на падцяжках, якія надзівалі на галёнку. І калі насунуць бот, падцяжка намульвала нагу. Так што анучы згаданым часам накручвалі толькі тыя, у каго была тонкая костка — каб халява не матлялася на назе.

Боты трэба было пэрманэнтна шараваць. Шаравалі звычайна старым нагуталіненым шалікам. А пашараваўшы, скоўвалі халявы гармонікам, ды так, што храмачы рабіліся падобнымі да зімовых чаравікаў.

У сярэдзіне 1960-х адстаўніцкія храмачы пачалі развальвацца, і ў шавецкіх майстэрнях раз-пораз гучала пытаныне: «**Колькі будзе каштаваць пашыўка ботаў са сваімі халявамі?**». Аднак на той час ужо звяяліся фаховыя шаўцы і адстаўнікам давялося, скрывіўшы вусны, насунуць на пяткі цывільныя лідзкія туфлі.

А ў народны фальклёр ад той пары ўвайшоў крылаты выраз: «на халяву». Гэта значыць узьбіцца на дармаўшчыну альбо наагул уехаць у рай на чужым карку.

Прататыпамі халяўшчыкаў, відавочна, былі адстаўнікі — уладальнікі храмачоў*.

* Слухачка Ф.: Я блукаю сярод успамінаў Мудрова, як сярод абломкаў караблекрушэння будучага...
Рэдакцыя: Also sprach Zarathustra.

Кожнага разу, сустра-
каючы на вуліцы гаманкіх першаклясьнікаў,
з прытоенай зайдрасцю гляджу на іхныя роз-
накляровыя заплечнікі. І са схаваным жахам
уяўляю: што б было, калі б я свойчас прыйшоў у
школу з чырвоным ранцам, які за плячамі вуунь
у таго чарнявага вісуса. Аднаклясьнікі мяне б
задзяўблі — магчыма, да съмерці. Хлопцу за
часамі майго маленства не да твару
было цягачь «бабскі» заплечнік.

Сумкі школьнія

Я пайшоў у школу касьмічным 1961 годам. Як-
раз тады ішоў актыўны працэс мадэрнізацыі па-
трыярхальнай сывядомасці, і гэта адбілася на-
ват на школьнай форме. Замест сталінскіх фура-
жак і вайсковага крою формы шкаляры (ня **ўсе**,
**а толькі тыя, хто меў заможных баць-
коў**) упершыню надзелі сінія гарнітурчыкі, стры-
жаныя галовы ўкаранавалі блінамі-барэтамі
(моду на іх спарадзілі кубінскія барбудас), а зам-
ест ранцаў сталі насіць партфэлі. Гэта, аднак,
ня тычылася хлопцаў-старшаклясьнікаў: яны
цягали на плячы афіцэрскія пляншэты альбо
кірзавыя сумкі, якія называлі брыгадзірскімі.

Кірзу цягали доўга, да сярэдзіны 1960-х, калі на
зьмену савецкаму нехлямяжу прыйшоў заходні
элегант у выглядзе тэчак са скурзаму. Насілі іх
таксама элегантным чынам — узяўшы за ражок*.
Трымаць самлелымі пальцамі напакаваную пад-
ручнікамі тэчку было цяжкавата, таму трymалі
яшчэ за куртаты канец маланкі, на якую яна
засцежвалася. Праз пару месяцаў маланка ад-
рывалася.

Тэчкі ўпрыгожвалі: ляпілі на іх пераводныя кар-
цінкі з гэдэераўскімі дэвоткамі. Карцінкі пры-
возілі з братнай краіны жаўнеры, што там слу-
жылі. Пераводкі былі дарэшты цнатлівыя:
ні табе гарбузных грудзей, ні
ільсьняных съцёгнаў... Проста ўсьмеш-
лівыя бліндынкі ў трыкатахных джэм-
пэрах.

Яй мае сябры, Валер Шлыкаў ды Анатоль
Рыбікаў, апошняя дзіве клясы хадзілі ў школу з
гаспадарчымі сумкамі. Мы іх упрыгожылі: на-
рабілі дзірак, напісалі чырвонай фарбай замеж-
нае слова **«Beat»**. Насілі сумкі на плячы, і гэта
было даволі зручна. Да таго ж, калі нас не пус-
калі з-за даўгіх валасоў на заняткі, мы залазілі ў
школу па супрацьпажарнай лесьвіцы. З той жа
тэчкай лезыці па лесьвіцы не выпадала. Не ў зу-
бах жа яе тримаць!

Тэчкі неўзабаве выйшлі з моды. У пачатку 1970-х
іх зъмянілі сакваражы — навамодныя школьнія
сумкі.

* Слухач Д.: А ў нас тэчкамі білі па галаве!
Рэдакцыя: Верым адразу.

Ня ведаю, ці займаецца хто цяпер філюмэніяй — калекцыянаўнем этыкетак ад запалкавых карабкоў. З канца 1970-х запалкі сталі прадукаваць стандартныя, з адным і тым жа малюнкам, а гадоў сорак — сорак пяць таму дзяцьва толькі гэтым і займалася.

Цікеткі

Слова «філюмэнія» мы ня ведалі й называлі такое захапленыне «зъбіраньнем цікетак», адкінуўшы ад слова «этыкетка» першую літару.

Я дагэтуль памятаю фабрыкі, пазначаныя на цікетках: «Пролетарское знамя» (горад Чудава) — гэтыя запалкі прадаваліся ў Ленінградзе, фабрыка «Белка» (горад Слабадзкой), «Ревпутъ» (Злынка), «Победа» (Верхні Ломаў), «Красная звезда» (Кіраў), нарэшце, Балабанаўская эксперыментальная запалкавая фабрыка. Балабанаўскія цікеткі былі самыя прыгожыя. Друкавалі іх насычаным колерам, на гладкай паперы. Была ў мяне ў адна замежная цікетка. Мангольская. З малюнкам вершніка на крылатым кані, які пералаітаў з фэўдалізму ў сацыялізм.

Тутэйшыя запалкі вырабляла Барысаўская фанэрна-запалкавая фабрыка, і барысаўскіх цікетак у нашых калекцыях было найбольш. Пры гэтым нацыянальная тэматыка ў іх не прысутнічала, калі не лічыць анонсу **«Выписывайте и читайте газету «Звязда»** — на цікетцы быў намаліваны чалавек з разгорнутай газэтай, — ды

закліку «Читайте роман Пилипа Пестрака «Встретимся на баррикадах»*.

Дзеля папаўнення калекцыі мы ня грэбавалі поркацца нават на съметніцах. Аднак цікеткі, якія трэба было зьдзіраць з карабкоў, не маглі зраўнацца з тымі, што прадавалі ў філятэлістычных крамах. Яны былі загорнутыя ў цэляфанавую пакецкі — адразу дваццаць штук.

У мяне было зь дзясятак такіх набораў — набыў, як ездзіў на пагасціны ў Ленінград. Этыкеткі я наклейваў на кардонныя аркушы й захоўваў у адмысловай тэчцы. Яшчэ ў Піцеры ўзяў некалькі падарунковых набораў запалак з чырвонымі і зялёнымі галоўкамі. **Думаў, гэта сыгнальныя запалкі, якія ня гаснуць на ветры й гараць рознакаляровым агнём.** Аказалася, звычайнія запалкі.

А дзяўчаткі-аднагодкі, прынамсі, у нашай клясе, зъбіралі малюнкі з паштовых капэртаў. Выціналі іх і наклейвалі ў спышткі для малявання. Мая суседка па парце прыносіла сваю калекцыю ў школу — паказаць сяброўкам. У мяне такая калекцыя нічога, апроч усьмешкі, не выклікала. Аднак, калі бацькі атрымлівалі ліст у прыгожай капэрце, я выцінаў малюнак і аддаваў суседцы. **На знак падзялкі яна прынесла мне аднойчы карабок японскіх запалак.** Пачак быў танюсенькі, і ў ім было ўсяго некалькі кардонных сярнічак.

Я аддаў пачак бацьку, і той ім доўга карыстаўся, запраўляючы айчыннымі запалкамі й дэманструючы знаёмцам японскую цікетку.

* Слухач Н.: А што, выдатная ідэя для апазыцыі!
Рэдакцыя: Не гуляйце з агнём.

Дзесьці на самым пачатку 1970-х да плашч-палаткі, торбы-рэсыпіратара, выбух-пакета ды іншых складаных словаў мілітарнай тэматыкі далучыліся пацыфісцкія боты-панчохі. Прыкладна тады ж з'явілася яшчэ падобная назва: «**штаны-панчохі**». Аднак яна не прыжылася, саступіўшы месца «калготкам».

Боты-панчохі

Арыгінальны на той час абутак — з чорнымі цыратавымі халявамі й высокай плятформай. Ён адразу ж стаў **галоўным складнікам жаночага часціця**.

У вольным продажы ботаў, вядома ж, не было. Згадваецца пачутая некалі гісторыя пра тое, як адна кабета паехала ў Вільню набываць боты-панчохі. Пакруціўшыся на цэнтральным кірмашы, выйшла на патрэбных людзей, і ёй прапанавалі зайсьці ў пад’езд аднаго з дамоў на вуліцы Геркуса Мантаса* — побач з кірмашом. Зайшла ў пад’езд і атрымала для прымеркі запаветныя боты. Насунула адзін зь іх, і тут нехта крыкнуў: «Міліцыя!»

* Слухачка Й.: Узімку 1261 году войска Геркуса Мантаса разьбіла Тэўтонскі ордэн ля Калінінграду, увесну 1262-га — ля Любавы, а павесілі яго ўлетку 1273 году ў Наркічай. Рэдакцыя: І дзе лёгіка?..

Зь перапуду забегла на верхні паверх, а калі ўсё съціхла, стала спускацца па прыступках і толькі тады заўважыла, што на адной назе ў яе бот-панчоха, а на другой лямцевы апорак. Нікога ля пад’езду не знайшла, не знайшла таксама грошай у кішэннях і мусіла вяртацца дахаты ў розным абутку.

Боты-панчохі выклікалі пякучую зайдзрасць тых, хто іх ня меў. Памятаю рэпліку адной жанчыны. Убачыўшы некага ў натоўпе, яна тузанула за рукаво сяброўку. «Глянь на яе... Такая вярзіла, а сапагі-чулкі насынула!» Тоўстыя кабеты наслі халявы гармонікам, як афіцэры паваенныя пары: нацягнуць як сълед іх было немагчыма.

Боты-панчохі спачатку былі проста на тоўстай падэшве, а потым займелі таўшчэзную плятформу. Грэцкім трагікам такія катурыны ня съніліся. Плятформа рабілася ўсё больш манумэнтальнай, у выніку пачасыціліся траўмы: вывіхі ды расьцяжэнныя сухажылья ў раёне шчыкалаткі.

На новых ботах халявы бліскалі лякам. Але хутка трацілі бляск, а на марозе наагул трэскаліся. Самым кволым месцам ботаў-панчохаў былі мыскі. Там яны часцяком дзерліся, ды так, што вялікі палец вылазіў vonki. У халадэчу боты зусім ня грэлі, а ўплай парою альбо дзе-небудзь у рэстаране ногі ў іх прэлі ў надта сымярдзелі.

У крамах цыратавыя боты-панчохі з'явіліся ў 1973 годзе. Каштавалі яны 70 рублёў. Іх бралі ў асноўным вясковыя дзеўкі, бо гарадзкія на той час шукалі абутак з натуральнай скury і з іроніяй пазіралі на вясковых раўналетак, абутых у боты-панчохі.

Самым папулярным у 1950-я было слова «дружба». І экстрапалявалі яго найперш на савецк-кітайскія дачыненъні. Кожнага ранку, калі ад пэрону Яраслаўскага вакзalu ў Маскве адыходзіў цягнік Москва — Пэкін, з вакзальных рэпрадуктараў вырывалася на прасьцяг песня «Русский с китайцем братъя навеки». На пачатку 1960-х браты дарэшты пералаяліся, аднак кітайскія тавары яшчэ зъяўляліся на паліцах.

Тэрмасы з чырвоным цмокам

Найстрашнейшым дэфіцытам былі літровыя кітайскія тэрмасы з намаляваным на іх чырвоным цмокам. Наяўнасць такога тэрмаса сымбалізавала заможнасць і дабрабыт. Кіпень у ім не астываў цэлья суткі. Мы, падшыванцы, шчыра таму дзівіліся. Каб разабрацца, у чым сакрэт цеплаізацыі, адкручвалі галоўку і выцягвалі люстранные цыліндары. І потым, зь вясёлым рогатам, глядзелі на свае дарэшты перакрыўленыя люстранные адбіткі. Былі выпадкі, што цыліндар разьбівалі, і для бацькоў гэта было маленъкай трагедыяй.

Для падлеткаў апагеем шчасця было займець круглы кітайскі ліхтарык*. Працаваў ён на

дэзвюю батарэйках, якіх не было ў крамах. Таму калі хтосьці з бацькоў выпраўляўся ў Москву ці Ленінград, іх сылённа прасілі пашукаць там батарэек. А яшчэ прасілі прывезьці кітайскія тэнісныя шарыкі. Яны былі лёгкія і скакучыя, а калі ѹ дэфармаваліся, дык варта было патрымаць над парай — і форма аднаўлялася. Шарыкі савецкай вытворчасці пасъля такой аперацыі кепска скакалі ѹ лёталі па дзіўнай траекторыї.

Самым жа ходкім кітайскім таварам былі кеды: сінія, аблімаваныя белай гумай, з выяваю сплещеных колцаў на круглым лэйбле.

У школе ўсе з зайздрасцю глядзелі на ўладальніка кітайскай самапіскі з залатым пяром. Некаторыя нават прасілі даць паглядзець, ці сапраўды гэта кітайская рэч, а пабачыўшы на пяры герогліф, падобны на нашу літару «Ф» (што значыць Кітай), з уздыхам вярталі самапіску.

Жанчыны ганяліся за кітайскімі халатамі з натуральнага ядвабу, якім не было зносу. У маёй маці быў такі. Падчас безграшоўя прадала суседцы ѹ потым усё жыцьцё аб tym шкадавала. Яшчэ адна фішка — рознакаляровыя ніткі мулінэ Шанхайскай ткацкай фабрыкі. Цяпер жанкі ўжо гэтым не займаюцца, а на пачатку 1960-х усе скроў вышывалі баўгарскім крыжам букеты бэзу ды катоў з банцікамі на шыі. Шанхайскія ніткі, у адрозненінне ад айчынных, ня бляклі, і кабеты, як тыя падшыванцы, прасілі камандзіраваных у Москву ѹ Ленінград прывезьці пару маткоў дэфіцытных нітак.

Ну ѹ, вядома, паглядзець — ці не прадаюць дзе тэрмасаў з чырвоным цмокам.

* 很抱歉 : Прапануем таксама амулеты, талісманы, жаб, чарапах, драконаў і манэты шчасця ў неабмежаванай колькасці!

Гаворка не пра штучнае рэчышча, збудаванае на костках вязніяў ГУЛАГу, а пра знакамітыя папяросы*.

«Беламорканал»

«Беламорканал», ці папросту «Беламор», каштаваў 22 капейкі. Гэта былі самыя папулярныя ў краіне папяросы. У курцоў была звычка: паліць папяросы адной і той жа фабрыкі. У Беларусі добрым лічыўся гарадзенскі «Беламор». А найлепшыя папяросы ў Саюзе (так, прынамсі, казалі заўзятыя курцы) выпускала Ленінградская тытунёвая фабрыка імя Ўрыцкага.

Калі да нас прыняхджаў зь Ленінграду дэядзька Пятро, муж маёй роднай цёткі, ён прывозіў цэлую валізу піцерскіх папяросаў. Частаваў імі майго бацьку ды ягоных знаёмых, і яны на адзін голас съцвярджалі, што ленінградскія папяросы духмянейшыя й мачнейшыя за гарадзенскія.

«Беламор» любілі паліць былыя франтавікі. Многія з іх наслі партабакі й палілі праз муштукі. У аднаго бацькавага сябра, франтавіка, быў трафайні нямецкі муштук: пажоўклы, з пагрызеным бурштынавым канцом. Муштукі забівала тытунёвая смала, і іх трэба было прачышчаць

мэталёвым прутком. Тытунёвую смалу курцы празь няведанье называлі нікатынам.

У «Беламору» быў беларускі адпаведнік — папяросы «Нёман» з малюнкам чэзлай бярэзіны на пачку. Другое месца па папулярнасці займаў «Север» — улюблёны папяросы кіроўцаў ды мэханізатарап. Каштаваў «Север» 14 капеек. Калі трэба было запісаць нечы адрес ці марку запчастак, мэханізатары пісалі на папяросным пачку.

Найпрэстыжнейшымі папяросамі лічыўся «Казбек» коштам 30 капеек. Просты люд паліў яго толькі ў рэстаранах, пастукаўшы, за прыкладам кадравых афіцэраў, папяросінай па пачку ѹ дзымухнуўшы ў гільзу. А самымі непрэстыжнымі былі «Прибой» за 12 капеек ды «Байкал». «Байкал» у сярэдзіне 1960-х зынік з продажу. Адзін вядомы беларускі філёзаф распавядаў пра свайго бацьку, простага рабочага, які ўсё жыцьцё марыў перайсьці з «Прибоя» на «Беламор», ды так і ня даў рады гэтага зрабіць: бракавала грошай.

У крамах і чайных беламорыны можна было набыць паштучна. Бralі звычайна дэльве штукі: адну ў зубы, другую за вуха.

Прыкладна ў 1967 годзе адбылася зьмена агульнай парадыгмы тытунепаленія. Курцы масава ўпадабалі цыгарэты. Паспрыяў завоз танных буйгарскіх цыгарэт: «Лайкі», «Сонца», «Шыпкі». Маё пакаленіне папяросаў ужо не паліла. Адно што ў інствтуце, на бульбе, спаліўшы прывезеныя з дому цыгарэты, даводзілася переходзіць на папяросы. У вясковых крамах з курава быў толькі «Кэнэл» — так, на заходні манер, называлі мы «Беламорканал».

* Рэдакцыя: Папярэджваем — курэнъне шкодзіць вашаму здароўю.

Слухач Е.: Як надакучылі... Вы ж радыё, вам якая розыніца?!

Гальштук — слова нямецкага паходжаньня, і па-беларуску будзе шыявяз. Некаторыя носяць яго штодня, уважаючы за неад'емны элемэнт мужчынскага ўбраньня. Іншыя лічаць шыявяз чымсьці непатрэбным, і калі ў ім і зъяўляюцца, дык толькі на ўласных паховінах.

Гальштуکі

Мой бацька, колькі яго памятаю, заўсёды хадзіў пры гальштуку, на адваротным баку шыфандерных дзъверцаў іх вісела пара дзясяткаў.

Больш за ўсё мне падабаўся гальштук, сплещены з чорнай лёсke. Трымаўся ён на спружнай гумцы, і калі гальштук адцягнуць, ён даволі балюча біў па коўціку. Гэты шэдэўр галянтарэйнага мастацтва называлі не інакш як «вечным гальштукам». «Закапай на пяць гадоў у зямлю, адкапай — і адразу надзявай! Будзе як новы!» — любіў казаць бацька.

Аднак гордасцю бацькавага гардэробу быў шыявяз з блішчынкамі. Калі яго пакруціць на сувяtle, ён пераліваўся ўсімі колерамі вясёлкі. Аднойчы з-за недагляду гальштук нечым прыціснулі, і ён стаў тапырыцца ўгору. І колькі бацька яго ні раўняў, колькі ні прасаваў цупкую сынтэтыку, справіцца з гальштучнай эрэкцыяй ня даў рады.

Канец 1960-х пазначаны галянтарэйным вычварэнствам — шыявязам даўжынёй ня больш за

шэсьць сантымэтраў пры нечувана вялізным вузьле. Разглядаючы тэндэнцыю гальштучнага абразаньня ў раззвіцьці, можна было ўяўіць, што ад мужчынскай аздобы застанецца толькі вузел.

Аднак на зымену абразанікам прыйшлі даўгія шыявязы самай съмелай каляровай гамы. Не ў забаве ў «Вожыку» зъявіліся карыкатуры на гальштучных стылягаў, а міліцыя пачала спыняць хлопцаў пры каляровых гальштуках ды спраўджаўць дакументы. Я дагэтуль ніколі гальштукаў не насіў, але тут набыў з рук квяцісты польскі «крапавіт». Бацька, пабачыўшы справунак, загадна прамовіў: «Здымі!» А дзесьці праз год сам начапіў выраб Лодзінскай галянтарэйнай фабрыкі ды выправіўся на партсход.

З часам шыявязы рабіліся ўсё больш даўгія ў шырокія, а вузел набыў памеры кулака*. Такая прасыціна стала выконваць функцыі сылінчукі. Падпітыя дзядзькі, седзячы ў рэстараннай задусе, выціралі гальштукамі потныя шыі ды лабаціны, а потым і перапэцканыя вусны.

Апошніяе вычварэнства прыпала на пачатак пебрудовы. Вячаслаў Малежык прасіпяваў у тэлеперадачы «Шире круг!» песьніку пра мазаіку ў гальштуку шырынёй ня болей за кравецкі аршын. Ажыятажу ўсохлы шыявяз ня выклікаў.

Наступаў час, які, перафразуючы філёзафа Фрэнсіса Фукуяму, можна было назваць «канцом гісторіі гальштуку».

* Слухачка П.: Туті вузел можа выклікаць падвышэньне ціску ў воку, прывесці да гляўкомы і страты зроку.
Рэдакцыя: Нам якая розніца — мы ж радыё!

Калі беларускі народ годна сустракаў 50-ю гадавіну савецкай улады, на гарадзкіх вуліцах зъявіліся хлопцы ў клёшах.

К л ё ш ы

Клёшы (у моладзевым слэнгу **кляшы**) розыніліся ад звычайных штаноў тым, што калашына ад калена пашыралася ѹ канец ішоў на скос. Быў і шырокі пояс, з двумя гузікамі. Кішэні ѹ клёшах месціліся съпераду, а ня збоку, як звычайна. Каб падкрэсліць гэтую дэталь, першыя ўладальнікі модных штаноў насілі ѹ кішэнях складзеную ѹ столку белую паперу, якая вытыркалася вонкі.

Клясычным лічыўся клёш 22 на 24. То бок 22 сантыметры ѹ калене, 24 на доле. Аднак самая маднюючыя шылі нагавіцы шырынёй на доле 26 і нават 28 сантыметраў.

Адпаведна шырыні клёшу рабілі шырэйшы й пояс, які падбіраўся пад самую грудзіну*. Пояс зашпільваўся наўскасяк, і ўжо не на два, а на тры гузікі. Гузікі мусілі быць каляровыя, з жаночай вопраткі. **Клясычны ўзор клёшаў** прадэманстраваў герой мультфільму «Бременские музыканты». У таго нагавіцы нааугл былі з кінамі.

* Слухачка III.: А са спадніцамі-клёш добра глядзяцца тоны, камізэлькі й скарочаны пінжак. Талія павінна лёгка ўгадвацца.

Рэдакцыя: Баймся, не ўгадаем. Мы ж не тэлебачаныне.

Мясцовыя стылягі (на той час іх ужо называлі **чувакамі**) таксама ўшывалі чырвоныя кліны, па краях кліноў прышывалі гузікі й падвешвалі алюмінавыя ланцужкі. Такую аздобу, праўда, насілі адзінкі. Хадзілі чуткі, што ў суседнім Палацку нейкі чувак аздобіў кліны лямпачкамі ад ліхтарыка й міргаў імі — у кішэні была батарэйка. Чувака, ізноў-такі, па чутках, забрала міліцыя.

Калені маднюючых штаноў адчайна пухірыліся. Гэта спрабавалі ліквідаваць гарачым прасам, але беспасыпахова — матэрыял, відаць, быў ня той. Бралі танны, 7—8 рублёў за мэтар (на пашыўку трэба было адзін мэтар і дваццаць сантымэтраў). Пашыў цягнуў на чырвонец, так што даводзілася эканоміць. Яшчэ адна праблема: шырокі пояс бязылітасна скручваўся, зьбіваўся так, што не было відаць гузікаў. Каб ліквідаваць недахоп, даводзілася пояс распорваць і ўстаўляць паласу каленкору ці яшчэ нечага цупкага.

Нарэшце, шыроныя калашыны матляліся на ветры й абкручваліся вакол галёнкі. Доўга не маглі даць рады, як з тым змагацца, нарэшце прыдумалі: канцы калашынья сталі абшываць металёвымі маланкамі.

Штаны гэтага крою былі ѹ модзе чатыры гады. У 1973 годзе зъявіліся клёшы другой хвалі. Калашынья ѹ іх пашыралася ўжо не ад калена, а ад клубоў. У гэтых нагавіцах былі накладныя кішэні, трymаліся яны на адным гузіку, а ѹ прарэх была ўшытая маланка.

Потым прыйшоў час **джынсаў**. І тыя, каму пашчасціла нацягнуць на клубы блакітнае дзіва, ужо й не хацелі прызнавацца, што зусім нядайна насілі клёшы.

На пачатку 1964 году на экранах рэдкіх тады тэлевізараў мільгануў малады сьпявак Мусылім Магамаеў. Пяюн кагадзе вярнуўся з Італіі. На сьпеваку была куртатая, цьмянага бляску апранаха з мэталёвымі гузікамі.

Балёння

Нешматлікія ўладальніцы тэлевізійных прыма-
тоў ня ведалі тады, каго аблашчваць ахмялелымі
позіркамі: сьпевака ці ягоную апранаху. Баль-
шыня й ня ведала, як называецца гэты куртаты,
дзіўнага крою плашч. **І толькі самая аба-
знаная, наблізіўшы насы да экранаў,
захоплена выдыхнулі: «Балёння!»**

Жыўцом тых плашчоў ніхто ня бачыў, і пра іх
апавядалі розныя байкі. Казалі, балённю
можна скамечыць, піхнуць у кітэнъ, а
потым зноў апрануць. Праўда, байкам тым
мала хто даваў веры. Зявіліся й адпаведныя по-
казкі. Распавядалі пра зайца, які знайшоў у лесе
прэзвратыў, нацягнуў на вушы, і пачуў ад зай-
чыхі: «Зусім, касы, ашалеў! Дзеңі галодныя, а ён
балённю купляе».

Першыя плашчы-балённі зьявіліся ў нас дзесяці
праз год. Завозілі іх у Саюз марыманы гандлёва-
га флёту. Каштавалі плашчы ад 40 да 60 рублёў
— шалёныя гроши. Аднак нават маючи патрэб-
ную суму, набыць абноўку было ня так і проста,
бо гандляроў пільнавала міліцыя. Так, у Вільні
культавую вопратку прадавалі з чатырох гадзінаў
ночы й да шасці гадзінаў раніцы ля галоўнага
калгаснага рынку. А чацвертай гадзіне панава-

ла цемра, і даводзілася, каб прымерыць адзежы-
ну, паліць газэтныя жмуты.

Самымі дэфіцитнымі былі жаночыя плашчы
чырвонага колеру. У модніц было правіла: засу-
ваць рукавы — па самыя локці. Стылягі ж пады-
малі каўняры й як найтужэй зацягвалі паясы
ніжэй геніталіяў. Яшчэ адна адзнака стылю —
балённневыя барэты. Іх наслілі выцягнуўшы на-
перед брылёк. Самым шыкоўным лічыўся
плашч з капронавай сеткай на сьпіне.
Сетку ўтывалі дзеля вэнтыляцыі, бо
балёння не прапускала ня толькі ваду,
але й паветра. У цёплае надвор'е людзі ў іх
прэлі, і скора пакрывалася нязводнымі пры-
шчамі.

Пры канцы 1960-х на экранах Беларусі зьявіўся
**Ален Дэлён у белым дэмісэонным пла-
шчы.** Плашч быў з баваўнянай тканіны, і савецкі
народ — ад Масквы да самых да ўскрайн — зра-
зумеў: няма ў сьвеце іншай апраткі, дзе так воль-
на дыхае цела. І акурат тым часам, калі самая
прасунутая менчукі паехалі ў Вільню шукаць
алендэлёнайскі дэмісэон, савецкая лёгкая пра-
мысловасць наладзіла масавы выпуск балённі,
заваліўшы крамы ўцэненых тавараў*.

У сярэдзіне 1970-х балённневыя плашчы наслілі
вясковыя пастухі. Калі яны ляжалі пад кустом,
іх урэшце зжавалі калгасныя каровы. Не пасту-
хой, вядома, а прасоленыя ад поту балённі.

* Слухачка Ш.: Каб балёння ня сыпалася, яе кројць па-
яльнікамі ці апаратам для выпальвання на дрэве, а каб
край быў роўны, трэба прыціснуць мэталічнай лінейкай
на шкле.

Рэдакцыя: Прыйсніць і паяльнікам, кажаце... Які ваш
адрас?

Жанчыны ва ўсе часы сочаць за сваёй зынешнасцю, а таму нават галоднай паваеннай парой амаль у кожнай хаціне віслала пацьмянелае ад часу й пажарышчаў люстэрка. Вешалі яго зь невялікім ухілам, пад самай столльлю.

Трумо

Пры канцы 1950-х самыя заможныя беларусы сталі набываць фанэрныя шыфанды зь вялікім люстрам на дзверцы. Ягоная ўладальніца магла цяпер прымерыць, азіраючы сябе ў поўны рост, новую спадніцу, паправіць прычоску, а то, наблізіўшы твар да люстра, выціснуць прышч на носе*. Шыфандыя люстры віселі на пярэднім баку дзверцаў, і адлюстраваньне ў іх было крыху скрыўленае.

У першай палове 1960-х у інтэр'ерах гарадзкіх кватэраў зьявілася трумо. Гэта было высокое люстэрка, якое мацавалася да нізенькай тумбачкі. Ставілі яго так, каб кожны, хто ўваходзіў у кватэру, мог бачыць у трумо свой адбітак. Была завядзёнка запіхваць за люстра віншавальныя паштоўкі, а таксама фата карткі кінаактораў. Трумо адразу стала самым каш-

тоўным элемэнтам інтэр'еру, і падчас пярэбараў гаспадар ехаў у кодабе машыны ўжо не ў абдымку зь фікусам, а трymаў загорнутае ў коўдру люстра.

Часта трумо, сабраўшы грошы з абодвух бакоў, дарылі маладым на вясельле. Па tym часе гэта быў дарагі падарунак, і знаёмцы ды суседзі потым доўга туую падзею абліяркоўвалі. Згадвалі пра такія падарункі і ў песнях. Так, Мая Крысталінская, чый лірычны вакал панаваў у этэры, з гарэзьлівай інтанацыяй съпявала: «*И подруги к новоселью подарили нам трумо.*

Пачатак 1970-х пазначаны ў аналах савецкага побыту зьяўленнем трумо ўжо не з адным люстрам, а зь дэзвюма дадатковымі створкамі. Гэта быў трэльяж (у простай мове казалі «трэльяж»). У бакавых створкі можна было агледзець патыліцу, і менавіта тады многія мужчыны з жахам убачылі, якія ў іх разълеглыя плехі. Тады ж пайшла мода прыкрываць лысіну пасмай валасоў, якую зачесвалі з-за правага вуха. Трэба заўважыць, што ў трэльяжах быў адзін недахоп: створкі матляліся ў розныя бакі. Каб выправіць дэфект, штыры, на якіх яны віселі, абкручвалі гумкай.

Да трэльяжа мусілі быць прыстаўленыя нізенькія пушы — з квадратным альбо круглым седалам. Праўда, былі яны далёка не ва ўсіх кватэрах, бо ў продаж практычна не паступалі. І толькі пазней пушы сталі прадаваць у камплекце са спальнімі гарнітурамі. Трумо на той час ужо выйшла з ужытку, але ў памяць людзкую гэтае слова ўелася.

Я сам чуў, як дыктарка на радыё, распавяддаючы пра візит у СССР канадзкага прэм'ера П'ера Эліёта Трудо, назвала яго П'ерам Эліётам Трумо.

* Слухачка Е.: Клуб «Анжэла» запрашае на 7-дзённы сэмінар «Скажы прышчам «Нель!».

Рэдакцыя: Так!

Калі на экраны Беларусі выйшаў фільм «Бриллиантовая рука», вясёла-бязглаздая песенькі зь яго сталі трансълярамі грамадзкага сьеветапогляду эпохі («А нам всё равно...»), а маднюючыя апранахі кінагероя Казадоева (крымпленавы гарнітур ды блакітная вадалазка) — блакітнаю мараю маладзёнаў.

Вадалазкі

У 1968 годзе самыя няўрымсльывыя й матэрыяльна забясьпечаныя маладыя беларусы выпраўліся на **рыскія ды віленскія кірмашы** — шукаць «казадоеўскія» вадалазкі, але жаданыя апранахі з'явіліся там толькі праз пару гадоў. Іх пачалі завозіць з Польшчы, і былі яны не блакітнага, а белага колеру. Пасля першага ж мыцца польская сынтэтыка расцягвалася, асабліва на шыі, і набывала жаўтушную водценъ. Дадамо таксама, што цела ў ёй ня дыхала, але такой абставіны ніхто ня браў да ўвагі. Больш за тое: паўзьверх вадалазкі, нават цёплым днём, насоўвалі квяцістую кашулю.

Дзяўчата ж ганяліся за вадалазам чорнага колеру. Паводле тадышняй моды, на шыю яшчэ трэба было павесіць залаты ланцужок з кропляй бурштыну.

Называю мадняцкую реч вадалазкай — і грашу супраць праўды. **Мы яе менавалі больш рамантычна: бітлоўка.** Глумачыць этымалёгію слова залішне. Хаця больш дакладна апранаху трэба было назваць ленанаўкай. Менавіта Джон Ленан, пачынаючы з 1965 году, фігуруе на фатадымках у белым вадалазе.

Цягам дзесяцігодзьдзя набыць бітлоўку можна было толькі ў спэкулянтаў (слова «фарца» тады яшчэ не нарадзілася)*. Каштавала яна 30 рублёў — траціну месячнага інжынерскага заробку. Былі, праўда, і таньнейшыя, з гузікамі на карку, але іх сур'ёзныя людзі не надзявалі.

Нарэшце, за траяк можна было разжыцца вадалазнай манішкай (маю на ўвазе не масянжовасе вадалазнае начыннe, а гарлавіну бітлоўкі). Яна прыкрывала толькі горла. Зручная реч, як съцвярджалі знаўцы: нацятнуў на шыю, паўзыверх кашулю — і іздеш на танцы. Пры гэтым цела не абцягвае сынтэтыка, падпахі ня прэюць, сьпіна не съвярбіць, валасы не стаўбурацца ад залішняй электрастатыкі. І наагул — пачуваесься свабодным чалавекам. Ну а калі манішка пачарнее ад поту й пылу, варта яе толькі вывернуць — і яна ізноў лагодзіць зрок некранальнай белатою.

І, галоўнае, усе наўкол глядзяць з зайдрасцю: на ім вадалазка!

* Слухач Е.: Супрацоўнікі вашага радыё П. Вайль і А. Геніс у кнізе «Страчаны рап» (Собр. соч., т. 2., с. 24) пішуць, што асабіста ведалі дзеўчыну, якая разьвіталася з цнатлівасцю ў абмен на бітлоўку.
Рэдакцыя: І яе звалі Ева.

Дай першаклясьніку драўлянью асадку, якой пісаў у школе ягоны дзед, і ён наўрад ці здагадаецца, што гэта такое. Асадак тых даўно не прадаюць. А ў наш час яны каштавалі 2 капейкі й былі самых розных колераў. Хлопцы выбіралі колеры халоднай часткі спектру: чорныя, зялёныя. Жоўтымі ды чырвонымі пісалі дзяўчаткі.

«Шышачка» й «зорачка»

У асадку ўторковалі пяро «зорачка». Іншымі пёрамі карыстацца забаранялася. У пачатковых клясах пісаць прымушалі з націскам. Ад той пары запомніліся спэцыфічныя слова: **валасяны пераход і таўшчынка**. «А таўшчынка?! Дзе ў цябе таўшчынка?!» — гукала над вухам настаўніца на ўроках чыстапісу.

Трэці кампанэнт пісьмовых прыладаў — чарніліца. Яе называлі невылівайкай. Напачатку яны былі скрозь шкляныя, а потым зьявіліся й фаянсавыя. Кожны мусіў прынесці ў школу **такую невылівайку**. Яны стаялі ў шафе, і перад заняткамі дзяжурны ставіў вучню на парту ягону чарніліцу.

Знаходзіліся пракуды, якія падсыпалі ў чарніла пукар, і тады яно пачынала цягнуцца, пакідаючы ў спыштках дробныя кляксы. А то й кідалі ў чарніліцу кавалкі прамакаткі, што гарантавала

вялікія кляксы*. Таму многія дзяўчаткі сталі насіць у школы свае невылівайкі. У партфэлі не вылівайкі класыцы не выпадала — чарніла магло праліцца, таму для іх шылі невялічкія торбачкі. Яны зацягваліся даўгой аборкай, якую прывязвалі да ручкі партфэля.

У трэцій клясе перайшлі з «зорачкі» на «шышачку». Гэта было пяро зь белага металу, якое пісала бяз націску й мела пукаты, падобны да шышкі, таварны знак. Настаўніца спачатку забараняла пісаць «шышачкай», але потым махнула рукой.

Неўзабаве з ініцыятывы Міністэрства адукацыі дазволілі пісаць чарнільнымі самапіскамі. Але ня ўсякімі. **«Толькі з адкрытым пяром!»** — шматкроць, з інтанаций лёгкай панікі, папярэджвалі настаўніцы.

Шкаляры любілі вызначаць, у каго лепшая самапіска. Самымі шыкоўнымі лічыліся кітайскія, з залатымі пёрамі. Зрэшты, з маўклівай згоды настаўніц неўзабаве перайшлі на асадкі з закрытым пяром. Бацькі падаравалі мне на дзень нараджэння шыкоўную асадку за 2 рублі 20 капеек. Пакарыстаўся ёю толькі адзін дзень. Ідучы са школы, сталі барукацца з адным ёлупнем, бацькоўскі падарунак трэснуў і запэцкаў школьнага пінжака.

А ў восьмай клясе, без усялякага дазволу, усе гамузам сталі пісаць шарыкавымі асадкамі. Яны так імкліва ўвайшлі ў жыцьцё, што сёньня здаецца: імі заўсёды пісалі ў школе, і не было ніякіх драўляных асадак ды пёраў «шышачка» й «зорачка».

* Слухач Ц.: Бачу, у чарніле Мудроў не разъбіраецца.
Рэдакцыя: Дасылаем тэлефон суседа з восьмай кватэры.

Пачатак 1970-х быў для майго пакаленія часам апраметных п'янак. І ня дзіва, што на зьмену малагабарытным тэчкам, зь якімі хадзілі на заняткі студэнты ѹ школынікі, прыйшлі, у адпаведнасці з тэорыяй дыялектычнага матэрыялізму, ёмістыя дэрматынавыя кайстры. Іх называлі французкім словам *sac de voyage**.

Саквайж

Мне ў самому давялося цягачца ў інстытут з саквайжам. Адметнасцю дэрматынавай кайстры было тое, што ў яе лезла восем пляшак «чарніла». Ад такога цяжару мэталёвая дуга, да якой мацавалася ручка, прагіналася, і гэта сур'ёзна ўскладняла студэнцкае жыцьцё. **Інтэрнатаўскія вахтары кожнага вечара съвідравалі позіркамі саквайжы ѹ, калі прагін быў на два пальцы, спынялі студэнта ѹ пыталіся, што той нясе.**

Таму, шыбуючы па «чарніла», прыхоплівалі яшчэ ѹ тубус. Тубус, калі яго несьці разам з сак-

ваяжам у адной руцэ, прыкрываў шчыліну, да таго ж у яго можна было дадаткова ўпіхнуць дзве пляшкі.

Самы танны саквайж каштаваў 9 рублёў. У студэнтаў была традыцыя — дарыць яго на дзень нараджэння аднакурснікам. Грошы зьбіралі ўсёй групай у складчыну.

Прайшло пару гадоў, і замест чорных дэрматынавых кайстраў у моду ўвайшоў іх мадэрнізаваны варыянт — съветла-броннатны саквайж з цупкага скурзаму. Каштаваў ён 14 рублёў. Самымі моднымі былі саквайжы югаслаўскай вытворчасці. Іх выраблялі **са скурзаму, які меў фактуру кракадзілавай скуры, і насілі такія саквайжы выключна міністры, кіраўнікі прадпрыемстваў і дырэктары ўнівермагаў.**

З цупкімі саквайжамі ня толькі хадзілі на заняткі, але ў ездзілі да бацькоў у вёску. Адтуль, вядома, везьлі шматы сала ды іншыя прысмакі. Саквайж ад таго дэфармаваўся, і, што самае страшнае, ад перагрузу ѻ яго часцяком адлятала ручка.

Адзін наш студэнт вярнуўся ад бацькоў з мацюгамі на вуснах і ѻ абдымку з напакаваным саквайжам: ручка адварвалася дарогай. Потым з дапамогай пасатыжаў прымацаваў яе нержавейным дротам — і, чарговы раз цягнучы напакаваную кайстру, падзёр дротам новую балённевую куртку.

У сярэдзіне 1970-х у руках самых прасунутых беларусаў з'явіліся дыпламаты. Гэта была вельмі модная реч. І пыльныя кладоўкі ды антэрсолі тою парою папоўнілі некалі модныя саквайжы.

* Слухач Ц.: Ш... Чырыдзя... Куйзатэ... Ле... Фонусе...
Дадушэў... Ныча... Лавек.
Рэдакцыя: Калі ласка.

У сярэдзіне 1970-х кабеты дружна нацягнулі на галовы парыкі, ці, пабеларуску, сызвалосьнікі. Гэта быў апошні крык моды, зълёгку прыдушаны высокім коштам згаданай жаночай акрасы. Каштаваў парык 60 рублёў, ледзь не палову сярэдняга заробку. Нават кабеты з шыкоўнымі валасамі стрыгліся, каб зручней было насіць сызвалосьнік.

Ж
Н
Р
А
П

Спачатку парыкі набыць было амаль немагчыма. Па іх ездзілі ў Рыгу, а потым ужо наш Наваполацак стаў ці не галоўным пастачальнікам дэфіцытнага тавару. Яго прывозілі польскія будёнікі, што будавалі нафтаправод Полацак — Мажэйкія. Везьлі парыкі ня толькі рабочыя, але й інжынэрна-тэхнічныя работнікі. У адной спэциялісткі, апавядалі, на мытні сканфіскавалі коўдру, пашытую з парыкоў.

Кабеты любілі пытакца адна ў адной: чыёй вытворчасці парык? «Малайзія», — казала адна. «А ў мяне тайваньскі», — з гонарам адказвала сяброўка. Дзе тыя краіны знаходзяцца, кабеты слаба ўяўлялі. Часам парыкі перафарбоўвалі. Фарбавалі, у асноўным, іранскай хной. Райпрамкамбінаты арганізавалі тады адпаведную паслугу.

А вось вясковыя бабці такую моду сустрэлі ў штыхі. Яны былі перакананыя,

што валасы для парыкоў зразалі зь мёртвых жанчын. Прынамсі, я на ўласныя вуши чуў такую плётку.

З парыкамі звязана шмат гумарных і драматычных гісторыяў. Адну зь іх распавяла калега. Надарылася яна на адной з загарадных базаў адпачынку. Мужчына сярэдняга веку пазнаёміўся ўвечары з маладзіцай, дзеля працягу знаёмства яны ўзялі напракат лодку й выплылі на сярэдзіну возера. Калі сьцямнела, мужчына палез цалавацца, а новая знаёмая зь невядомай прычыны пачала адбівацца. Лодка хітнулася, і маладзіца звалілася ў воду. У апошні момент залётнік скапіў яе за валасы, роспачна пацягнуў і зъдзер з галавы парык. Ад жаху — падумаў, што зъняў скальп, — залётнік нырцануў у азёрнае прадоньне. Трымаючыся за перакуленую лодку, парачка доўга гарлала й была ўратаваная мясцовымі рыбакамі. Злашчасны парык наступнага ранку прыбіла да берагу, і яго выцягнулі з вады вясковыя хлопцы. Потым бегалі ў ім, нацубіўшы на стрыжаныя галовы.

На пачатку 1980-х мода на парыкі мінула. Кабеты зразумелі, што лепей мець на галаве хай і рэдкія, ды ўласныя валасы.

Пэўны час парыкі надзяжалі на нябожчыц, а потым і ад гэтага адмовіліся: няёмка было паўстаўваць перад Усявышнім у зьбітым набакі парыку*.

* Слухачка Т.: Рэкамэндуем парыкі са славянскіх валасоў, імітацыя скury галавы на шоўку, ад 400 у.а. Гл. <http://your-style.ru>
Рэдакцыя: Амін.

«Альбом сямейны» ўжо амаль прагу чаў у этэры, калі я зь лёгкім адчаем згадаў пра падушачкі — цукеркі, якіх даўно ўжо не прадаюць і якія каштавалі 50 капеек за кілё.

Падушачкі

Падушачкі ляжалі ў крамах у драўляных скрынях, і ўлетку часцяком зыліпаліся ў камяк. Скрыні, дарэчы, былі абабітыя мэталёвымі стужкамі, аб якія прадавачкі ўвесь час абрывалі канцы халатаў. Ведаю гэта, бо мая маці працавала ў краме.

З таго часу запомнілася сцэнка. Прыходзіць які смаркаты бэйбус, цягне манэтку й просіць даць «канхэт». А манэтка тая ўжо выйшла з абарачэння, бо надоечы гроши памянялі на новыя. **Маці ўздыхне ды сыпане на вагі пяць ліпучых, з прыліплемі на іх варсінкамі радна падушачак.** Дый як не сыпанеш, калі ў бэйбуса бацька п'яніца і ў хаце не бывае лішній капейчыны.

Майімі ўлюблёнімі цукеркамі былі ірыскі **«Залатыя ключыкі»** коштам рубель сорак за кіляграм. Яны былі мяккія й таялі ў роце. Потым іхную рэцэптуру зъмянілі, ірыскі сталі нясмачныя й такія цягуткія, што, па съведчаныні пэнсіянэраў, зрывалі з зубоў каронкі.

Пэнсіянэры любілі пацешыць сябе «Дзюшэсам», «Барбарысам» ці якой іншай кіславатай карамэлькай. А людзі заможныя аддавалі перавагу «Масцы», «Калейдаскопу», «Мішку на Поўна-

чи». Шакалядныя «Труфэлі» былі не па кішэні й заможным (па тадыніх мерках) людзям, бо каштавалі 8 рублёў за кіляграм.

Зрэдку даводзілася пакаштаваць «Gotinu» (пабеларуску — «Кароўку»). Гэта былі танныя, але, як на мой густ, даволі смачныя цукеркі рыскай фабрыкі «Uzvara». Мы тады дзіўліся — чаму нашая «Камунарка» не вырабляе такога смакоцца? А яшчэ мы, падлеткі, любілі грызыці брыкецкіі какавы з цукрам — быў такі падфабрыкат. Каштаваў ён усяго 8 капеек, таму й не залежваўся на паліцах.

Не могу не згадаць і пра такое смакоцце, як арэхавая халва ў круглых бляшанках. Яна прадавалася рэдка, і яе любілі дарыць на дзень нараджэння. Халву зъядалі, а ў бляшанках гаспадыні трymалі гузікі, голкі ды іншую драбязу.

Ня маючы грошай на цукеркі, мы іх самі выраблялі. Чэрпалі лыжкай цукар і трymалі над газавай фаеркай, пакуль той не растане й не пераўтворыцца ў брунатны ледзянец. Аднойчы я сапсаваў так мэльхіёравую лыжку, і бацька задаў мне лазню.

Шмат што забылася, съцерлася з памяці, а вось тое, як у дзяцінстве смактаў цукерку й потым языком прыдувшваў яе, адчуваючы салодкі смак павідла, памятаю. І смактаў я тады танную падушачку*.

* Слухач Ч.: Ці раскрыў Мудроў тайну — як павідла трапляла ў падушачкі?..

Рэдакцыя: Яны на дрэвах растуць. Астатнія 1 392 082 адказы гл. у інтэрнэце.

Упершыню шарыкавую асадку я пабачыў у 1966 годзе. І ня толькі пабачыў, але й патрымаў у руках. Бацька аднаго зь сябраў быў на стажаваньні ў Ангельшчыне й прывёз адтуль шарыкавую самапіску. На той час яна ўжо не пісала, але ўяўляла для нас вялікі інтэрэс.

Асадка шарыкавая

На асадцы быў каляровы малюнак — дзьве кабеты ў купальніках і з парасонамі ў руках. Варта было асадку павярнуць, як купальнікі спадалі — і кабеты паўставалі голымі. Я разоў дваццаць разъдзеў даўгальгіх брытанак, і толькі тады пацікавіўся — як жа гэтая халера піша? З асадкі тырчэў невялічкі шпянёк з шарыкам на канцы, і адкуль там лілося чарніла, быў невядома. Сябрук таксама ня маг нічога растлумачыць, адно паведаміў, што ў асадцы трэба мяняць нейкія стрыжні, і пішы хоць усё жыцьцё.

Праз год мая цётка, што жыла ў Піцеры, падарвала мне шарыкавую асадку. Без кабет, вядома. Набыла па блаце, і афіцыйна яна каштавала 3 рублі 80 капеек — гроши, як для такой рэчы, даволі вялікія. У школе шарыкавымі асадкамі пісаць не дазвалялі. Але я яе браў на ўрокі й любіў, пад зайдросныя позіркі аднаклясьнікаў, пстрыкнуць стрыжнем.

Аднойчы ўзяў асадку ў школу, а стрыжань выцек, перапэцкаўшы школьнную форму. Гэта была

маленькая трагедыя. Стрыжань потым вымыў, паклаў да лепшых часін. Хадзілі чуткі, што хутка ў горадзе адчыніцца пункт запраўкі шарыкавых асадак.

Пункту так і не адчынілі, але згаданыя самапіскі неўзабаве зьявіліся ў продажы — бралі іх адразу некалькі штук. Яны былі з даўгім стрыжнем, і пасты хапала на цэлы месяц. Балазе, у школе дазволілі імі карыстацца.

Потым зьявіліся каляровыя стрыжні, а таксама шматстрыйневыя асадкі. Спачатку на чатыры колеры, а потым і на ўсе восем. Былі яны тоўстыя, а таму нязручныя. Дый карысталіся імі нядоўга, бо штосьці ў іх закліньявалі, і ў выніку вытыркаўся толькі адзін стрыжань.

Тым часам вытворцы пачалі эксперыментаваць з формай і вагой. Зьявіліся цяжкія эбанітавыя асадкі таўшчынёй 45 міліметраў, асадкі з лямпачкамі й з компасамі, але гэнныя дзвіосы мала хто купляў.

Адначасова, выяўляючы клопат пра дабрабыт савецкіх людзей, урад зынізіў цэны на стандартныя шарыкавыя асадкі. Дагэтуль яны каштавалі 70 капеек, а пасля ўцэнкі — 35. Потым казалі, што тая ўцэнка паспрыяла развалу Саюзу, бо бюджет не атрымаў значных сумаў.

Так што на рытарычнае пытаньне «Хто адкажа за развал Саюзу?» ёсьць канкрэтны адказ: шарыкавая асадка*.

* Слухач Р.: ...!!!!!!!!!!!!!!!!
Рэдакцыя: Менавіта так Мудроў і разваліў Савецкі Саюз.
Гл. таксама с. 4—213.

У «Альбоме сямейным» адбліліся падзеі, постаці й рэчы, што надарыліся, дзеялі й былі ва ўжытку ад пачатку 60-х да сярэдзіны 80-х гадоў мінулага стагодзьдзя. Памежнымі знакамі той эпохі стаў палёт Гагарына й выбух заводу збройнага плутонію ў Чарнобылі.

Гэта была пара юнацтва, самая шчасльвая пара ў май жыцьці і ў жыцьці майго пакаленія.

Вось ён, герой таго часу, гушкаецца, смаркатаў й шчасльвы, на драўляным коніку. Герою шэсцьць гадоў. На ім сіняя матросска й кароткія майткі. А вось ужо пасталелы, падрослы за год на шэсцьць сантымэтраў, шыбуе па вуліцы з кнігаю пад пахай. Што за кніга? Ну вядома ж, «Васёк Трубачоў ды яго таварышы».

Тым часам з вулічнага рэпрадуктара вырываецца на прасцяг натужлівы голас: «А если, понимаете, империалисты и дальше не успокоятся, то могут получить по мягкому месту». Зычны голас патанае ў шквале аплядысменту. Савецкі кіраўнік Мікіта Хрущчоў дае дыхту амэрыканцам. Насыпвае Карыбскі крызіс.

«Пройдзе некалькі гадоў, і вы, сёньняшнія піянэры, будзеце будаваць самае цудоўнае грамадзтва на Зямлі — камунізм!» — гучыць ужо зь іншага рэпрадуктара, усталіванага ў актавай залі школы. Гэтым разам зычны голас перарываецца нэрвовым сіпеньнем настаўніцы: «Я цябе зараз выведу адсюль!» Ідзе ўсесаузная піянэрская радыёлінейка.

У Даласе забіваюць презыдэнта ЗША Кенэдзі; Хрущчова скідаюць з пасады; менскае «Дынама» гуляе ў фінале кубку СССР па футболе; у далёкім Ташкенце надараецца землятрус; усё прагрэсіўнае чалавецтва сустракае 50-ю гадавіну савец-

кай улады; на экраны выходзіць фільм «Фантомас»; па Празе, сінім дымам спавіўшы Вацлаўскі пляц, рушаць савецкія танкі.

«Казахстан может дать и два миллиарда пудов», — гукае Леанід Ільліч. Ды герой ня чуе генсэкаўскага мармытаньня. Ён сядзіць прыцінуўшы вуха да магнітафона й захоплена лыпае вачыма. «Yesterday, all my troubles seemed so far away», — шапляльва азываецца маг.

Здаецца, гэта было ўчора: магнітафон «Дайна», транзыстар «ВЭФ», песні бітлоў, даўгія валасы. І вось ужо нехта сівабароды, са ссунутымі на кончык носу «хамэлеонамі», керхае й стрыманым голасам чытае нататкі пра рэчы дэфіцыйныя калісьці й съмешныя сёньня. Э-ээ, дык гэта ж наш герой вылез з-пад крушні пражытых гадоў і чытае з паперкі чарговы ўспамін. Дзъверы радыёстудыі расчыняюцца, і пройма гоніць паперку па стале.

Гэта восенійскі вечер уварваўся ў прачыненія дзъверы й перагарнуў апошнюю старонку «Альбому сямейнага».

Апошняя старонка
«Альбому»

Memorabilia

Свае

- Бацька 8, 9, 11, 32, 43, 57, 67, 70, 76, 85, 94, 127, 132, 147, 150, 151, 166, 167, 172, 174, 176, 185, 190, 192, 193, 209
 Брат Алег 135
 Дзядзька Пято рэз Піцеру 190
 Маці 8, 9, 16, 18, 19, 26, 30, 36, 43, 57, 65, 94, 123, 135, 143, 146, 147, 150, 151, 166, 176, 189, 208
 Родная цётка зь Піцеру 16, 18, 63, 161, 190, 210
 Стрыечны брат Аляксей 152, 154, 155
 Сусед з восьмай кватэр 22, 23, 26, 27, 95, 106, 174
 Сябры
 Мікуліч Аляксандар 100
 Мышалоў Аляксандар 101
 Рыбікаў Анатоль 13, 30, 49, 133, 183
 Шлыкаў Валеры 30, 133, 168, 183

Народныя забаўкі

- Бойкі раён на раён 158, 159
 Вучэныні па грамадзянскай абароне 66, 67
 Выправы на бульбу 145, 191
 Галасаванье на выбарах 146, 147
 Здаванье макулятуры 161
 Здабыванье дэфіцыту 55, 126, 128, 142, 143, 145, 146, 162, 163, 170, 174, 188, 189, 196, 197, 206
 Зьбіранье фатакартак актораў 15, 124, 198
 Мітынгі ѹ дэманстрацыі працоўных 12, 47, 64, 77
 Называнье немаўлят па-моднаму 15, 81, 105
 Паходы на танцы 64, 65, 80, 81, 90, 91, 98, 99, 159
 Праслушоўванье варожых галасоў 56, 111
 Слуханье канцэртаў па залёках 102, 103
 Стаяньне ў чэргах 10, 29, 36, 56, 101, 121, 123, 128, 129, 141, 147, 150, 151, 162, 163, 174, 177
 Святыя працы ѹ адпачынку 64, 65
 Сяброўства ѹ Таварыстве аматараў книгі 160, 161
 Удзел у святочным літмантажы 118, 119
 Шпацыраванье па бродзе 31, 111

Гарадзкія легенды

- Амэрыканскі прэзыдэнт і ліверка 129
 Бедная пакупніца ботаў-панчохаў 186, 187
 Забойчая паездка ў віцебскім таксі 25
 Злавеснае паходжанье парыкоў 206, 207
 Калаўрот маянэзных слоікаў 121
 Кара за язду на ровары «бяз рук» 20
 Кока-кола як алькагольны напой 154
 Крамлёўскі сакрэт Людмілы Зыкінай 95
 Небясьпека ўжывання жуйкі 155
 Моднік зь лямпачкамі ў кляшах 195
 Палацкі сыфон-забойца 175
 Пажар з-за нэйлёну ў Берасьці 173
 Спрытныя рабаўнікі пыжыкаў 126
 Страшны ўдар бразыльскага футбаліста 22
 Таэмная жарсць Mai Крысталінскай 109
 Хітрыкі з парэформавым абменам манетаў 151

Архаізмы

- Авоська 178, 179
 «Бібліятэка ўсясьветнай літаратуры» 160
 Брыгадмілец 17
 Валасацік 17, 57, 132, 133
 Варожыя галасы 56, 111
 Камсамольскі апэратыўны атрад 17
 Кароль раёну 158, 159
 Керагаз 122, 123
 Кіначасопіс «В странах капитала» 86
 Кінаролік 66
 Кірзавая сумка 182, 183
 Кніжная сэкцыя 160
 Кружэлка-саракапятка 81, 86, 95, 98, 104
 Маёўка 64, 65
 Палітбюро 48, 49
 Панцырная сетка 6, 8, 9
 Піянэрскія песні 96, 97
 Польска-савецкая дружба 169
 Пункт запраўкі шарыковых асадак 211
 Пяро «зорачка» 202, 203

- Пяро «шышачка» 203
 Савецка-кітайская дружба 188
 Савецка-кубінская дружба 10, 11
 Стыляга 16, 17, 90, 193, 195, 197
 Сямейныя трусы 116, 177, 152, 153
 Фанэрная валіза 54
 Фарцоўшчык 134
 Фібрывы чамадан 166, 167
 Фільмаскоп 18, 19
 Фільм трэцяй катэгорыі 35
 Халодная вайна 154
 Хромавыя боты 180, 181
 Хунвэйбін 52, 53, 58
 Цаліна 43, 54, 55, 68
 Цэнтральны камітэт 50, 51, 139
 Цягнік «Чайка» 128, 129
 Чарніліца 202, 203
 Штаны-панчохі 186

Стыль

- Прычоскі*
 Гаўрош 25
 Завіўка 24, 47, 54
 Каса 24, 25
 Конскі хвост 24
 Кукса 25
 Пакахай мяне, фэзвушнік 24
 Пад Анджэлу Дэвіс 47
 Пад Мірэй Мат'е 25
 Пад нулёўку 133
 Пад польку 12
 Паж 25
 Парыкі 206, 207
 Пацалуй мяне з разьбегу 24
 Тульпан 25
 Я ў мамы дурніца 24
- Галаўныя ўборы*
 Барэт 10, 11, 182, 197
 Вушанка 127

- Картуз 42
 Кепка 64, 66, 127
 Пыжык 126, 127
 Шапка з труса 127
 Шапка з фарбаванага ката 127
 Шапка махеравая 128, 146
 Шлем матацыклетны 41

Адзенъне

- Бітлоўка 201
 Вадалазка 200, 201
 Ватоўка 39, 138
 Гальштук 42, 172, 192, 193
 Гарнітур бастонавы 116
 Гарнітур крымпленавы 200
 Джынсы 31, 99, 134, 195
 Дудачкі 16
 Кажух 101
 Калготкі 186
 Камбінацыя нэйлёнавая 173
 Кацаўейка 150
 Кашуля квяцістая 30, 31, 200
 Кашуля нэйлёнавая 172, 173, 192
 Кашуля фіrmовая 30, 31
 Клёшы 194, 195
 Куртка балёньневая 125, 205
 Палітон драпавы 43
 Плаўкі з матузкамі 152, 153
 Плашч балёньневы 108, 172, 196, 197
 Плашч баваўняны 197
 Спэцоўка рабочая 72, 116
 Трусы сямейныя 116, 177, 152, 153
 Халат кітайскі ядвабны 189
 Шаравары 54
 Школьная форма 182, 210
 Шорты 14

Абутак

- Боты-панчохі 186, 187
 Боты кірзавыя 139, 181
 Кеды кітайскія 143, 189
 Коры 142, 143

- Сандалі-пляцёнкі 143
 Туфлі вэлюравыя 143
 Туфлі замшавыя 143
 Туфлі лідзкія 142, 181
 Храмачы 180, 181

Сумкі

- Авоська 178, 179
 Валіза фанэрная 54
 Дыпліамат 170, 171, 205
 Парфэль пацёхканы 42
 Пляншэт афіцэрскі 182
 Саквайж 183, 204, 205
 Сумка кірзавая 182, 183
 Сумка школьнaya 182, 183
 Торба крымпленавая 179
 Торба палатняная 179
 Торба поліэтыленавая 134, 135
 Тэчка са скурзаму 183
 Чамадан фібравы 166, 167

Выяўленчае мастацтва*Творцы*

- Азгур Заір 117
 Іваноў Сяргей 55
 Налбандзян Дзымітры 69
 Ягансон Барыс 167

Творы

- «Выступ Леніна на З-м зьезьдзе камсамолу» 167
 «Л.І.Брэжнеў на Малой зямлі» 69
 «Съмерць перасяленца» 55

Кіно*Актёры й рэжысёры*

- Варлей Натальля 25, 91
 Відаў Алег 124
 Дэлён Ален 197

- Кастра Вэроніка 11
 Коранеў Уладзімер 14, 15
 Маргуноў Яўген 41, 91
 Мкртчан Фрунзык 91
 Нахапетаў Радзівон 74
 Тэйлар Элізабэт 25
 Фюнэс Люі дэ 35
 Эйзэнштэйн Сяргей 172

Фільмы й мульты

- «Акваланги на дне» 38, 39
 «Багатыя таксама плачуть» 11
 «Бременские музыканты» 194
 «Бриллиантовая рука» 200
 «Кавказская пленница» 25, 41, 91
 «Кремлёвские куранты» 75
 «Ленин в 1918 году» 75
 «Ну, погоди!» 179
 «Операция «Кобра» 39
 «Операция «Ы» 33
 «Сердце матери» 74
 «Фантамас» 34, 35, 148, 213
 «Человек-амфибия» 14, 15
 «Человек с ружьём» 74

Пэрсанажы

- Бонд Джэймз 177
 Воўк 179
 Гуціерэ 15
 Дзяржынскі Фэлікс 75
 Заходні агент 38, 39
 Заяц 179
 Іхтыяндар 14, 15
 Казадоеў Геша 200
 Ленін Уладзімер 74, 75
 Наши 38
 Рэзыдэнт 38
 Савецкі піянэр 39
 Ульянаў Валодзя 74
 Фандор 35
 Фантамас 34, 35
 Шурык 33

Штырліц 176
Шэф 38

Літаратура

Творцы

Антакольскі Павал 90
Асадаў Эдуард 124
Барто Агнія 131
Брэжнеў Леанід 68, 69
Вайновіч Уладзімер 89
Вальядарэс Арманда 11
Гайдар Аркадзі 119
Гюго Віктор 161
Джойс Джэймз 6
Дзюдо Віктар 161
Драйзэр Тэадор 160
Друон Марыс 161
Гэмінгўэй Эрнэст 161
Колас Якуб 117
Панчанка Пімен 17
Пестрак Піліп 185
Пікуль Валянцін 161
Пляцкоўскі Міхаіл 104
Пруст Марсэль 6
Рэнан Агюст 6
Талстой Леў 6
Фукуяма Фрэнсіс 193
Хэміндзэй 161
Чакоўскі Аляксандар 68
Шамякін Іван 68, 69

Творы

«Адраджэньне» 68
«Амэрыканская трагедыя» 160
«Архіпэляг ГУЛАГ» 11
«Васёк Трубачоў ды яго таварышы» 19, 212
«Встретимся на баррикадах» 185
«Гибель класса» 90
«Детская болезнь «левизны» в коммунизме» 160
«Дзяцінства» 6

«Жилет «какаду», и стильная обувь...» 16
«Загорелые смуглые лица» 180
«З надзеяй у сэрцы...» 11
«Кому на Руси жить хорошо» 131
«Малая зямля» 68, 69
«Обменяли хулигана на Луиса Корвалана...» 131
«Они сегодня думают о том...» 118
«Полюбила хунвэйбина...» 53
«Появился у нас мальчишка в класе...» 125
«Праклятыя каралі» 161
«Рэпка» 18
«Ты Гагарин, ты могуч...» 131
«Уліс» 6
«Усталая с работы пришла под вечер мать...» 119
«Французская ваўчыца» 161
«Цаліна» 68
«Шли, смеясь, по набережной хмурой...» 124
«Это что за Бармалей...» 131

Пэрсанажы

Баба-яга 133
Бармалей 131
Брэжнеў Леанід 5, 49, 61, 62, 68, 69, 131, 213
Букоўскі Ўладзімер 131
Гагарын Юры 10, 43, 64, 130, 212
Гітлер Адольф 130
Грэй Дарыян 48
Дэвас Анджэла 47
Дэвіс Анджэла 46, 47
Заглада Надзея 130
Карвалян Люіс 131
Кастра Фідэль 10, 11
Касыгін Аляксей 95
Кім Ір Сэн 156, 157
Кенэдзі Джон 212
Ленін Уладзімер 95, 162
Люлюмба Патрыс 76, 77
Люмумба Патрыс 76, 77
Мао Дзэ-дун 52, 58
Маўглі 127
Махно Нестар 133
Ніксан Рычард 129

- Нэру Джавахарлал 55
Паўэрз Фрэнсіс 150
Сталін Ёсіф 16, 56, 117, 130, 131
Суслаў Міхail 48
Трудо П'ер Эліёт 199
Трумо П'ер Эліёт 199
Фурцава Кацярына 95
Хрушчоў Мікіта 10, 11, 130, 131, 212
Цітоў Герман 10
Цыранкевіч Юзэф 106

Музыка

Выкананцы ў гурты

- Абадзінскі Валеры 80, 81
Антонаў Юры 55
Бродзкая Ніна 113
Бэрнэс Марк 102
Бялоў Генадзь 103
Варанец Вольга 89
Высоцкі Ўладзімер 53
Вядзішчава Аіда 113
Гаравец Эміль 84, 112, 113
Гарысан Джордж 30
Грахута Марэк 168
Дзямешка Аляксандар 101
«Заграб» 85
Зыкіна Людміла 89, 94, 95
Кабзон Ёсіф 102, 108
Кадрану Марыя 107
Кара克拉іч Радміла 84, 85
Круглова Вераніка 105
Крысталінская Мая 102, 109, 199
«Купалінка» 103
Ленан Джон 201
«Лявоны» 100, 101
Магамаеў Мусылім 107—109, 196
Малежык Вячаслаў 193
Мануэль 98
Мар’янавіч Джорджэ 84, 85
Мат’ё Мірэй 25

- Місевіч Уладзіслаў 100, 101
Мондрус Ларыса 113
Мулерман Вадзім 104, 105, 113
Мулявін Уладзімер 100, 101
Налепа Тадэвуш 168
Немэн Чэслаў 168
Нянашава Галіна 107
«Песьняры» 101
П’еха Эдыта 102
Рабінкіна 94
Радовіч Марыля 107
Сасьніцка Зьдзіслава 107
Сіпінска Ўршуля 106
Татлян Жан 113
Трошын Уладзімер 89, 102
Уцёсаў Леанід 107
Хіль Эдуард 105
Хрысьці Джэф 107
Чахелі Гюлі 106
Чэкер Чабі 90, 91
Шэрфэзы Івіца 85
«АВВА» 177
«Creedence Clearwater Revival» 92
«The Beatles» 70, 82, 86, 87, 92, 93, 100, 101, 132, 213
«The Rolling Stones» 82, 92
«The Shocking Blue» 92

Кампазытары

- Бабаджанян Арно 91
Бэтговэн Людвіг ван 102
Маскероні Эдуардо 112
Пахмутава Аляксандра 69
Рахманінаў Сяргей 102
Сьвірыдаў Георгі 102

Творы

- «А любовь-то есть, оказывается» 105
«А нам всё равно» 200
«Баліяда пра фарбы» 107
«Боли не будет» 106
«Бухенвальдский набат» 108

- «Вальс дружбы» 91, 96
 «В дорогу» 108
 «Взвейтесь кострами, синие ночи» 96
 «Вперёд продвигались отряды» 96
 «Восточная песня» 80, 81
 «Въётся дорога длинная» 55
 «Где под солнцем выюга, ширь безбрежная» 94
 «Давай, космонавт, потихонечку трогай» 89
 «Давайте-ка, ребята, закурим перед стартом» 88
 «Детство моё, постой» 104
 «Дзяўтая сымфонія» 102
 «Другі канцэрт» 102
 «Дубочак зялёнецькі» 103
 «Дэвойка мала» 84
 «И на Марсе будут яблони цвести» 89
 «Каменный век, пещера среди гор» 109
 «Караблік» 85
 «Карело-финская полька» 166
 «Катарина» 112
 «Корова пукнула слегка» 97
 «Королева красоты» 109
 «Край наш пензенский» 95
 «Кракавяк» 64
 «Куба, любовь моя» 10, 11
 «Лада» 104
 «Люблю я макароны» 112
 «Малая земля, товарищи-друзья» 69
 «Мірза» 85
 «Музыка» 112
 «Моя гитара, пой бесконечно» 100
 «Называют меня некрасивую» 65
 «Не ходите, дети, в школу» 53
 «Нелюбимая» 85
 «Неотправленное письмо» 81
 «Несёт меня течение» 55
 «Ночным Белградом шли мы молча рядом» 84
 «Огней так много золотых» 94
 «Ой, рана на Івана» 100
 «Отчего у нас в посёлке у девчат переполох?» 94
 «Патэтычная араторыя» 102
 «Раз мы шли по Уругваю» 97
 «Рамана» 85

- «Русский с китайцем братья навеки» 188
 «Самогон сами гоним» 109
 «Свадьба» 109
 «Солнечный круг» 96
 «Тобой, лишь тобой одной» 107
 «Травы, травы, травы не успели» 103
 «Трус не играет в хоккей»
 «Ты мне вясною прысьнілася» 100
 «Утушка луговая» 103
 «Чижик-прыжик» 126
 «Шалёнае сэрца» 85
 «Эгэ-тэй, халі-галі» 109
 «Эти глаза напротив» 81
 «Я Земля, я своих провожаю питомцев» 89
 «Я верю, друзья, что милиция спит» 89
 «26-го — все люди крепко спят» 109
 «Can't Buy Me Love» 87
 «I Put A Spell On You» 93
 «Jadą wozy kolorowe» 107
 «Michelle» 87
 «Ob-La-Di, Ob-La-Da» 101
 «Po ten kwiat czerwony» 106
 «Tonight» 98
 «Twist Again» 90
 «Venus» 92
 «While My Guitar Gently Weeps» 100
 «Yellow River» 107
 «Yesterday» 101, 213

Спорт

- Зімовыя Алімпійскія гульні 1968 году 70, 71
 Чэмпіянат СССР па футболе 1963 году 22, 23
 Чэмпіянат сьвету па футболе 1966 году 26, 27

Асобы

- Адамаў Леанард 23
 Белавусава Людміла 62, 63
 Варонін Валеры 27
 Галонка Ёзэф 70
 Гарынча Мануэль 22

- Зайферт Габі 62
 Кананыхін Віктар 62
 Клапач Міраслаў 71
 Лё Бэля 27
 Малафеев Эдуард 23, 26
 Машкава Гана 62
 Мітрафанаў Альфрэд 22, 23
 Мэтрэвэлі Слава 26
 Недаманскі Вацлаў 71
 Нэпэла Ондрэй 62
 Озераў Мікалай 70
 Пагальнікаў Юры 23
 Панамароў Уладзімер 27
 Пратапопаў Алег 62, 63
 Пэра Патрык 62
 Радніна Ірына 63
 Ромін Ігар 23
 Саба Ёжэф 27
 Спарэ Ян 70
 Стральцоў Эдуард 22
 Сухі Ян 71
 Уланав Аляксей 63
 Флэмінг Пэгі 62
 Чысьленка Ігар 27
 Чэрны Ёзэф 71

Газэты

- «Звязда» 184
 «Комсомольская правда» 16, 86
 «Литературная газета» 121
 «Правда» 51, 72, 180
 «Советский спорт» 71
 «Физкультурник Белоруссии» 23
 «Футбол» 23
 «Хімік» 51

Часопісы

- «Англия» 168

- «Вожык» 24, 193
 «Здоровье» 124, 155
 «Корея» 156, 157
 «На экранах Беларусі» 124
 «Новый мир» 68
 «Огонёк» 167
 «Работніца і сялянка» 169
 «Радио» 110
 «Советский экран» 15
 «Nowa wieś» 169
 «Panorama» 168, 169
 «Playboy» 168
 «Przekrój» 169
 «Przyjaźń» 169
 «Szpilki» 169

Радыё

- «Голос Америки» 93, 111
 «Радыё Канада» 57
 «Радыё Швэцыя» 92, 93
 Рэспубліканскага радыё 50, 102
 «Свабодная Эўропа» 93
 Усесаюзнае радыё 95, 102, 163
 «Юность» 111

Асобы

- Хмара Леанід 56
 Цэдэніюс Ульф 92
 Юхансен Тамара 92

Тэлебачаньне

- Перадачы
- «В объективе — Америка» 87
 - «Голубой огонёк» 85
 - «Золотой шлягер» 81
 - «Клуб весёлых и находчивых» 126
 - «Сопацкі фэстываль» 106, 107
 - «Шире круг!» 193

Асобы

- Бастун Тамара 37
- Бяляева Элеанора 106
- Дзедзіц Ірэна 106

*Тэхніка**Велікі*

- «Орлёнок» 20, 21
- «Школьник» 20, 21
- «Ereliukas» 20, 21

Мапэды

- «Верховина» 40
- «Riga» 40

Матацыклы

- ИЖ-«Планета» 40
- ИЖ-«Юпитер» 41
- «Ковровец» 40
- М-104 40
- «Панония» 40
- «Урал-3» 41
- «Чэзэт» 41
- «Ява» 41

Магі

- «Вільма» 82, 93
- «Весна» 82
- «Грундыг» 83
- «Дайна» 82, 83, 93, 213
- «Дніпро» 82
- «Комета» 82
- «Нота» 82
- «Соні» 83
- «Юпитер» 82
- «Яуза» 82
- «Aidas» 82

Транзыстары

- «Акіян» 110, 111

- «ВЭФ» 110, 213
- «Мечта» 110
- «Нева» 110
- «Старт» 110
- «Спидола» 110

Тэлікі

- «Беларусь-5» 36
- «КВН» з вадзянай лінзай 36
- «Маяк-2» 36
- «Нёман» 36
- «Рекорд» 36
- «Старт-3» 36
- «Сигнал» 36
- «Тэмп-7» 36

Фоцікі

- «ФЭД-3» 12
- «Зэніт-Е» 12
- «Смена» 12
- «Зоркий» 12

Зъмест

Як В.Мудроў разваліў С.Саюз. А.Лукашук 5

Любімые картачкі

Ложак з панцырнай сеткай	8
Кастра Фідэль	10
Фоцікі	12
«Чалавек-амфібія»	14
Стылягі	16
Фільмаскоп	18
Велік	20
Чэмпіянат 1963 году	22
Прычоскі жаночыя	24
Футбольны Альбіён 1966 году	26
Марозіва	28
Кашулі фіrmовыя	30
Газвада з сыропам	32
Фантамас	34
Тэлік	36
Фільмы пра шпіёнаў	38
Байкеры 1970-х	40
Фотагалерэя хатняя	42

Здымкі з раённай газэты

Дэвіс Анджэла	46
Палітбюро	48
Секунцы з Цэнтральнага камітэту	50
Хунвэйбіны	52
Цаліна	54
Праская вясна	56
Даманскі	58
Трыбуна	60
Белавусава ў Пратапопаў	62
Маёўка	64
Абарона грамадзянская	66
«Малая зямля»	68
Хакей з чэхамі	70

Агітацыя наглядная	72
Фільмы пра Леніна	74
Люмумба Патрыс	76

Музычныя паштоўкі

Абадзінскі Валеры	80
Магі	82
Зоркі югаслаўскай эстрады	84
Бітлы	86
Песні пра космас	88
Бугі-вугі	90
«Радыё Швэція»	92
Зыкіна Людміла	94
Песні піянэрскія	96
Танцпляцоўка	98
Гурт «Лявоны»	100
Канцэрты па заяўках	102
Мулерман Вадзім	104
Фэстываль Сопацкі	106
Магамаеў Мусылім	108
Транзыстары	110
Гаравец Эміль	112

Страшныя фоткі

Трусы сямейныя	116
Літмантаж	118
Шклатара	120
Керагаз	122
Сыпейнік дзяячы	124
Пыжык	126
Каўбаса за 2.20	128
Пра Мікіту й Лёньку	130
Валасацкі	132
Торбы поліэтыленавыя	134
Павільён «Сустрэча»	136
Бібліятэкаркі вясковыя	138
Сымецьцявозка	140
Коры	142
Папера туалетная	144
Выбары	146
Кінабудка	148

Гроши новыя	150
Плаўкі з матузкамі	152
Гумка жавальная	154
Часопіс «Корея»	156
Каралі	158
Таварыства аматараў кнігі	160
Чэргі	162

Фатаграфіі з натуры

Чамадан фібра вы	166
Часопісы польскія	168
Дыпліямат	170
Нэйлён	172
Сыфон	174
Дэмбель	176
Авоська	178
Храмачы	180
Сумкі школьнныя	182
Цікеткі	184
Боты-панчохі	186
Тэрмасы з чырвоным цмокам	188
«Беламорканал»	190
Гальштукі	192
Клёшы	194
Балённяня	196
Трумо	198
Вадалазкі	200
«Шышачка» ѹ «зорачка»	202
Сакваяж	204
Парык	206
Падушачкі	208
Асадка шарыкавая	210
Апошняя старонка «Альбому»	212
Memorabilia	214